

Василь Верига

ДОРОГАМИ
ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ
ВІЙНИ

дивізія
"Галичина"

Василь Верига

ДОРОГИМ
ДРУЖБОЙ
СЕЛЯНОМ
ЧИМНИ

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
in CANADA

Vol. 21

Publication

1979

ALONG THE ROADS OF WORLD WAR II

Legends
of Ukrainian participation
in the Warsaw Uprising of 1944
and
the Ukrainian Division "Galicia"

by
W A S Y L V E R Y H A

University of Toronto

The New Pathway Publishers

Toronto

1980

КАНАДСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО
імені ШЕВЧЕНКА

ч. 21

В и д а н и я

1979

В А С И Л Й В Е Р И Г А

ДОРОГАМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Легенди про участь українців
у Варшавському повстанні 1944 р.
та
про Українську Дивізію “Галичина”

Вид-во “Новий Шлях”

Т о р о н т о

1 9 8 0

**З Матеріалів до історії Дивізії “Галичина”
I-ої Української Дивізії УНА**

*Обгорта роботи мистця
Михайла Михалевича*

c 1979 by the Author

The New Pathway Publishers Ltd.

297 College Street Toronto, Canada M5T 1S2

*Варшавське повстання
1944 р.
та українці*

Руїни Krakівського передмістя Варшави у висліді повстання.
На передній плані лежить статуя Ісуса Христа з перед костела св. Хреста

Історична документація Варшавського Повстання 1944 року

Літом 1944 р. німецькі війська відступали на цілій лінії східного фронту. Співвійська скріплена американським озброєнням, та, взагалі, боєприпасами, зайняли на південній цілі Україну, а на півночі — цілу Білорусь і вступили на польські землі, осягнувши ріку Вислу.

27 липня 1944 р. виїхав до Москви прем'єр польського екзильного уряду в Лондоні Станіслав Міколайчик, який мав договоритися зі Сталіном про майбутнє звільненої з-під німецької окупації Польщі. Міколайчик зустрівся зі совєтським комісаром закордонних справ Молотовом, який заявив йому, що у скорому часі Червона Армія визволить цілу Польщу, а зараз вона знаходиться 10 км. від Варшави, а на 6 серпня вона повинна звільнити польську столицю.¹⁾ Бажобільше, 29 липня о год. 20:15 московське радіо передало в польській мові заклик до Варшави, в якому, між іншим, говорилося:

“Варшава вже без сумніву чує гук гармат битви, що скоро принесе їй визволення. Ті, що не скорилися німецькій силі, прилучаться знову, як у 1939 р., до боротьби проти німців...

Вишколена в СССР польська армія вступає тепер на польські землі, об'єднується з Народною Армією*... в боротьбі за незалежність.

*). По - польськи: Армія Людова (АЛ) — підпільна про-комуністична військова організація покликана до життя в січні 1944 р. у противагу Армії Крайової (АК) її командантом був ген. Міхал Жимєрський.

Для Варшави...настав час діяти...безпосередньою чинною боротьбою на вулицях Варшави, в домах, фабриках і магазинах, якою ви не тільки приспішите хвилину остаточного визволення, але збережете народнє добро і життя наших братів".²⁾

Беручи під увагу те, що саме тоді перебував у Москві прем'єр С. Міколайчик, а також і те, щоsovєтська артилерія вже від декількох днів обстрілювала німецькі позиції у Варшаві, аsovєтські літаки постійно літали над містом, Бор-Коморовський у порозумінні з Станіславом Янковським, делегатом екзильного уряду, вирішив, що настав час для одвертої боротьби з окупантами. 1 серпня 1944 р. в год. 17:00 Варшава загорілася протинімецьким повстанням, щоб приспішити її звільнення від німецької окупації.

У ході повстання не зрозумілим для Бор-Коморовського було те, що він не міг нав'язати радіоконтакту з командуючим 2-го Білоруського фронту маршалом К. Рокосовським, до речі, по національності поляком та ще й до того уродженцем Варшави, якого головна квартира знаходилася тоді в околицях польської столиці.³⁾

Повстання тривало 63 дні й не оправдало сподівань, бо закінчилось капітуляцією поляків 2 жовтня 1944 р. Боротьба повстанців з німцями була жорстока й безоглядна з обох боків, але мілітарна перевага була таки на боці німців і вони її відповідно використали.

Гайнріх Гімлер, головнокомандуючий військових частин СС, довідавшись про повстання в Варшаві, ще того самого дня, 1 серпня вечером видав наказ, щоб "усіх поляків у Варшаві розстрілювати без огляду на вік чи стать, нікого не брати в полон, а саму Варшаву зрівняти з землею, щоб показати Європі, що значить організовувати повстання проти німців."⁴⁾

Повстання заскочило німецьке командування в Варшаві й через те в перших четырьох днях ініціатива була в руках польських повстанців.

На протязі перших 40 годин боротьби Армія Крайова за-

хопила дві третіх Варшави включно з центром міста, де знаходилися найважливіші будівлі й уряди. 5)

Про вибух варшавського повстання англійське радіо повідомило вже 2 серпня 1944 р., а за ним радіовисильні союзних та всіх нейтральних країн. Мовчало тільки московське радіо, помимо того, що про повстання інформував особисто самого Сталіна С. Міколайчик.6)

Але, не зважаючи на не надто сприятливі вже тоді умови, німці для боротьби з повстанцями стягнули ще значні військові сили, з яких створили спеціальний корпус під командою ген. СС Еріха фон дем Баха-Зелевського.

Йому безпосередньо підлягали частини, які діяли від півночі й заходу, під командою ген.-пор. СС Гайнца Райнфарта, а також група військ ген.-майора Рогра, яка діяла від півдня.

В часі вибуху повстання німецькі війська у Варшаві становили коло 11.000 вермахту та близько 5.700 чоловік поліції та відділів СС, якими командував Брігаденфюрер СС Павль Отто Гайбелль.7) На протязі наступних чотирьох днів кількість німецького війська зросла до 25.000 і постійно доповнялася кожного дня.8) 4 серпня прибули поліційні частини бригади СС Дірлевангера, що складалася з різного роду горлорізів й оперувала в районі дільниці Воля. Організаційно ця бригада була підпорядкована ген. Райнфартові. В той же самий час прибула т. зв. СС штурмбригада РОНА (Русської Освободительної Народної Армії) зложена з росіян під командою ген. Мєчислава Камінського, яку підпорядковано ген. Рогрові й розташовано в дільниці Охоті.9).

Від першого дня повстання німці не втратили голови й показали, що в них наказів на вітер не видається. Станиці відділів Sicherheitspolizei, яких головна квартира знаходилася на алеї Шуха, розпочали масові розстріли цивільного населення у зруйнованому будинку на протилежному боці, де згідно з польськими обрахунками розстріляно 5.000 людей з довколишніх будинків.10) 5 серпня 1944 р. був для Варшави

найбільш жахливим днем, коли відділи СС та жандармерії, підпорядковані ген. Райнєфартові, а зокрема у дільниці Воля, де бушувала СС бригада Дірлевангера. Вояки проходили дім-у-дім вздовж Вольської та суміжних вулиць, виганяли всіх, хто в тих домах жив чи взагалі в тому моменті знаходився і всіх їх розстрілювали. Того дня в самій дільниці Волі впало жертвою близько 15.000 людей.¹¹⁾ Те саме зробила СС штурмбригада Камінського у дільниці Охота. Щойно “о год. 17.30 ген. Бах-Зелевський видав наказ, яким забороняв розстрілювати жінок і дітей, але чоловіків можна було далі розстрілювати без жодних доказів приналежності до повстанців.”¹²⁾ Але, як це стверджують очевидці, цього наказу не дуже придержувалися частини Дірлевангера та Камінського відносно заборони розстрілу жінок і дітей.

Починаючи польське повстання у Варшаві, ген. Т. Бор-Коморовський розчисляв, що він може із своїми повстанцями вдергатися на власних силах від семи до десяти днів, а за той час повинна б наспіти допомога Червоної Армії. Але сподівана поміч не надходила. Замість неї вночі 3 серпня 1944 р. німецьке летунство розпочало бомбардування становища повстанців, а з советського летунства, що мало під Варшавою свої власні бази, з яких перед тим налітало на Варшаву, не появився ні один советський літак, щоб бодай заманіfestувати свою прияvnість та морально скріпити повстанців. Варшава знаходилася у скрутному положенні, про що ген. Бор-Коморовський інформував польський екзильний уряд у Лондоні.¹³⁾ Американці і бритійці робили декілька спроб доставити необхідні матеріали для повсталої Варшави зі своїх баз в Італії, але через німецьке летунство вони потерпіли великі страти в людях, літаках, а вкінці і в самих матеріялах, призначених для повстанців, з яких велика частина попадала німцям.^{14).}

Щоб якось допомогти варшавським повстанцям, американці заплянували зорганізувати налет на Варшаву, складений з 70 бомбовиків та 100 винищувачів. З того 50 бомбовиків мали б бути заладовані постачанням для

Варшави, а решта літаків мала б бомбардувати варшавський аеропорт і, таким чином, відтягнути увагу німецького летунства від Варшави-міста. Для успішного здійснення цього пляну американці просили в Советів дозволу приземлитися на советських летунських базах для поповнення пального та направи ушкоджених літаків. Але Сталін на це дозволу не дав помимо того, що в цій справі інтервенювали і британський прем'єр Вінстон Черчил і президент ЗСА Ф. Д. Рузвелт.¹⁵⁾

В часі повстання у Варшаві згинуло 150.000 цивільного населення, приблизно 18.000 повстанців та приблизно 4.000 вояків і старшин Першої Армії Польського війська. В часі повстання німці систематично руйнували й палили місто. Після закінчення повстання німецьке командування спрямовувало до Варшави спеціальні відділи, щоб нищити уцілілі ще будинки. Відділи ті здійснювали свою варварську місію від 5 жовтня аж до 17 січня 1945 р. і знищили 91 відс. пам'яткових будівель і святынь.¹⁶⁾

Все це діялося тоді, коли советська армія, а в її складі 1-а польська дивізія ім. Косцюшка, стояла лише кілька кілометрів від Варшави. 14 вересня 1944 р. советські війська здобули Прагу, передмістя Варшави на правому березі Висли. лише кількасот метрів від міста, де німці жорстоко розправлялися з польськими повстанцями. Польські еміграційні кола твердять, “що причиною упадку варшавського повстання було свідоме затримання советських військ на схід від Варшави, щоб уможливити німцям знищити повстанців, вояків армії Крайової, як невигідних для советської влади.¹⁷⁾

Сталін, натомість, твердив, що “варшавське повстання викликала група злочинців, яка хотіла захопити владу (в Польщі).”¹⁸⁾ Советська агенція ТАСС тоді, як і польський комуністичний уряд тепер, твердить, що за варшавське повстання в 1944 відповідає польський екзильний уряд, який не скординував своєї акції із советським головним командуванням і тому ніхто інший, а власне він, поносить відповідальність за викликання повстання та за його трагічні наслідки ¹⁹⁾

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Про варшавське повстання 1944 р. існує вже доволі багата література, яка обговорює різні аспекти його і складається зі споминів, зізнань очевидців й учасників повстання, збірок документів, фотографій, а також і аналітичних студій — монографій. Силою історичних та політичних обставин українці й поляки опинилися тоді у взаємно собі ворожих таборах. Українці бажали звільнення українських земель від чужого панування, а поляки проголосили відбудову Польщі на базі Ризького договору з 1921 р. в кордонах з-перед вересня 1939 р. Але це вже виходить поза обсяг нашої розвідки, якої головною темою є участь чи не участь українців у здушуванні польського повстання у Варшаві в 1944 р.

Зараз таки по війні у серії *Documenta occupations Teutonicae* (Документи німецької окупації), т. 2, з'явилася збірка документів п.з. “*Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 ; zeznania i zdjcia*” (Німецькі злочини у Варшаві 1944 р.; зізнання і світлини). Збірник зредагували Едвард Сервінський та Ірена Травінська. Весь цей збірник складається із зізнань свідків-очевидців німецьких звірств, доконаних в часі варшавського повстання. Протоколи ці були списані за свіжої пам'яті ще таки в часи повстання. Ці “зізнання мають вартість не тільки документальну — в стислому значенні слова, кажуть редактори, але також і в психологічному, бо вони віддають свіжий стан переживань варшав'ян і тому є цінним матеріалом і для історика-соціолога, який буде досліджувати реакцію мешканців Варшави у відношенні до ворога”.²⁰⁾

Подібним за своїм змістом і формою є також збірник п. з. “*Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludnosci cywilnej w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku.*” (Злочини гітлерівського окупанта на цивільному населенні в часі варшавського повстання 1944 р.) за редакцією Шимона Датнера та Казимира Лещинського. Всі ці матеріали зібрала Головна Комісія Дослідів

Гітлерівських Злочинів у Польщі. (Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskiej w Polsce). Цей збірник документів складається з двох частин, а саме: першої (стор. 25-288), до якої ввійшли польські матеріали — зізнання свідків у роках 1946-1950, що їх зібрала Окружна Комісія Дослідів Німецьких Злочинів. Членами цієї Комісії були судді або особи з судейськими кваліфікаціями й тому подані тут протоколи мають силу судових документів.²¹⁾ Друга частина (стор. 291-429) — це німецькі документи, які складаються з т. зв. оперативних матеріалів, наказів, звідомлень та зізнань оскаржених німців у поповнених злочинах, а також 40 сторінок фотографій та фотодокументів, які стосуються варшавського повстання.

В 1965 році з'явилася ще одна праця, подібна до двох попередніх п.з. “Życie w powstańczej Warszawie, sierpień - wrzesień 1944; relacje, dokumenty.” (Життя в повстанській Варшаві, серпень-вересень 1944 р.; зізнання, документи) за редакцією Едварда Сервінського. Вона складається із 48 документів — зізнань свідків, людей різних професій, учасників повстання, вибраних з-поміж тих зізнань, які були описані від серпня 1944 до січня 1945 рр. Під цим оглядом вона дуже подібна до збірника вищезгаданого за редакцією цього ж самого Е. Сервінського “Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 r.” Зізнання, зібрані у цій книжці, наскільку жахливі методи боротьби, які німці застосували супроти поляків, вживаючи бомбардувань, вбивств та виселювання безборонного цивільного населення, включно з паленням цілих дільниць міста, щоб тільки зламати опір повстанців Варшави.

До тої самої категорії належить також збірка документів п. н. “Ludność cywilna w powstaniu warszawskim”, pod redakcją Czesława Madajczyka (Цивільне населення у варшавському повстанні), З томи в чотирьох книжках. Перший том у двох частинах так само, як і другий, складається з документів, особистих зізнань чи споминів учасників повстання, які вони складали перед Головною та Окружною (для міста Варшави)

Комісією Дослідів Німецьких Злочинів у Польщі і їх опубліковано за дільницями Варшави, а далі подається в поазбучному порядку прізвища авторів. Третій том складається з передруків статей, звідомлень та репортажів з періодичної преси, яка появлялася у Варшаві у часі повстання.

Всі ці збірники документів — це одне жахливе обвинувачення українців у страшних злочинах, поповнених на цивільному населенні Варшави, обвинувачення у вбивствах, грабунках, насильствах, тощо. У книжці “*Zbrodnia okupanta hitlerowskiego*” на 272 сторінки польських документів - зізнань свідків, про українців згадується у різних формах на 77 сторінках, тобто частіше, ніж на кожній четвертій. Коли брати під увагу документи, то на 108 протоколів у 42 обвинувачується українців у різного роду злочинах, що становить 39 відсотків усіх документів даного збірника.

Тому, що це зізнання очевидців, чи таки осіб, які потерпіли від тих злочинів, ще й завірені судом, читач сприймає ці зізнання без упередження.

Що більше, для підтвердження зізнань свідки наводять конкретні приклади з датами і місцем та часом злочинів, а також і прізвища потерпілих жертв. Дуже часто вони ще раз, закінчуячи свої зізнання, підкреслюють, що те все було ділом українців. Правда, термінологія не завжди ясна, бо часами, крім прямої назви українці, вживається також цю назву в лапках “українці” (Зброя німечка в Варшаве, стор. 62, 88, 90, 155 і т. п.) то знову кажуть “Так звані українці” (Зброя окупанта гітлеровського, стор. 90, 172, тощо). Деякі твердять, що участь у цих звіrstвах брали також відділи СС дивізії “Галичина” (там же, стор. 95-96).

До дещо іншої категорії треба зачислити книжку Юзефа К. Вронішевського п. н. “Охота 1944” (*Ochota 1944, Warszawa, 1970.* 267 сторін). Темою книжки, як це заявляє сам автор, — є події та випадки з терену варшавської дільниці Охоти в її передвоєнних межах. Зміст її опирається головно на звідомлення учасників, але автор є вповні свідомий того, що те

все, що свідки кажуть, не конечно є таким, як воно було, а теж тому, що сам він не був вояком варшавського повстання, йому легше ті всі матеріали аналізувати і робити певні підсумки й давати осуд. “Багатство звідомлень, часом суперечних, які на загал себе взаємно доповнюють, дозволили мені на селекцію і верифікацію зібраного матеріялу”. — каже автор. 22)

У висліді того у цій праці назвою “українці” уже так не жонтується, як у попередніх. Зовсім інакше виглядають українці у працях-студіях ген. польської армії Ю. Кірхмаєра п. з. “Варшавське повстання” (Powstanie warszawskie, Wyd. 4. Warszawa, 1964, 536 сторін), якої перше видання з'явилось ще в 1959 р., німецького дослідника Hanns-a von Krannhals-a під назвою “Варшавське повстання 1944 р.” (Warschauer Aufstand 1944, Frankfurt am Main, 1962, 445 сторін) та полковника польської армії й військового історика Адама Боркевича п. н. “Варшавське повстання” (Powstanie warszawskie 1944, zarys dzia-łan natury wojskowej. Wyd. I Warszawa, Pax, 1964, 610 сторін). Усі вони цікавляться військово-бойовим аспектом повстання, але їхні інформації є надзвичайно важливі у спростуванні деяких тверджень про участі українців у здушуванні варшавського повстання 1944 р.

У наведених працях також трапляються звідомлення, що українці брали участь у здушуванні варшавського повстання, але, беручи всі ці звідомлення разом, вони себе часто заперечують, а то й зовсім виключають і в остаточний аналіз на базі тих же документів видно, що в Варшаві не було українських військових частин.

Для прикладу згадаємо, що Адам Боркевич, даючи перелік німецьких військових частин у Варшаві напередодні вибуху повстання, твердить, що на алеї Шуха стояла сотня українців силою приблизно 150 вояків, яка належала до батальйону Поліції Безпеки (Sicherheitspolizei) під командою майора Гагна. 23) Так само, згідно з його ж даними, в будинку Вищої Школи Політичних Наук стояв відділ СС на Вавельській вулиці силою близько 300 вояків, а в тому сотня українців. 24) Командант поліції Варшавського дистрикту

Павль Отто Гайбель у своєму зізнанні твердив, що “На алеї Шуха стояв відділ Охоронної Поліції (Schutzpolizei), яка, як мені відомо, мала українську допоміжну частину для вартових цілей (скільки їх було — невідомо)”.²⁵⁾ Одночасно він стверджує, що “на розі Кошикової вулиці та алеї Рож стояла частина Служби Безпеки в силі приблизно 700 чоловік, до якої належала сотня українців, т. зв. “гівіс” — Hilfswillige”.²⁶⁾ З того видно, що помимо деяких неточностей у деталях, Боркевич і Гайбель подають менш більш ті самі інформації. Тим часом Вероніка Лозінська, сама родом з Галичини, знаючи добре українську мову, подавала себе за українку і працювала в казармах на алеї Шуха, каже, що там “були переважно росіяни в німецьких мундирах; українців я не виділа”.²⁷⁾

Аналізуючи вищенаведені інформації, можна ствердити, що у Варшаві не було ніяких українських військових формаций, а т. зв. “гівіс” (Hilfswillige), тобто допоміжні частини, не були бойовими частинами і їх уживали до різних охоронних та вартівничих обов’язків. (Вони рекрутувалися з таборів совєтських військово-полонених, які голосилися “добровільно”, щоб рятуватися від голодової смерті в німецьких таборах). Незважаючи на те, що в Варшаві регулярних українських військових частин не було, про українців говориться дуже багато у зізнаннях свідків чи учасників варшавського повстання 1944 р. Для прикладу наведемо тільки деякі істотніші місця із зізнань, при чому кожне із них має також і коротку інформацію про свідка — автора того зізнання. Доволі часто прізвища, зокрема, коли свідком була жінка, не подають, щоб не наражати її на неприємності, бо деякі переживання тих жінок були дійсно такі, що про них люди звичайно не радо говорять. Для характеристики попробуємо подати зізнання свідків із різних професій та різних злочинів, доконаних у Варшаві у жорстоких днях серпня і вересня 1944 року.

1. G. B. Infield. *The Poltava affair*. New York, Macmillan, 1967, стор. 192, а також Т. Bor-Komorowski. *Armia podziemna*. Londyn, Veritas, 1967, стор. 213-214.
2. Bor-Komorowski. *Armia podziemna*, стор. 254.
3. G. B. Infield, op. cit., стор. 194. Поляки намагалися сконцентруватися з советами і висилали до них своїх післанців але "всіх польських курієрів, яких Головне Командування Крайової Армії висилало, щоб наладнити зв'язки та узгіднити військові дії зі штабом маршала Рокосовського, москалі попросту виарештовували. Деякі з них, як наприклад, майор л-р Альфред Пачковські, вернувся до краю (тобто до Польщі — В. В.) щойно по кількох роках — прямо таки з лягірів у Воркути". (Гл. Natalia Naruszewicz. "Zarys historii PRL", zesz. 2. *Zeszyty historyczne*, zesz. 47, 1979, str. 30)
4. Kirchmayer. *Pows'anie warszawskie*. Wyd. 4. Warszawa, Książka i Wiedza, 1964, str. 246.
5. Bor Komorowski. op. cit., стор. 226.
6. Там же, стор. 226.
7. A. Borkiewicz. *Powstanie warszawskie 1944; zarys działań natury wojskowej*. Wyd. 2. Warszawa, Pax, 1964, str. 26.
8. T. Walichowski. *U źródeł walk z podziemiem reakcyjnym w Polsce*. Warszawa, Książka i Wiedza, 1975, str. 88.
9. H. von Krannhals. *Der Warschauer Aufstand 1944*, Frankfurt am Main, Bernard & Graefe, 1962, str. 126. каже, що в силі 1700 людей; Т Walichowski, op. cit., str. 87. каже, що силою 2500 людей.
10. H. von Krannhals, *Warschauer Aufstand 1944*. p. 321.
11. Ibidem
12. Ibidem
13. Ibidem, p. 234.
14. Infield, op. cit., стор. 196
15. Там же, стор. 189 W. S. Churchill. *Triumph and tragedy*. Boston, Houghton Mifflin Co., 1953, стор. 134-140
16. Walichnowski, op. cit. p. 92.
17. Ibid, p. 93.
18. W. Churchill, *Triumph and tragedy*, p. 136.
19. Infield, *The Poltava Affair*, p. 198; Bor-Komorowski, op. cit. p. 253.
20. Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 r. zeznania, zdjęcia. Opracował Edward Serwański i Irena Trawińska. Poznań, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, 1946, str. 16.
21. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku. (W dokumen-

tach). Wybór i opracowanie Szymon Datner Warszawa, Wydawnictwo Min. Obrony Narodowej, 1970, str. 7.

22. K. Wroniszewski. Ochota 1944. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa obrony Narodowej, 1970, стор. 7.

23 Borkiewicz, op. cit. стор. 27.

24 Ibidem.

25 Ibidem.

26. Krannhals, op. cit. стор. 265.

27 Zbrodnic okupanta hitlerowskeigo...Dok. 43, стор. 138.

Львів, 18 липня 1943. Залізничний двірець. Вагони з доброволицями до дивізії "Галичина" готові до від'їзду.

Що говорять свідки?

Розпочнемо з дільниці Охота, до якої відноситься протокол ч. 99, в якому автором зізнання є “жінка невідомого прізвища, медична сестра санітарного пункту АК” (тобто Армії Крайової) на Фільтровій вулиці. Вона розповідає про свої власні переживання в часі повстання, а між тим згадує також і про свою зустріч з вояками в німецькій уніформі, яких вона вважає за українців.

“В суботу рано (5 серпня 1944) тишина, погідний день. Прийшла вістка, що йдуть українці. Коло 10-ої години ми побачили через вікно, як на Ченстоховській вулиці випроваджували людей... Пів години пізніше ми почули внизу нашого дому стрілянину, вереск, виття і крик: “Полячкі, виходити!” Ми заледве одягнулися в плащі і взяли підручні торби, як наші двері виважено і в них ставув українець з крісом у жмені. Перше слово “часи”. Ми мусіли віддати годинники... Населення Охоти зігнали на Груєцьку вулицю за містом. Вечером загнали нас на т. зв. Зеленяк, велику площею, оточену високим муром, місце торгівлі яриною. Там ми перебули п'ять днів. В день жарило сонце, а вночі зимно. Брак прикриття. Спалося на голій землі. Але то все блідне в порівнянню з поведінокю українців. Вони були нашими дійсними володарями. Вночі проходжали поміж нами, вишукуючи молодих дівчат. Погрожуючи револьвером, витягали їх і забирали зі собою до публічної школи, де вони квартирували, а рано відпроваджували їх зганьбленими.” Своє зізнання медсестра закінчує таким загальниковим ствердженням:

“Взагалі “обозовіско” на Зеленяку — то хаос без жодної організації, над котрим панували тільки українці”¹⁾

Читач, який не знає української чи російської мови, готов повірити, що це дійсно був “українець”, однак такі слова, як “полячкі” чи “часи” вказують, що вояк, який “з крісом у жмені” став у дверях, не був українцем. Якщоб свідок говорив правду, то той вояк був би назвав поляків “ляхами”, що є популярною назвою на Україні, а зокрема на Наддніпрянщині. Зате слово “полячкі” уживають москалі, як згірдливу форму. Так само друге слово “часи”, також не українське. Слово “час” чи “часи” в українській мові має таке саме значення, як у польській. Натомість у російській мові це слово означає “годинник”, що зрештою підтверджує свідок, кажучи: “Ми мусіли віддати годинники”. Якщо всі інші вояки вживали тої самої мови, тоді вони, якщо не були росіянами, то принаймні не були українцями.

Інший свідок з німецьким прізвищем Wohlschläger, років 50, твердив, що “бачив... як українці грабували поляглих (вояків АК, тобто Армії Крайової — В. В.), вибиваючи прикладами крісів золоті зуби зі щок”. Далі він заявляв, що перебуваючи 14 днів у казармах, бачив, як “щодня колоною виходили підпалювачі, що складалися переважно з українців щоб палити вулиці.”²⁾

На закінчення, цей же свідок заявляє, що було ще трьох інших військових німців, які бачили ці щоденні екзекуції; при чому один з них мав високу рангу “штурмбанфюрера”, яка відповідає ранзі майора у Вермахті, але ніде нема сказано, що цей старшина, а може і всі ті чотири німці були з відділів СС.

Ці ж німці, заявив цей свідок, були одночасно джерелом його інформації.³⁾ Чи обвинувачення німця, мабуть есесівця, є достовірним джерелом — можна сумніватися. Якщо жходить про “колону підпалювачів”, про яку він згадував, що складалася переважно з українців, то можемо тільки порекомендувати працю-спомин поляка Тадеуша Клімашевського п.н. “Команда паліїв” (Verbrennungskommando Warschau”, Wyd.

2, Warszawa, Czytelnik, 1960, 170 сторін), в якій він зовсім не згадує про українців, але за те твердить, що там були поляки, а між ними і він сам, що були силою притягнені до служби.

Інший 28-літній свідок, за професією — переплетник з Варшави, говорив, що будучи на Зеленяку “2 серпня бачив на власні очі, як німецький капраль показав українцеві семилітнього хлопця, що прохожався по площі. Українець узяв хлопця за шию і виніс за дроти, де забив його ударами револьвера в голову. Трупа українець залишив за огорожею.⁴⁾ Одна із жінок свідків зізнавала, що “на Зеленяку... вночі була постійна стрілянина. То українці стріляли жінок, які оборонялися. Українці стріляли понад наші голови і без перерви, в білий день, насилували жінок на очах усіх. Одну жінку знасилувало 14 українців”.⁵⁾ Інша жінка твердила, що коли її групу провадили на Зеленяк, то на всіх перестанках їх перешукували, “роблячи з ними все, що їм подобалося; витягали жінок, прикладаючи револьвери, а то й ножі... Я бачила, як гонили і шарпали старшу жінку, так около 60 років. Всі ті дикунські вчинки, — закінчила авторитетно вона своє зізнання, — поповнювали українці”.⁶⁾

Одна 23-літня медсестра, розповідаючи про виселення німцями Колонії Сташіца на Охоті 12 серпня 1944 р., каже: “Ми переходили через безконечні українські ревізії, майже “гінекологічні”. Українці били прикладами людей, обзвивали нецензурними, образливими словами, відбирали все, що їм подобалося (золото, біжутерію, годинники і т. п.)⁷⁾

Й. К. Вронішевський, автор праці “Охота 1944” (Ochota 1944), описуючи звірства, які відбувалися першої ночі на Зеленяку, про українців не згадує зовсім, зате стверджує, що на “площі цілу ніч шаліють п’яні роновці”⁸⁾ (тобто члени РОНА — В. В.) В описі виселення Колонії Сташіца під датою 12 серпня, тобто тої самої події, про яку оповідає медсестра, Вронішевський також не згадує українців. Ось його слова: “Викинених мешканців Колонії, серед яких було багато вчених і мистців, гітлерівці женуть Вавельською вулицею. На площі коло гімназії імені Словацького затримують. Ескорту

перебирають квартируючі ще тут роновці. Вони негайно кидаються до грабежів. Випроваджують молодих жінок. З другого боку площі приглядаються тому з-за огорожі гітлерівці з залоги Фільтрів. Коли плач і крики мучених робляться занадто голосними, товту успокоють стрілами з крісів. Падають забиті.

Закінчивши грабунки, роновці (підкреслення — В. В.) гонять людей далі на Зеленяк. Там дальші знущання, потім насильства, вилапування молодих чоловіків, запідозрених в участі в повстанні'.⁹⁾

У збірнику "Злочини гітлерівського окупанта на цивільно-му населенні в часі варшавського повстання 1944 року" (далі вживатимемо "Зброднє окупант...") знаходимо ще одне зізнання про цю саму подію в дільниці Охота, лікарки д-р Ірини Жепецької, як подає ще більше інформацій про виконавців злочинів над населенням Колонії Сташіца. (Подаємо тільки те, що доповняє або виправляє попередні повідомлення).

"12 серпня 1944... Вояки Вермахту погнали нас у напрямі площі Нарутовича й на малому сквері при Фільтровій вулиці Вермахт залишився, а нас окружили власовці й погнали до Радового Інституту до вул. Груєцькій на Зеленяк.

Група власовців, що нас перебрала в скверику при Фільтровій вулиці, підлягала ген. Камінському. Д-р Станислав Трояновський, рентгенолог... сам розмовляв з Камінським і зоріентувався, що власовці є його півладні. Поміж собою власовці говорили по-російськи (підкреслення — В. В.)

Після переходу нашої групи власовці, зрештою майже всі п'яні, кинулися на нас, як дика орда... Серед насильств, розпучливих криків жертв, розпорювання речей і докладної особистої ревізії для грабункових цілей, нас впроваджено на Зеленяк. Була то велика площа на Груєцькій вулиці, оточена мурами та з вартівничукою вежею.¹⁰⁾

Авторка зізнання вживає назви "власовці" замість властивої відділам ген. Камінського "роновці" однак не називає своїх грабіжників "українцями". Здається, що не треба підкреслювати, що як власовці, тобто вояки Русской

Освободительної Армії, так і роновці — члени бригади Камінського — Русскої Освободительної Народної Армії, не були українцями. Якщо там і були якісь українці — то це був національно несвідомий елемент, за який українська громадськість як така не може нести жодної відповідальності так само, як польська громадськість не може нести відповідальності за свого ренегата генерала Мечислава Камінського.

Але повернімось назад до зізнань свідків. Один з них твердив, що він був арештований 5 серпня на Волі: “В год. 10 рано прийшов відділ СС і українці. Вони нас вигнали з пивниць і пігнали під парк Собеського на Ільриховій; до прохожих стріляли: мою жінку забили на місці, а нашу дитину ранили й вона кликала маму. Небаром прийшов українець і забив мою дволітню дитину як пса. Після того разом з німцем підійшов до мене, ставив мені на груди і дивився в очі. Я удавав мертвого. Боячись, щоб мене не забили — я не отворяв очей. Один із вбивників забрав у мене годинник”¹¹⁾

Інший свідок зізнавав, що німці й українці зібрали мешканців одного domu, разом 18 чоловік, вивели їх в город і там українець повбивав їх, кидаючи на них дві гранати. Свідок, який зізнавав, упав ранений і притаївся.”...лежачи на землі, — каже він, — я бачив... як один українець випровадив 77-літнього старця... запровадив його до місця, де ми лежали і стрілив до нього з револьвера. Старий упав мертвий. Тоді той сам українець випровадив ще чотирьох льокаторів...і недалеко від місця, де я лежав, стрілив по черзі до кожного з них в обличчя і всі вони впали мертві.”¹²⁾

Свідок-жінка з середньою освітою каже, що “на подвір’ю фабрики “Урсус” українці під командою німця в шоломі розстрілювали людей... Як я могла зорієнтуватися і тепер можу оцінити, на подвір’ю фабрики “Урсус” могло бути 5-7.000 трупів. З самого нашого domu привели тут коло 200 осіб (сорок кілька помешкань по чотири особи) і всіх їх знищено”¹³⁾

У збірці свідчень та зізнань учасників повстання п. н.

“Життя у повсталій Варшаві” (*Życie w powstańczej Warszawie...*) є також твердження, що українці знущалися над поляками. Наприклад, дві молоді зв'язкові, років 18-19, зізнавали, що “Олесівська вулиця мала свою історію зараз на початку (повстання). В дніх 4 і 5 серпня доконано там масакри цивільного населення. Українці йшли від дому до дому, зганяли всіх цивілів до пивниць і вкидали там ручні гранати. В той спосіб спалили цілу вулицю. Ними командував 20-ти річний есесівець Штайн з “Штавфенказерне” родом з Люксембурга”, 14)

Поміж свідками, які робили зізнання, деякі ще таки в часі повстання а деякі пізніше, тобто ще за свіжої пам'яті, не бракувало й людей з високою освітою. Ось, наприклад, зізнання ч. 170 зложив науковець Петковіч (хресне ім'я не подано), якого разом з дружиною німці заарештували 12 серпня, зізнаючи, між іншим, він каже: “Опісля нас віддали в руки українців і ціла Колонія Сташіца вирушила в похід. По дорозі нас грабували сім разів. Перший раз ми зупинилися коло Дирекції Державних Лісів і тут відбрали від нас годинники. Наступна зупинка була коло Радового Інституту. Переглядали весь багаж і викидали все на землю. Я нахилився, щоб підняти нотатник, але українці били прикладами по голові тих, що хотіли збирати свої дрібниці. На вулиці Груєцькій ще два рази нас затримували і переводили ревізію. Зокрема взялися за пань. Жінкам розтинали одяг та шукали біжутерії. Якась старша пані мали зашиту брошку в бедрі. Вояк запитав, що то таке. Жінка відповіла, що то її старі кости. Українець повірив і залишив “матушку”! 15)

Великих знущань зазнали також і шпиталі зі своїм медичним персоналом, про що зізнає згадувана вже нами медсестра: “Через десять днів ми сиділи відяті від світа, слухаючи тільки відгомуна вбивств і авантур на вул. Лянгевича, Сендзьовської і Прокураторської, де гуляли українці. Доходили до нас вістки про те, що палили хати з раненими, насилували медсестер, мордували цивільне населення... До нас прибігла одна з медсестер з Лянгевича,

куди вломилися українці і під загрозою, що будуть добивати ранених, насилували навіть 18-літніх дівчат.”¹⁶⁾

Ще більші страхіття описує у своєму спомині-зізнанні 30-літній професійний журналіст А. Спандовський, який у часі повстання перебував у лічниці Дитятка Ісуса, яка, як це він каже, від первого дня повстання була “у вогні боїв”, але під німецькою контролею. Коли одного дня “німецька лінія пересунулася, тоді терен лікарні, як “тил” німці передали українцям... Наші сподівання, що нічого гіршого нас не може стрінути, показалися фальшивими, бо в наступних днях ми пережили таке пекло, що цілий другий період затирається в дрібницях, тратить вимір часу, ба навіть почуття реальності”.¹⁷⁾

Далі він описує грабежі, вбивства й насильства над санітарним персоналом та навіть над жінками пацієнтками. На закінчення свого 20-сторінкового спомину (стор. 186-206) Спандовський робить такий висновок: “Жорстокість українців не мала садистичного характеру. В ній була первісна дикість, яка нагадує часи, коли переможний вождь віддавав своїм воякам здобуте місто на грабіж і для того вся відповідальність за всі вчинки українців спадає на німецьку руку, що керувала тим сліпим мечем.”¹⁸⁾

Читаючи ці жахливі обвинувачення українців, робиться дивно, що професійний журналіст не зумів довідатися, хто в дійсності ті “українці” були. А може він не хотів того знати?

В усіх цих зізнаннях можна завважити немов би якусь тенденційність — всі злочини приписувати не кому іншому, а українцям. Ми навели тільки деякі з них, щоб зілюструвати різні злочини, але як це вже було завважено, у деяких “українців” мова зовсім не українська, судячи тільки по деяких словах, що їх свідки передали в оригіналі, як ось “часи” в розумінню годинника, “матушка” чи “полячки”. І то траплялося навіть і в “науковців”, як наприклад у Петкевича — слово “матушка”. Тут же ж знову насувається питання, звідки ті всі свідки, включно з науковцями та журналістами, довідалися, що то були якраз українці. А якщо так, то чому

вони вживали російської мови? Ось один 25-річний робітник стверджує, що "на Мурановській вул. до нас підйшли вояки в німецьких мундирах, які мали чорні погони та футряні шапки, які говорили по-російськи. Та група ограбила нас із дорогоцінностей... Я бачив також як там крутилися вояки в мундирах німецької армії, які говорили по-російськи й котрі знову грабили приведених людей. Один з українців забрав мені чоботи, віддаючи в заміну свої, що були за малі на мою ногу."¹⁹⁾

Можна було б цю мішанину зарахувати на конто того, що робітник, будучи мало освіченим, не надто розбирався на тому, що таке російська мова й чому українець мусів би говорити чужою йому мовою. Але так воно не є, бо таке саме "нерозуміння" трапилося також із лікаркою д-р Малґожатою Бульською, асистенткою-професором Гінекологічної клініки у приміщеннях забудувань Дому о. Бодуена. Вона також стверджує, що "в суботу 12 серпня 1944 р. прийшов відділ "українців"-вояків у німецьких мундирах, які говорили по-російськи та примістилися на подвір'ю Дому Бодуїна і нападали на жінок. 19 серпня клініку перебрала бригада Камінського".²⁰⁾ Звідки ця професорка знала, що ці вояки, що говорили по-російськи, були українці, вона не пояснила.

Перечитуючи ці зізнання робиться дивно, що ці всі свідки ніколи не ідентифікують цих вояків з їхньою розговірною мовою, але вперто називають їх якраз українцями. І знову, в той час, коли назва "українець" стрічається раз-по-раз, то майже зовсім не стрічається назва "росіяни". Наш подив збільшується ще й тим більше, що деякі сцени насильства над жінками так дуже подібні до насильств російської армії в часі першої світової війни в Галичині, чи совєтської армії на окупованих советами теренах Австрії та Німеччини у 1945 р. Ба, що більше, нам здається, що варшав'яни старшого віку, а таких також не бракувало серед свідків, мусіли ще дещо пам'ятати з російської мови а з тим самим повинні були б знати, що російською мовою послуговуються в першу чергу росіяни, а не українці. На жаль, як виходить з усіх цих зізнань,

поляки вважали, що не зважаючи ані на мову, а часами навіть на зовнішній вигляд вояків, усі ті що поповнювали злочини у Варшаві — це мусіли бути українці. Та мабуть найбільше вражає те, що незалежно від освіти і професії, як наприклад науковець Пєтковіч, чи журналіст Спандовський, чи звичайний робітник, усі вони доходять до одного і того самого висновку, що всі злочини поповнені у Варшаві були ділом українців. Ось, наприклад, варшавський купець запевняє, що “після бомбардування ЗУС до лікарні св. Станіслава прийшов відділ німецьких вояків, зложених переважно з українців, калмиків. Я чув, що в тому часі було знасилувано кількох медсестер... Обслуга танків, які під'їжджали до лікарні, мала відзнаки СС, малинові обвідки на ковнірах. Судячи по їхній мові і поведінці, в мене забрали вони годинник, то були українці.”²¹⁾

З того звідомлення, як і з наведених перед тим, можна робити висновок, що кожний, хто в тих днях у Варшаві говорив по -російськи — той мусів бути українець. Якщо виходити із такого заложення, тоді ціла СС-штурмбригада Камінського, яка “гуляла” на Охоті, та т. зв. “Козакен-Бригаде” РОА — ген. Власова, яка “гуляла” на Волі, все це українці.

Ще гіршу характеристику українцям дає інший свідок, який запевняє, що 6 серпня на вулиці Олеандрові українець, побачивши, що непримітний поляк “почав рухатися, вкинув його через вікно до пивниці, яка вже була вогні”.²²⁾

Читаєш і моторошно робиться і чомусь, хоч-не-хоч, думається про тих поляків, зокрема молодшого покоління, які сьогодні перечитують про героїчні діла своїх батьків у часі повстання, та довідуються як то жахливо поводилися з ними українці. Чей же з наведених прикладів виходить, що в розумінні поляків-свідків, які зізнавали про свої переживання у Варшаві, українець — це людина, яка поводиться по-дикунськи, яка грабує, насилує і палить живцем. Бракувало ще тільки сказати, що, спікши так поляка на вогні, він, ось той українець, з’їв його, як звичайний людоїд.

У зв'язку з тим насувається дуже настирливе питання: "Чи дійсно ті всі свідки, які зізнавали ще в часі повстання, як також і ті, що зізнавали вже по війні перед судовими комісіями, називали всіх злочинців в німецькій військовій уніформі "українцями"? Чи може вони називали їх дійсними назвами, але ті назви невигідно було тоді вказувати? Мабуть редактори Е. Сервінський та І. Травінська могли б щось більше і докладніше на ту тему сказати, бож вони були і списувачами зізнань. І вони таки дещо сказали, будучи редакторами збірника документів "Збродня немецька в Варшаві". У вступному слові вони дають від себе дуже цікаві пояснення, які ми дозволимо собі зачитувати.

"Особи, які роблять зізнання чи пишуть свої спомини, вживають найбільш різноманітних термінів на означення членів двох німецьких формаций, які брали участь у придушуванні варшавського повстання, під командою зрадників: ген. Власова і Мечислава Камінського, коменданта бригади РОНА (Русская Освободительная Народная Армия). Відносно членів тих формаций стрічаемо в зізнаннях такі терміни: "українці", "калмики", "монголи", "власовці", "росіяни" зглядно "чубарики". Сучасного читача така термінологія може ввести в помилку; йдеться тут про звичайних зрадників (власовців), ренегатів і фашистів (РОНА), які у службі німецькій допустилися особливо страшних злочинів однаково на цивільному населенню як і на повстанцях. Всі повище подані терміни подано так, як в оригінальних машинописах і, за одним виїмком, значення їх уже не вияснюються у поясненнях до поодиноких зізнань.

При тій нагоді, — продовжує Серванський, — треба також вияснити злочинну діяльність німецьких формаций, а саме відділів ген. бриг. СС Оскара Дірлевангера, які складалися з німецьких криміналінків та відділів жандармерії і поліції з т. зв. Краю Варти (Вартеланду — тобто з Познанщини) під командуванням вищого коменданта СС і поліції Райнекарта. Повищі ствердження не зменшують очевидно головної відповідальнosti за німецькі злочини, щодо цивільного

населення і на повстанців відділів ген. фон дем Баха — головного коменданта всіх німецьких формаций, які воювали в Варшаві".²³⁾

Як бачимо, з цього ствердження — поняття "українець" у наведених зізнаннях не є точно означене і в кількох місцях говориться про німців і "т. зв. українців" (стор. 89-90). На жаль, звітодавці не завдали собі труду, щоб вияснити, що вони розуміли під "т. зв. українцями" а самий протоколянт не звернув також уваги на таку "дрібницю". Не могли вони побачити різниці й поміж українцями а монголами чи калмиками, бо це мабуть не було політично вигідно.

При зізнаннях науковця Пєткевича, який зізнавав зовсім не по науковому, редактор Е. Серванськийуважав за відповідне ще раз підкреслити, що "українці в інших місцях — в ряді зізнань — калмики, монголи, власовці, росіяни, чубарики — це помилкова термінологія" і відсилає читача до свого вияснення у вступному слові тої ж книжки.²⁴⁾ Коротко кажучи, редактор був свідомий того, що обвинувачення українців не відповідають дійсності і їх не можна винувати за злочини, доконані в часі варшавського повстання в 1944 р.

Але крім стверджень із, так би мовити, повною авторитетністю відносно місця і часу доконаного злочину, не бракує тут також і звичайних поголосок, в яких також обвинувачуються українців. Наприклад, під датою 12 серпня 1944 р. 42-річна урядничка каже, що вийшовши на вулицю, почула вістку, що "на Фільтровій вулиці українці мордують поляків" ²⁵⁾, тобто, не хто інший, а таки українці. Отже, навіть неперевірена вістка, яка могла бути навіть і правдивою, що мордують поляків, бож таке діялося по цілій Варшаві, але чи вона мусіла відноситися якраз до українців? При тих усіх страхіттях, які варшав'яни переживали в серпні-вересні 1944 р., не можна забувати, що населення, живучи в постійному страху, могло розповсюджувати й немало неперевірених вісток, бо як відомо "у страху великі очі".

Всі ці документальні збірки були видані здебільша в часах, коли ще не було аналітичних студій про варшавське

повстання. Але зовсім не зрозуміло, чому подібні твердження появляються у книжці, виданій у 1974 р. п. н. “Цивільне населення у варшавському повстанню” (*Ludność cywilna w powstaniu warszawskim*”), де знову частенько повторюється баєчка про співучасть українців у здушуванні повстання. Але у зізнанні Станіслава Трояновського знаходимо також інформацію про те, що в районі Охоти “діяли російські відділи”; 26) Та після цього редактор дав свою замітку, що “називання воюючих тут формаций російськими відділами, — подібно як і в багатьох інших зізнаннях, — не зовсім відповідають дійсному станові. На терені Варшави діяли тоді різні формaciї колаборуючі з III Райхом. В їх склад входили частинно совєтські полонені, які під загрозою неминучої голодової смерти в німецьких тaborах чи у висліді інших форм тиску, ввійшли у склад допоміжний формaciї”; 27). Гідне уваги тут є те, що такої інформації не подано про українців, що багато з них були у німецькій уніформі “під тиском”.

В дальшому редакційна заввага вичислює формaciї, які були тоді у Варшаві, а саме: СС-штурмбригаду Камінського, відділи РОА ген. Власова та інші формaciї, які німці називали “Остлегіонами”. “Складалися вони, — каже редактор, — з вояків різних національностей, які перейшли на німецьку службу, як наприклад, азербайджанці, туркмени, надволжські татари, а також українці”. 28)

Ця редакторська заввага має дуже апологетичний посмак за те, що свідок ужив фразу “російські відділи”. Але редактор чи редактори цю фразу спростовують поясненням, що “в тому випадку автор зізнання говорить про штурмову СС бригаду Камінського, зложену головно з українських націоналістів”; 29) (підкresлення — В. В.) Немає тут тільки пояснення, чого українські націоналісти шукали в рядах “Рускої Освободительної Народної Армії”, коли вони мали свою Українську Повстанську Армію та дивізію “Галичина”.

В 2-му томі тої ж самої збірки документів редактор стверджує, що українці “воювали в часі повстання м. ін. в районі Чернякова (2 сотні), на Охоті (1 сотня), були в

поліційних частинах, які стягнено спеціальним наказом Гімлера вночі з 4 на 5 серпня з Елку (СС-Бригади Дірлевангер), а також тих, що від довшого часу стаціонували у варшавських частинах СС і поліції (в силі 1 сотні).³⁰) Далі редактор говорить, що “ці гітлерівські наємники рекрутувалися частинно з націоналістичних колаборантських елементів, частинно з бувших советських воєннополонених, звербованих німцями під загрозою неминучої голодової смерти та інших форм тиску”.³¹⁾

Із цього робиться враження, що редактор Мадайчик твердить на підставі певних документів, що це був не хто інший а таки українці. Але вже у наступному параграфі він каже, що “цивільне населення Варшави, ба навіть і самі повстанці не розрізняли національної приналежності вояків тих формаций, уживаючи на загал не докладних, а часто і зовсім помилкових означень “українці” або “калмики”.³²⁾

У зінаннях свідка Трояновського є також ствердження, що Камінський, який ліквідував варшавське повстання “був тим самим Камінським, який у 1919 р. перебував в українській тюрмі в Кам'янці-Подільському, будучи тоді підхорунжим української армії (Петлюри).³³⁾ Отже, СС-Штурмбригада Камінського, не тільки складалася з українських націоналістів, але й мала командира, який колись служив в українській армії Петлюри, а з тим самим також українець. Далі, однак, Трояновський каже, що Камінського роновці (тобто члени РОНА — В.В.) називали “Мечислав Владіславович”.³⁴⁾ Але про те, що хресне ім’я Камінського як і його батька, вказує на польське походження, він не згадує.

Цікаву інформацію відносно термінології висловив проф. Зигмунт Войцеховські у вступному слові збірки зізнань і світлин п. н.: “Збродня немецька в Варшаві 1944 р.” Між іншим зін пише: “Окремий розділ (німецької) перфідної політики проявився у використанні в Варшаві для пасифікації міста м. і. “власовців”, тобто тих з-поміж російських полонених, які, зрадивши власну батьківщину, перейшли на німецьку службу. У варшавській термінології їх окреслювано переважно як

українців. Ціла відповідальність за використання тих людей спадає на німців, які тим способом хотіли спекти одночасно дві пісчини: бажали переважну частину ненависті за вбивства у Варшаві скинути на “власовців” з інтенцією закаламутити польсько-російські відносини. Треба однак ствердити, — закінчує Войцеховський, — що варшавська громадськість від початку здавала собі справу з інтенцієй та з тої перфідності”. 35) Мабуть це і є причиною і поясненням, чому так часто стрічається окреслення “українці”, а майже зовсім не вживається окреслення “росіяни” чи “російський”.

У збірці документів “Зброднє окупанта гітлеровського...” знаходиться така інформація відносно складу частин, які здушували варшавське повстання та залишили по собі найбільш ганебні спомини:

“Бригада Дірлевангера складалася виключно з відомих кримінальних злочинців, які прийшли до неї прямо з тюрем та концентраційних таборів. Знаходилися в ній німці, але більшість становили фольксдойчі з різних країн Європи... Бригада Камінського складалася з елементів ще гірших ніж бригада Дірлевангера. Дійсні зізнання свідків з дільниці Охота, де бригада Камінського оперувала, являють собою описи найбільших жорсткостей, здійснених над цивільним населенням, а зокрема над жінками. Свідки часто називають вояків Камінського “українцями” що не зважає на жодного підтвердження в національному складі бригади. Можливо, що окреслення “українці” прийнялося у зв'язку із загальновідомим в Польщі в часі окупації фактом, що в дистрикті Галичина була створена з українських націоналістів спеціальна дивізія СС, як також різного роду поліційні та охоронні відділи і т. п. ...”³⁶⁾ Полк. Адам Боркевич також заперечує твердження, що, мовляв, бригада Камінського складалася з українців.³⁷⁾ Отже, не бракує і серед польських дослідників таких, які впovні здають собі справу з того, що приписування українцям злочинів, здійснених бригадою Камінського не відповідає дійсності.

Для прикладу наведемо ще один цікавий випадок з

“українцем” жінки, інженера-хеміка за професією, яка каже, що: “За воротами на Зеленяку вилучено із групи особи, які на запит відповіли, що належать до російської національності. Ту групу залишили коло брами, не грабуючи і не вибираючи жінок. Якийсь українець, - каже свідок, — розпочав зі мною говорити і радив мені подаватися за росіянку, інакше зі мною буде біда”. (Зброднє окупантів гітлеровського...)”³⁸⁾ Читаючи цей спомин чи зінання важко приходиться знову зрозуміти, чому то українець, вояк мав би намовляти польку, щоб вона подавала себе за росіянку. Чому не мав би вояк українець намовляти її подавати себе за українку, тим більше, що з інших документів довідуємося, що українок також німці вилучували з груп і посилали до різних робіт.³⁹⁾ Чому саме жінкам, які подали свою національність, як російську, негайно надано більші права ніж полькам. А чайже ж Німеччина провадила в даному часі війну з москалями і з поляками. Немає сумніву, що якщо згадані вояки українці дійсно там були, то вони старалися б допомогти своїм — українцям.

-
- 1 Zbrodnia niemiecka w Warszawie, Protokół 99, str. 104-106.
 2. Ibid, Protokół Nr 212, str. 174.
 3. Ibid, Protokół Nr 212, str. 175.
 4. Ibid, Protokół Nr 232, str. 91.
 - 5 Ibid, Protokół Nr 258, str. 87.
 - 6 Ibid. Protokół Nr 52. s'r. 91.
 - 7 Ibid, Protokół Nr 129. s'r. 113.
 8. Wroniszewski, op. cit., str. 149.
 - 9 Ibid, str. 228.
 10. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, Protokół Nr 5, s'r. 81.
 - 11 Ibid, Protokół Nr 157, str. 42.
 12. Zbrodnia okupan'a hitlerowskiego, str. 30-31.
 13. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, Protokół Nr 63, str. 46.
 14. Życie w powstańczej Warszawie, sierpień-wrzesień 1944; relacje, dokumenty. Opracował Edward Serwański. Warszawa, Pax, 1965, Relacja Nr 72, str. 170.
 15. Ibid, Relacja Nr 170, str. 75.

16. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, Protokół Nr 130, str. 113.
17. Ibid, Protokół Nr 502, str. 196.
18. Ibidem, str. 199.
19. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, Dok. Nr 72, str. 194.
20. Ibid, Dok. Nr 69, str. 87.
21. Ibid, Dok. Nr 86, str. 233.
22. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, Protokół 55, str. 150.
23. Ibid, str. 36.
24. Życie w powstańczej Warszawie, str. 75.
25. Ibid, str. 291.
26. Ludność cywilna w powstaniu warszawskim. Pod red. Czesława Mada'czyka. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974, Tom 1, część 1, Protokół 8, str. 237.
27. Ibid, tom 1, część 1, Protokół 8, str. 238.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
- 30 Ibid, str. 47.
31. Ibidem.
32. Ibidem.
33. Ibid, str. 243.
34. Ibidem.
35. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, str. 12.
36. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, str. 11.
37. A. Боркевич у своїх редакційних замітках до "Денника Івана Вашенка" стверджує, що Марія Лесінська у своїй статті "Різня Волі" помилково називаває вояків РОНА -- українцями. -- диви Dziennik Iwana Waszenko. **Dzieje najnowsze**, t. 1. zesz. 2, 1947, стор. 335.
38. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, str. Dod. Nr. 38, str. 107.
39. Ibid, Dok. Nr 48.

Чи здушували українські частини Варшавське повстання?

Кожна із повище наведених чи цитованих праць являють собою збірники різних документів, а головно свідчень різних свідків, військових як і цивільних, які нераз або не мали критичного способу аналізи подій, яких вони були свідками, або прямо не мали можливості свої власні спостереження сконfrontувати з джерельними матеріалами. Незрозуміло тільки, чому Чеслав Мадайчик, редактор збірника “Цивільне населення у варшавському повстанні” повторював деякі нісенітниці у своїх редакційних замітках, коли він уже мав змогу перевірити чи українці брали участь у здушуванні варшавського повстання у ряді різних публікацій польських авторів, а в тому і праці ген. Є. Кірхмаєра, полк. А. Ю. Боркевіча та німця Г. фон Крангальса. До речі, він у багатьох місцях покликається на них і в тому ж самому часі перекручує їхні інформації.⁴⁰⁾ Такі поступки мабуть важко було б оправдати на базі незнання чи таки непоінформованості.

В тій же самій редакторській замітці, у доповненні до зізнання С. Трояновського, читаємо, що “СС штурмбригада РОНА була під командою **ренегата** полк. Мєчислава Камінського...⁴¹⁾ А далі в іншому місці, що “бригада Камінського — фашистська формація, створена зрадником Мєчиславом Камінським під назвою Русская Освободительная Народная Армія.”⁴²⁾ (підкреслення — В. В.) Це важлива інформація, бо стверджуючи, що Камінський ренегат, тобто поляк з роду, Мадайчик заперечує здогад Тро-

яновського, нібито Камінський був українцем і кол. старшиною Армії УНР. Станіслав Пласкі, редактор квартального "Дзєє найновіше" (Найновіша історія) у своїх замітках до статті "Зізнання фон дем Баха про варшавське повстання" пише, що Камінський народився в 1896 р. у Познані, його мати була Німка, а батько поляк, але він сам подавав себе за москаля. По першій світовій війні він залишився у Ленінграді, з вибухом війни був мобілізований як капітан резерви, а в 1942 р. потрапив до німецького полону під Орлом. З полону перейшов на службу до німців.⁴³⁾ Ген. фон дем Бах-Зелевський твердив, що ген. Камінський ривалязував з ген. Власовим, бажаючи стати російським "фюрером". Але поза тим "змістом його життя були жінки і алькоголь".⁴⁴⁾ З того видно, що ген. М. Камінський не тільки що не був українцем, але й не міг служити в "українській армії Петлюри". Отже, ані він, ані його військо не мало нічого спільногого з українцями.

Там само ген.-майор поліції Павль Отто Гайбелль, комендант поліції і відділів СС на варшавський дистрикт, зізнаючи перед судом у жовтні 1948 р., між іншим ствердив, що "так у вартовій поліції, як і в поліції безпеки, були українці т. зв. "гівіс"⁴⁵⁾, а ф. Крангальс запевняє, що "гівіс" зовсім не брали участі у кримінальних злочинах".⁴⁶⁾

Як це ми вже згадували, Крангальс наводить списки військових частин, які в тому часі стояли у Варшаві, а між ними згадана також "група Шмідта з одним батальйоном азербаджанців під командою Бергмана (Einheit Bergmann). Далі в дужках іде пояснення, що цих азербаджанців, які говорили по-російськи, польські свідки називали "українцями" (підкреслення — В. В.)⁴⁷⁾.

В іншому місці Крангальс, обговорюючи жорстокості, які поляки проявляли у відношенню до німецьких полонених, стверджує, що "деякі полонені в німецькій уніформі, яких уважали за "українців" потрапили там, як допоміжні частини (гівіс) і вони не брали участі у жодних злочинах".⁴⁸⁾ "Варшавське населення чомусь умовило в себе, — пише

Крангальс, — що більшість злочинів, яких зазнало цивільне населення в жахливих днях серпня 1944 р., було ділом “українців” або “калмиків”. У багатьох зізнаннях свідків, які записано зараз після повстання, це постійно повторяється. Варшавяни не могли знати, які національності ховалися під німецькими уніформами й вони розрізняли російськомовних осіб в уніформах як “українців” від азіатського вигляду “калмиків”. Українські організації в екзилі запротестували проти несправедливих узагальнень й обтяжуванням українського народу злочинами, доконаними в більшості бригадою Камінського” — підкresлює Крангальс.⁴⁹⁾

Отже, німецький дослідник також погоджується з тим, що не все, де обвинувачують свідки “українців” — злочини поповнили українці. Але на цьому він не закінчує і стверджує, “що у варшавському повстанні брали участь і дійсні українці: дві сотні під командою полковника Дяченка воювали в районі Чернякова, але в більшості на Повіслю. Так само в уніформі німецької поліції німці привезли відділи з Познаня, в яких були також українці”.⁵⁰⁾ На жаль, автор не подає, в котрому часі ці дві сотні прибули до Варшави, та як довго вони там стояли...

В тому ж самому розділі Крангальс стверджує, що крім українців у відділах поліції, які прибули з Познаня, знаходилися українці також в частинах Охоронної Поліції у Варшаві. Зрештою, це ж був загально відомий факт, що на українських землях німці творили поліційні відділи, які складалися з поляків, а в Польщі були відділи поліції, в яких були українці. Однак, якщо йдеться про Варшаву у 1944 р., то ані Крангальс, ані Кірхмаер не кажуть, що тут були які-небудь поліційні відділи з самих українців.

Але повернімось до згаданих двох українських сотень під командою Дяченка. Він докладно визначив, де вони оперували, то й не важко довідатись, як вони там поводилися. У збірнику документів “Збродня немецька в Варшаві 1944 р.” у зізнаннях, які відносяться до дільниць Мокотув, — Чернякув — Жолібож взагалі не згадується українців, (стор. 124-137).

Відносно Повісля, то із сімох зізнань, у двох згадується українців (Прот. ч. 25 і 247) — раз, що українці грабували годинники й перстені, а другий раз, що українці разом з німцями зайшли до опущеного заведення сестер Уршулянок. (Стор. 165-173). Третій том збірника “*Ludność cywilna w powstaniu warszawskim*” складається з пресових звідомлень повстанської преси у Варшаві. Переглядаючи сторінку за сторінкою, ми ніде не знаходимо навіть згадки про злочини доконані українськими відділами полк. Дяченка взагалі, а на цивільному населенню зокрема, ані в Чернякові, ані на Повіслю. Тут і там згадується про “українців”, але в інших дільницях міста, головно на Охоті та в Середмістю, де оперували частини Камінського і Дірлевангера, про що вже була мова. За те у першому томі, якого розділи відповідають дільницям Варшави, є чотири спомини-зізнання (стор. 327-547).

З них три спомини з Чернякова, а також сім із восьми документів-зізнань з Повісля зовсім не згадують про українців. За те є згадка у спомині ч. 3 з Чернякова (стор. 495-496), якого автором є 47-річна Марія Маєвська, книговод з середньою освітою, яка між іншим пише: “Біля першого костела на Волі німецька сторожа віддала нашу групу (коло сто п'ятдесяти осіб) під охорону українців, що були на гітлерівській службі, а сама відійшла. Українці намагалися витягнути з-поміж нас молодих жінок. Я енергійно станула в їх обороні і тоді українці окружили мене, витягнули зброю і загрозили, що застрілять, якщо я буду вмішуватися в їхні справи. Я відповіла по-російськи, що можуть мене забити, бо мені життя не залежить. Я була щира: мені тоді зовсім не хотілося жити. Вислід моєї відповіді був неочікуваний: вояки опустили зброю і дозволили мені перейти. Наша група була вже далеко; ніхто не завважив, що я зі своєю хворобою ноговою остала позаду в темності, освітленій тільки загравами, фізично й нервово змучена до краю.

Українці, які стояли на варті питалися чи зі мною йдуть багаті люди. Я відповіла, що там, де все спалене, немає багатих. Один із вартових, як я зрозуміла, з їх розмови, зовсім

у те не повірив. Запропонували мені спочити на камені і принесли булку, а потім запропонували, що відпровадять мене трохи та понесуть мої клунки. Я догадувалася, що хочуть їх украсти, але ж могли це зробити без труду, відбираючи їх від мене силою. І так я добровільно погодилася, вдаючи, що радо користаю з їх помочі. Себе ж потішала тим, що одягнула на себе три зміни білизни, три літні суконки, дві спідниці та кілька блюзок. По дорозі ми говорили про страхіття війни, яка всіх відділила від родин. Дуже їх зворушила згадка про їх власних матерів та жінок. Коли вони дійшли до кінця свого району, віддали мені клукни з пересторогою, щоб ні кому їх у дальшій дорозі не довіряла.

До костела я прибула опівночі і мої приятелі уже не сподівалися мене побачити. Були певні, що вже не живу. На доказ, що я пережила, я показала військовий хліб.⁵¹⁾

Це все, що там згадується про українців, які стояли на Повіслю, тобто в тому районі, який визначив для двох сотень українців полк. Дяченка автор німецької студії Ганс фон Крангальс. Так само нічого не згадується про українців у документальній праці — спомині Адама Каски: “Надвислянські редуты” (Nadwiślanskie reduty: Czerniaków, Powiśle, Żoliboż), ані в праці Станислава Коморніцького “На барикадах Варшави” (Na barykadach Warszawy; pamiętnik powstania 1944 r.) В цій останній є окремий розділ п. н. “Черняковська уліца”, але там про українців не згадується зовсім.

В 1978 році з'явилася в Америці цікава публікація в англійській мові п. н. “Нічого тільки честь” (Nothing but honour: the story of the Warsaw Uprising, 1944), автором якої є професор Януш К. Заводні з Каліфорнії. Є це солідна наукова праця, якої характеристику подало видавництво Hoover Institution Press, Stanford, California, кажучи, що автор ії “базував своє оповідання майже виключно на першоджерелах. Він простудіював німецькі,sovєтські, українські, польські, англійські та американські документи. Деякі з них (зокрема архів Рузвелтта) щойно недавно відкрито для дослідників, і вони кидають дещо більше світла на совєтсько - анг

лійсько - американські взаємовідносини в часі 2-ої 'світової війни" (обортка книжки). В додатку до того проф. Заводний провів інтерв'ю з великим числом колишніх повстанців, а також з людьми, які мали відношення до політичного аспекту варшавського повстання, а зокрема Джорджом Кеннаном, радником американської амбасади в Москві з часів II світової війни, та генералом Бор-Коморовським, головнокомандуючим польською підпільною Армією Крайовою. 52) (гл. , обортка книжки, стор 2) До речі, автор брав також участь у варшавському повстанні і являється мабуть чи не найбільш авторитетною особою у даній ділянці.

Як бачимо з індексу, в цій праці також згадується про українців більше десяти разів, але тільки у двох випадках у зв'язку з варшавськими злочинами, при чому це цитати учасника та очевидця-священика.

В першому випадку він переповідає за Л. Бартельським, автором спомину "Варшавське повстання", що у дільниці Воля "у шпиталі на вул. Плоцка 26, німці, українці і група вояків у німецькій уніформі з опасками на рукавах з написом "GEORGIEN" зайшли до кабінету головного лікаря і застрілили його там разом з іншим лікарем. Хворим вони наказали опорожнити будинок, після чого їх усіх постріляли." 53) Насправді ця інформація дуже поплутана бо ж "Georgien" означає "грузини" а не українці і Бартельський виразно стверджує, що іх застрілив німецький офіцер." 54).

Другий випадок зацитований проф. Заводним, є інтерв'ю, проведене з священиком Ростворовським, який обслуговував ранених і хворих вояків-повстанців у шпиталі на вулиці Дlugій: цей священик заявив, що "деякі ранені почали виповзувати зі шпиталя щоб уникнути розстрілу і двом таким я сам допомагав. Але українці у німецькій уніформі вирвали цих ранених від мене і постріляли їх. Вони повбивали їх пострілами в голови а потім обляли бензиною тіла і спалили їх". 55)

Про цю саму подію, яка сталася 2 вересня 1944 р.,

розповідає також і 32-річна учителька гімназії Галина Вісінєвська, яка в часі повстання завідувала всіма шпиталями на Старому Місті Варшави. Вона згадує також і священика Я. Ростворовського, який уділяв причастя всім хворим, Але вона зовсім не згадує про українців, за те говорить про СС-манів, з яких один “добивав на ношах і на землі коло брами і на партері важко ранених”. Далі вона також говорить, що у шпиталі з'явилися “власовці”, але про українців згадки у її зізнанню немає.⁵⁶⁾

Вправді ані Бартельський, ані ксьондз Ростворовський не пояснили по чим вони впізнали, що це були українці, чи по їхній російській мові, чи по скісних очах. Може й тому проф. Заводни, щоб не бути осужденим за односторонність, дав таке своє вияснення у справі українців: “Під час другої світової війни численні ненімецькі групи з Советського Союзу добровільно зголосувались служити в німецькій уніформі під німецькою командою. Поміж ними найбільш чисельні були азербайджанці, вірмени, грузини, горці та північні кавказці, татари, туркмени, українці і білоруси. Деякі з цих груп служили в німецькій армії в придушуванні варшавського повстання.

“Поляки гірко обвинувачували українців, зокрема за вбивства цивільного населення і повстанців під час самого повстання, але здається не всі ці обвинувачення обґрутовані. Це правда, що дві сотні українців боролися з повстанцями у Варшаві на Повіслю, і були інші в німецькій поліції, які стояли у Варшаві ще й перед повстанням. Деякі прийшли в перших днях з німецькою поліцією з Познаня та Любліна. Так само були інформації, що частина під командою капітана СС Шпільке, яка переводила екзекуції, складалася “переважно з українців”. Однак, правдою є також і те, що варшавські поляки вже роками вважали українців за німецьких вислужників і гнобителів і тому вони були схильні, всіх не-німців у німецькій уніформі утотожнювали з українцями. Можливо, що й інші національні групи з Советського Союзу також здійснювали жорстокості. Бригади Камінського і

Дірлевангера, частини відповідальні за найбільші злочини в перших тижнях повстання, не складалися з українців.” (підкреслення автора) 57)

У примітці до цієї заяви проф. Заводни пише: “Не оправдуючи звірств, годиться пригадати полякам, що говорячи історично, українська нація як національна група, перейшла таку саму долю як і Польща. Щоб познайомитись з поглядом українців у справі варшавського повстання — дивись Борис Левицький “Українська ліквідація варшавського повстання”, Любомир Ортинський “Правда про Українську Дивізію” та Л. Шанковський “Варшавське повстання і українці у світлі документів...” 58) із заподанням журналів, у яких вони були друковані. Стільки у найновішій публікації про українців у варшавському повстанні.

Хоча проф. Заводний і згадує, що українці належали до тих, що доволі чисельно “служили в німецькій уніформі”, вичисляючи ті частини, які брали участь у придушуванні варшавського повстання (стор. 264-266), він не наводить назви ані однієї української військової формaciї. Про те, що українці були в поліційних відділах, згадував також і Г. Крангальс і про те вже згадували ми також, й повернати до тих самих питань тут нема потреби. Проф. Я. К. Заводни обходить питання участі чи не участі українців у придушуванні варшавського повстання, а зокрема у злочинах проти цивільного населення, дуже делікатно: він не обвинувачує, але й не заперечує. А все ж таки треба з задоволенням підкреслити, що й він не піддався загальній психозі обвинувачення українців за злочини бригади Камінського. Дуже важливим фактом тут є ще й те, що проф. Заводни репрезентує до певної міри опінію поляків по цей бік океану, а якщо навіть і ні, то його праця матиме певний вплив на формування думки у молодшого польського покоління а також і молодших студентів історії східно-центральної Європи.

Тоді, коли на заході справа варшавського повстання й українців від часу до часу появлялася в українській та польській еміграційній пресі, головним чином, періодичній, в

різних інтерпретаціях та опініях, то у Польщі ця справа виглядає більш-менш упорядкованою.

В 1970 р. у Krakowі з'явилася цікава праця п. н. "Польща, якої не знаємо" (Polska, jakiej pіe znamy), збірка репортажів про національні меншини в Польщі. Автором цієї праці є Єжи Ловелл, відомий польський публіцист родом з Дрогобича, автор біля трьох десятків різних праць публіцистичного характеру. Праця "Польща, якої не знаємо" побудована доволі оригінально, бо складається вона, можна б сказати, з двох частин: а) листів представників поодиноких національних меншостей (українців, білорусів, литовців), які висловлюють у них до автора свої погляди на проблему їхньої меншини в Польщі та б) відповідь самого автора. Справу українців реферує тут діяч клубу Українського Суспільно - Культурного Товариства в Щецині, Юрій Крилач (в оригіналі Єжи Крилач).

Українці в Польщі стурбовані тим, що у споминах колишніх учасників "боротьба з УПА, отже на землях, заселених українцями", — пише Крилач. - українців представляється так, що "вони аж ніяк не можуть викликати у нас захоплення. Польський читач, скоріше чи пізніше стрінеться з українцем, до котрого він буде відноситися на базі прочитаного. Дуже то небезпечно з боку польських літераторів та мемуаристів і шкодить нашій спільній справі." (...) Уявіть собі, — пише Крилач, — що в Києві накрутили фільм про банду НСЗ*) (Народні Збройних Сил — організованих протикомуністичними чинниками Польщі, які визнавали польський екзильний уряд Міколайчука у Лондоні — В. В.), яка вбиває та палить жінок і дітей у Верховині (українське село на Холмщині — В. В.). Навіть якщо населенню і поясниться, що то роблять фашисти, то в пам'яті пересічного киянина залишиться, що то робили поляки, а не енешетовці. (скорочення від НСЗ) — В. В.) Зато проти українців "працюють" всі ті, — пише Крилач, — які пишуть свої спомини про варшавське повстання і захлинаються прокльонами українців, які нібито придушували повстання. Я перевірив матеріали Кірхмаєра та інші, — підкреслює Крилач, — але ніде я не міг знайти, щоб

*) NSZ Narodne Siły Zbrojne.

українські частини брали участь у придушуванні повстання. Були власовці (відомо ж — не-українці) з бригади Камінського, подібне шумовиння Дірлевангера і ін. Не знаю — чия злочинна рука спричинилася до того, що у світ пішла слава ніби то повстання придушили українці... Варшавське повстання, в історії Польщі то величавий зрыв, одинокий того роду в Європі; знаю з якою пошаною оточують поляки живих і не живих героїв повстання, як дуже люблять вони своє місто і якже по-чортівськи мусіли зненавидіти слово “українець”, як синонім варварства і вандалізму, який вперто насувається при споминах про варшавське повстання. То мене болить, — пише Крилач, — і в тому власне бачу величезну колоду, що лежить на шляху, який провадить до поєднання обох народів (очевидно не того на плакатах і не того з часописів).

Вияснення того питання (якщо в 100 відсотках можна було б довести, що українці не брали участі у здушуванні повстання) було б правдивим відкриттям.⁵⁹⁾

У своєму листі Крилач доказує, що не тільки самі українці в часі другої світової війни були ось тим “злим духом”, але й поляки поповнили немало злочинів супроти українців. Як приклад він наводить село Верховину на Холмщині, де поляки замордували 197 українців, яких і поховано у спільній братській могилі.⁶⁰⁾

У відповідь на цього листа Єжи Ловелл дає свої зовсім переконливі вияснення, в оборону розуміється польського боку, а між іншим робить дуже цікаві ствердження. Як видно з цілої праці, “Польща, якої не знаємо” автор цікавиться проблематикою меншин у Польщі і робить у тій ділянці певні досліди, подібно як це робив Крилач у відношенні до українців. І ось частина його відповіді:

“То що відноситься до Варшавського повстання... якщо йдеться про факти, то ви вломлюєтесь у відкриті двері: ніхто ніколи не твердив, що у здушуванні варшавського повстання брали участь з’єднані формациї, в роді дивізії СС-Галичина чи хочби відділів української поліції; всі польські джерела (які Ви знаєте) вказують тільки на власовців (“Козакен-Брігаде”) та бригаду РОНА Камінського; термінологія та є вже усталена й уважається обов’язковою. Однаке правдою є, що

безпосередньо в ході повстання варшавяни уживали на означення тих формаций м. і. поняття “українці” — частинно для того, що в дійсності багато з-поміж членів особливо бригади Камінського були чи також називали себе українцями, а по-друге — самі німці говорили про них “Козаки” або “Українці”, що часто зрештою уважалося за синонім. Зізнання, які походять з часів повстання заховують ту термінологію, але редактори з засади додають до неї коментар. Подивіться до недавно виданої книжки під заголовком: “Życie w powstańczej Warszawie zeznania i dokumenty”: 61)

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Ствердження Ловелла цікаві тим, що це говорить режимний публіцист, хоча деякі його категоричні твердження вимагають пояснень і доповнень. Ми вітаемо його твердження, що жодна українська військова чи поліційна частина не брала участі у здушуванні варшавського повстання. Тому що деякі дослідники твердять, що у Варшаві було щонайменше дві українські компанії, створені з колишніх совєтських воєннополонених (“гівіс”), вони не були регулярним військом а тим більше бойовими частинами.

Хоча є ще й інші свідчення, які ставлять під сумнів це твердження і заперечують українськість тих частин, про що ми згадували у відповідному місці. Незважаючи на те, що їхнім завданням була охорона різних військових чи стратегічних об'єктів, коли хтось із “гівіс” потрапив у часі повстання до повстанців у полон, то його поляки розстрілювали так само, як і членів СС штурмбригади Камінського, хоча, як це твердить Крангальс, вони не були заангажовані у жодних кримінальних злочинах.

Занадто сміливо звучить твердження Ловелла, що мовляв, “ніхто ніколи не твердив, що у здушуванні варшавського повстання не брали участі з'єднані формaciї у роді СС-Галичина чи хочби відділів української поліції.” Власне, що такі твердження робили і ще роблять деякі мемуаристи у своїх споминах чи зізнаннях. І це якраз вони викликали застереження української громадськості на еміграції, про що згадує Крангальс, 62) ба навіть і в самій

Польщі, про що найкраще свідчить лист Ю. Крилача. Ми згідні однак з тим, що польські джерельні праці не обвинувачують українців у придушуванні варшавського повстання 1944 р.

Зовсім інакше виглядає справа з бригадою РОНА, яка по своїй назві вказує, що вона українською формациєю не була. Це, що в ній могли бути українці, щонайменше з походження, того ми не можемо заперечити, але в ній були й поляки, як наприклад, її командир ген. Камінський, якого один із редакторів документальних збірників назвав "ренегатом". Мабуть були й інші, а в тому можливо, що й сам головнокомандуючий корпусом поборювання повстання, ген. Еріх фон дем Бах-Зелевський, який до 1940 р. називався тільки Зелевський, також з походження поляк, але хіба ж це вистарчає, щоб твердити, що самі поляки здушували варшавське повстання?

Відомий український советолог Борис Левицький, у відповідь на численні закиди поляків, що українські військові частини допомагали здушувати варшавське повстання, відповів статтею у паризькому польському журналі "Культура" п. н. "Українці і ліквідація варшавського повстання". Там він наводить цікавий приклад із власного досвіду, як виглядали українці в очах варшавських поляків. "В товаристві моего варшавського інтелігента, який оповідав, що його дружину "українці знасилували кільканадцять разів". На мое питання, як він міг пізнати, що це були українці, він дав таку характеристичну відповідь: "Всі вони мали скісні очі".⁶³⁾

Так само інший поважний інтелігент "професор познанського університету, лікар д-р С. інформував мене, — продовжує Левицький, — що чорний колір мундира відрізняв українських есесів від німецьких".⁶⁴⁾

Українська спільнота так в Україні як і поза нею, а зокрема та, що живе у межах Польщі, боліє над тим, що співучасниками всіх злочинів, доконаних у Варшаві у серпні-вересні 1944, поляки називають українців, а часом виключно українців, представляючи німців, як більш гуманних. Ніхто з українців не береться твердити, що у

Варшаві у той час не було взагалі українців по різних частинах, які там могли потрапити збіgom обставин, як реконвалесценти зі шпиталів, де мобілізували всіх і посилали силою військового наказу. Могли бути й українці серед тих, що вчиняли злочини супроти гуманності, так само, як напевно були серед них і поляки, чи радше польське шумо-виння, яке все шукає нагоди пограбувати безкарно. Жоден народ не є вільний від виродків-злочинців і тому всі народи мають тюрми в першу чергу для своїх власних громадян. Однак, із зізнань деяких свідків виходить, що майже всі злочини були доконані українцями, а деякі навіть розпізнавали українців по тому, що "вони поводилися по кримінальному".

Нам видається, що відсылання читачів до редакційного коментаря не цілком оправдує себе, бо чимало людей зовсім не читає вступних слів, а відразу приступає до основного матеріалу, до зізнань, і власне на базі цих зізнань — "по-чортівськи мусіли зненавидіти слово "українець," як синонімварварства і вандалізму", — як це пише Крилач. А це аж ніяк не допомагає порозумінню між поляками й українцями. Між українцями і поляками є стільки старих ураз і болів, як треба б подолати, щоб можна було наладнати порозуміння, як рівний з рівним.

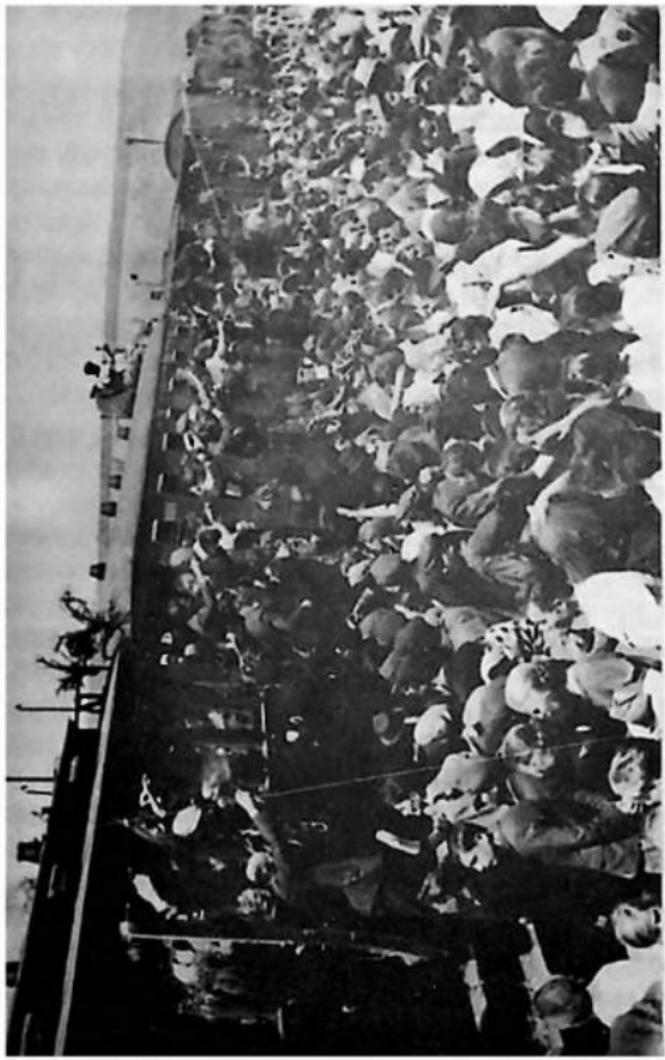
З уваги на те, вигадувати нові урази, чи роздувати малі до розміру великих, — це зовсім не є в інтересах жодного із цих народів. І коли хтось так робить, то це робота ворогів порозуміння між поляками і українцями. На закінчення ми хотіли б пригадати, (власне на базі польських документів) що ще в 1942-43 роках українські націоналісти пропонували порозуміння з поляками, 65) на жаль, поляки не могли відмовитися від Галичини та інших західно-українських земель, наївно сподіваючись, що Сталін їх поверне їм аж до східніх кордонів Польщі в 1939 р. Ми не збираємося оправдувати жодних ексцесів одного народу супроти другого, але сумні події на західно-українських землях у 1943-1944 рр. були викликані імперіялістичними потягненнями поляків взагалі, а

польського екзильного уряду зокрема, який твердо стояв на кордонах Польщі з-перед вересня 1939 р. В цей же сам час українці прямували до своєї власної самостійності і соборності. Отже, поляки, не визнаючи за українцями права на власну державу, намагалися опанувати польською меншістю землі, населені українською більшістю. А чайже відомо, що польське панування на західно-українських землях у 1919-1939 рр. залишило в пам'яті українців не надто приємні спомини, які так скоро не забиваються і, до речі, навівали страх перед можливістю поновної польської окупації. Отже, так чи інакше, сумні події з 1943-1944 рр. були спровоковані таки самими поляками. Українські ексцеси супроти польської меншості треба було б трактувати, як засіб самооборони перед польським наступом, нехай і тільки теоретичним.

Історія польсько-українських взаємовідносин не знає ані одного випадку, коли б українці напали на корінно польські землі і там поповнили якісь злочини супроти польського населення. Навпаки, всі ексцеси, за які поляки обвинувачують українців, були доконані на землях, де українці становили більшість населення, а поляки намагалися заволодіти ними проти волі більшості. І власне з цієї точки зору, вияснення, що українці не брали участі у придушуванні варшавського повстання, є дуже важливе, бо це була б агресія українців на польські землі, до якої українці не мали жодних претенсій.

Реазюмуючи все сказане, доводиться з приємністю ствердити, що заява визначного польського публіциста Є. Ловелла, що українці, як організована група, не мали нічого спільногого із здушуванням варшавського повстання, є дуже на часі і корисна для наладнання добросусідських відносин обох слов'янських народів. Одночасно вона, заперечуючи участь українців у здушуванні варшавського повстання, автоматично стверджує, що українці не поповнили жодних злочинів супроти цивільного населення Варшави.

40. Ludność cywilna w powstaniu warszawskim, tom 2.
- Dok. Nr 15, str. 47.
41. Ibid, t. 1, cz. 1. str. 238.
42. Ibid, t. 2, str. 508.
43. Relacja von dem Bacha o powstaniu warszawskim — *Dzieje najnowsze*, t. 1, 1947, zesz. 2, str. 317.
44. Ibidem.
45. Zbrodnie okupan'a hitlerowskiego, Dok. 152, str. 421.
46. Krannhals, op. cit., str. 135.
47. Ibid, str. 311.
48. Ibid, str. 135.
49. Ibidem.
50. Ibid, str. 318.
51. Ludność cywilna w powstaniu warszawskim, t. 1. cz. 1, str. 495-496.
52. J. K. Zawodny. *Nothing but honour*. Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 1978.
53. Ibid, стор. 63.
54. L.M. Bartelski. *Powstanie warszawskie*. Warszawa, Iskry, 1965, стор. 81.
55. Zawodny, op. cit., стор. 64.
56. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego...стор. 213-215.
57. Zawodny, op. cit., стор. 67.
58. Ibid, str. 265.
59. J. Lovell. *Polska, jakiej nie znamy; zbiór reportarzy o mniejszościach narodowych*. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1970, str. 61-62.
60. Ibid, str. 60.
61. Ibid, str. 70.
62. Krannhals, op. cit. str.
63. B. Lewyckyj. "Ukraincy a likwidacja Powstania Warszawskiego" w *Kultura* (Paryż) Nr. 6, Czerwiec 1952, стор. 84
64. Ibidem.
65. A. Szcześniak. "Niektóre problemy stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1947" — *Polska Ludowa; studia i materiały*, t. 7, 1968, str. 59-106, a

Чортків, 18 липня 1943 р. Українська громада на залишенню двоєці
процеса добровольців, які від'їжджають до Львова - збирного пункту
на військо виникільного табору в Гайделегері.

*Дивізія
“ГАЛИЧИНА”
у советській та польській
літературі*

СТАВАЙТЕ ДО БОРОТЬБИ
З БОЛЬШЕВИЗМОМ

Одна з афіш, яка закликала вступати
до Дивізії "Галичина" весною 1943 року

Коли і як творилася Дивізія

Проминула 35-та річниця від часу проголошення формування української дивізії "Галичина", якої завданням було стати ще одним звеном у безперервній боротьбі українського народу проти московського окупанта. Тисячі молоді як і старших ветеранів, які поповнили ряди дивізії "Галичина", заманіфестували перед цілим світом, що український народ не задоволений із накиненої Москвою т.зв. "советської суверенності" і продовжуватиме боротьбу за свою власну державність аж до успішного кінця. Тому не відстрашила молодих юнаків ані німецька уніформа, яка аж ніяк не захоплювала, ані те, що цю новоформовану українську військову частину, за волею німецького командування, приділено до німецької Зброй СС. Бажання навчитися орудувати модерною зброєю, щоб остаточно вжити її проти свого відвічного ворога, було сильніше від пересторог деяких кіл, що цю зброю дає нам інший ворог, який має супроти України та її народу наміри нічим не кращі від Москви. Беручи зброю до рук, добровольці дивізії "Галичина" розпочали газартну гру, але хіба ж ціле наше життя не є газартною грою? Як би воно не було, але СС Дивізія "Галичина" стала історичним фактом, який зуміли вияснити правильно навіть і союзники Москви у боротьбі з гітлерівською Німеччиною — британці та американці. Як відомо, західні альянти дуже строго перевірювали всіх біженців з Советського Союзу, чи вони бувають не були "колаборантами" Німеччини. І для цього вони і

створили т. зв. "Refugee Screening Commission" (Комісія для перевірювання біженців).

З рамени такої Комісії до табору полонених української Дивізії в Ріміні, Італія, прибув бритієць Голдейн Д. Порттер, який у своєму рапорті до британського уряду ствердив, що дивізійники йшли добровільно до війська тому, що в них була "надія вибороти дійсно незалежну Україну".¹⁾

На цьому місці варто було б пригадати перебіг організації української дивізії "Галичина" в 1943 р. Як відомо, офіційне проголошення про формування СС Стрілецької Дивізії "Галичина" відбулося 28 квітня 1943 р., а набір добровольців розпочався у травні. Спершу відбувалася агітація за добровільним зголосенням до Дивізії, а вслід за тим реєстрація добровольців. Для проведення цілої акції був організований окремий комітет з колишніх старшин УГА під назвою "Військова Управа", головою якої був полк. Альфред Бізанц, галицький німець, колишній полковник Української Галицької Армії, а секретарем сотник УГА Осип Навроцький. Вся ця акція відбувалася з рамени Українського Центрального Комітету, на чолі якого стояв тоді професор Володимир Кубійович.

Тут слід підкреслити, що коли Український Центральний Комітет, при помочі своїх делегатур по цілій Галичині, пропагував створення української військової формaciї, у складі німецької армії та закликав до добровільного зголосення до Дивізії, то деякі політичні середовища виступали проти її формування і навіть вели контр-пропаганду. До таких опонентів формування дивізії "Галичина", чи взагалі якої-небудь спілки українців із німцями у тому часі належала Організація Українських Націоналістів Самостійників Державників (так тоді називалася ОУН під проводом Степана Бандери). У "Бюлетені Крайового Проводу ОУН СД" ч. II, 1943, на чолі якого стояв тоді Микола Лебедь, з'явилася передовиця "Довкруги СС Стрілецької дивізії "Галичина", в якій, між іншим, писалося, що Дивізію німці формують на те, щоб "позбавити запілля активного елементу — кинути його на

гарматне м'ясо" ... та що "це типова колоніяльна частина , щось зовсім подібне до індійських чи новозеландських дивізій англійської армії". А далі "творення т. зв. галицької дивізії... це в дальшу чергу крок до компромітації української державницької ідеї взагалі".2). Закінчуючи цю передовицю, Крайовий Провід стверджував: "Сьогодні немає жодних сумнівів, що твориться не українська національна, але німецька колоніяльна частина. Відношення українського народу до неї таке, як до всіх попередніх німецьких спроб — себто негативне (підкреслення — В. В.), бо іншим воно бути не може". Отже, ясно, що Крайовий Провід ОУН СД був проти формування Дивізії "Галичина", а втім М. Лебедь це повторив ще раз у своїй мемуарно-документальній праці "УПА" у 1946 р. "Самостійницька ОУН, — писав Лебедь, — поставилася до тієї акції (тобто до формування дивізії "Галичина" — В. В.) вороже, а свою постанову подала на сторінках своїх підпільних видань".3) Так само недвозначно він підкреслив ще раз, що "...УПА протиставилася рішуче творенню СС дивізії "Галичина" і методам її організаторів та амбітних "вождів", що, мовляв, це новітні Усусуси"...4) Таких заяв з боку ОУН СД (чи як їх популярно називали "бандерівці") було більше й ця настанова була не тільки заявкою на папері, але й переводилася у життя пропагандою проти добровільного згоношення до Дивізії.

В ім'я правди треба ствердити, що вибір для евентуальних добровольців до Дивізії був невеликий, або краще кажучи, вибору не було "йти чи не йти", а радше тільки вибір, куди йти: а) до дивізії "Галичина", як це закликав Український Центральний Комітет (УЦК) на чолі з проф. Володимиром Кубійовичем та Військовою Управою; б) на різні роботи, як наприклад, "Служба Батьківщині", а зокрема до промисловості в Німеччині, де смерть від летунських налетів була не менш можливою, ніж на фронті; в) йти "в зелений гай", тобто до Української Повстанської Армії (УПА), до якої закликали бандерівці; чи в крайньому випадку г) переховатися ще якийсь час тільки на те, щоб з приходом совєтів бути знову

мобілізованим до совєтської армії і гинути на фронті “за Сталіна”, за “матушку Радею”, цим разом приховану під назвою “совєтської родини”. Іншими словами, це означало б воювати за поворот зненавидженого колгоспного ладу, невільничої праці на фабриках і заводах та терору НКВД, не згадуючи вже про всі інші “благодаті” совєтської диктатури над пролетаріатом. Ця перспектива українській молоді не усміхалася.

Організація Українських Націоналістів під проводом полк. Андрія Мельника, не зайняла виразного становища й погляди членів ПУН були поділені. Деякі, як наприклад, заступник голови ПУН О.Ольжич, був завзятим противником формування Дивізії “Галичина” та взагалі якої-небудь співпраці з німцями. Натомість ген. М. Капустянський уважав, що Дивізія може відіграти корисну роль у дальшій боротьбі з большевиками .

Проф. В. Кубійович, на ліквідаційному засіданні Військової управи 28 серпня 1947 р. твердив, що він переговорював у справі Дивізії з членом ПУН полк. Романом Сушком і той “зайняв невтральне становище, відповідаючи: “якби так до нас звернулися і ми творили дивізію, то я, очевидно, ставився б позитивно”.⁵⁾ У висліді поділу думок, ПУН не одобрив творення Дивізії, не пропагував добровільного зголослення до неї, але й не заборонив своїм членам іти до Дивізії.

На цьому місці годиться підкреслити, що проти формування дивізії виступали також і поляки. Польський екзильний уряд в Лондоні трактував Західну Україну, як свою невід'ємну територію, а її мешканців своїми громадянами. У зв'язку з тим делегат польського екзильного уряду, який перебував потаємно під німецькою окупацією, заповів дуже строгі кари для всіх тих, які голоситимуться до дивізії “Галичина”,⁶⁾ а польські підпільні ячейки в Галичині провадили саботажну акцію, яка цим разом збігалася з настановами польського екзильного та совєтського урядів. Вплив комуністів в Галичині був незначний і вони самостійно не виступали.

Не було однозгідності і серед німецьких окупаційних чинників України відносно творення дивізії "Галичина". "Хоч публічно німецька преса в Генеральній Губернії була прихильно наставлена до Дивізії "Галичина", німецькі урядові кола на східно-українських землях ставилися до неї з підозрінням. Противники Дивізії "Галичина" з-поміж німецьких кіл, а зокрема ті, які вірили в перемогу німецької зброї, впевняли Гімлера, що українці, діставши зброю, звернуть її проти німців так, як це вони зробили в 1918 р."⁷⁾

Незважаючи на негативну поставу до формування Дивізії ОУН СД та радше невтральної ОУН, тобто двох найбільш впливових і одиноко діючих у часі другої світової війни організацій, на день 2 червня 1943 р. з цілої Галичини зголосилося до дивізії "Галичина" 81,999 осіб. З того загального числа поборова комісія прийняла 52,875 осіб, а відкинула, чи з різних причин звільнила — 29,124 особи. Отже, вже хоч би з тих, що були визнані до військової служби, можна було створити не дивізію, а цілий корпус. З того числа ще менше покликано до війська. Американські дослідники стверджують, що заклик Українського Центрального Комітету та Військової Управи — вступати до дивізії "Галичина" — "мав знаменитий відгук: коло 100.000 українців зголосилося добровільно, але менше ніж 30.000 з них прийнято..."⁸⁾

Хто ж тоді йшов до Дивізії?

До Дивізії пішла національно свідома молодь університетська, із вищих клас середніх шкіл та селянська молодь, яка не вірила, або послухала тих, що не вірили в "зелений ліс" як силу, спроможну стати на прою одночасно з двома великопотугами: Советським Союзом і Німеччиною. До Дивізії пішла молодь, яка хотіла вивчити як слід воєнне ремесло, щоб бути належно приготованою на несподіванки невідомого завтра, яке мало наступити із закінченням війни. Її погляди на методи боротьби за визволення свого народу, мабуть, правильно скопив ідеолог Дивізії сотник Дмитро Паліїв, учасник Визвольних Змагань 1917-1920 рр., і пильний

спостерігач тогочасної повстанської боротьби в Україні. Промовляючи до старшин і підстаршин дивізії "Галичина" напередодні її виїзду на фронт у червні 1944 р. та обговорюючи можливості успіху боротьби повстанців у противагу до регулярного війська, він, між іншим, сказав: "Світ повстанців і партизан дає народові хвилеву ілюзію сили і криє в собі абсолютну безвиглядність перемоги і хаос. Світ Дивізії, отої наш сірий світ, світ мало ефективний, дає надію на перемогу, на ліквідацію хаосу" ⁹⁾

Українська дивізія "Галичина" організувалася українськими чинниками не з вірою в німецьку перемогу, а якраз навпаки, з вірою у перемогу західних альянтів, які все були проти тоталітарного ССР. (Якщо б воно було інакше, то чого ж тоді УЦК вимагав від німецьких чинників, щоб вони ніколи не кинули Дивізії "Галичина" на західній фронт?) У тому часі ніхто не хотів не то вірити, але навіть припускати, що демократичні західні альянти, а зокрема волелюбні американці, врятують Сталіна із його диктатурою від упадку та ще й віддадуть йому в подарунок цілу південно-східню та центральну Європу¹⁰⁾)

1. Refugee Screening Commission. Report on Ukrainians in S. E. P. Camp Nr. 374, Italy". Public Archives of Canada. R. G. 26, vol. 147, File 3 43 I а також О. Сокольський "Рімінські дивізійники в очах Британської Комісії". Вісти Комбатанта, ч. 5-6, 1977, стор. 65-68)

2. "Довкруги СС Стрілецької дивізії "Галичина" — Бюллетень Краєвого Проводу Організації Укр. Націоналістів — С. Д., р. 3, 1943, ч. 11.

3. Лебедь, М. УПА. (б. м.) Вид. Прес. Бюра УГВР, 1946, стор. 45.

4. Там же, стор. 93

5. Р. Крохмалюк. Заграва на Сході. Торонто. Братство кол. Вояків 1. УД УНА, 1978. Документ ч. 43, стор. 278.

6. Cz. Madajczyk. Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce. Warszawa, Państwowe Wydawn. Naukowe, 1970, t. 1, стор. 475.

7. B. Dmytryshyn. "The Nazis and the SS Division "Galicia" in The American Slavic and East European Review, vol. 15, 1951, No. 1, p. 6-7.
8. Stein, G. The Waffen SS; Hitlers elite guard at war, 1939-1945. Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1966, p. 185.
9. Паліїв Д. "Історичні досвіди"; неопублікована доповідь виголошена перед старшинським і підстаршинським корпусом дивізії "Галичина" в червні 1944 р., стор. 12 (З архіву автора).
10. Р Крохмалюк, цит. праця, стор. 277-278

*Герб Дивізії "Галичина".
жовтий лев на синьому тлі щитика,
який вояки носили
на лівому рукаві повище ліктя*

Дивізія і совєтська пропаганда

Дивізія “Галичина” не була продуктом любови чи симпатії українського народу до гітлерівської Німеччини. В 1943 р. , по майже двох роках німецької окупації українці, усі без різниці на освіту чи соціальне походження, мали вже нагоду переконатися , що числити на німецьку приязнь, а тим більше на допомогу у відбудові української державності, аж ніяк не можна. Йшлося радше про вибір меншого із двох лих, щоб якось пережити до кінця війни. Українська дивізія, так само як і ряд інших військових формаций з народів СССР, які вже тоді існували у складі німецьких збройних сил *1)*, була виявом ненависті й ворожого наставлення до совєтського режиму з його терором, а також з його русифікаційною політикою на неросійських теренах СССР.

1. а) В 1943 р. у складі німецьких збройних сил існували вже різні військові формaciї з народів раніше окупованих Советським Союзом, ба навіть і російських. Найбільшою чисельно була Русская Освободительная Армия (РОА), яка нараховувала близько 800.000 чоловік, але порозкидуваних малими, не більше батальйона, частинами по всіх фронтах. Військової одиниці вона собою, однак, поза назвою, не творила. Її командиром був ген. А. Власов.

б) Найстаршою російською формaciєю на боці німців був 5-ий полк Донських Козаків, який, як 436 батальйон піхоти Червоної Армії силою 77 офіцерів і 1799 підстаршин і козаків на чолі із своїм командиром майором І. Н. Кононовом, перейшов до німців ще в серпні 1941 р.

Німецько-советська війна давала можливість позбутися советського режиму й ілюзії на національне визволення. У висліді цього різні підсоветські народи творили на німецькому боці свої військові частини для боротьби з большевизмом.

Факт існування дивізії "Галичина" у часі другої світової війни, як і Українського Визвольного Війська (УВВ)²⁾ й Української Повстанської Армії, були тоді і ще й тепер є дуже невигідні для московської пропаганди, не тільки назовні, тобто поза СССР, але також і внутрі. До речі, "советський уряд ніколи не признався до того, що мільйони советських громадян допомагали німцям у боротьбі з СССР"³⁾ Так само, як "ніколи не признався в тому, що мільйони його людей дезертирували з Червоної Армії і воювали проти советського режиму"⁴⁾ І це зовсім зрозуміло, бо ж "признатися в тому — означало б обнизити престиж СССР в очах західних

в) Другою щодо числа російською частиною була Русская Освободительная Народная Армія (РОНА) під командою ген. Мечислава Камінського у силі близько 20.000 чоловік. Її початки також сягають кінця 1941-початку 1942 року. Пізніше вона дісталася назву СС Штурмбригада і відома вона зі своїх "подвигів" у здушуванні Варшавського повстання в 1944 р.

г) В 1942-43 роках постали одна естонська та дві латвійські дивізії, які, подібно як і дивізія "Галичина", були приділені до зброї СС. Були ще й інші військові формaciї кавказьких народів, білоруського та середньоазійських. (D. Littlejohn. The patriotic traitors. London, Heinemann, 1972, стор. 297-310)

2. Українське Визвольне Військо, у скороченні — УВВ. — було також армією подібною до РОА, яке мало свою назву, але не мало ані головного командування і складалася з різних військових та охоронних частин по цілому фронті порозкиданіх. Всіх їх нараховували до 180.000 і носили вони звичайну німецьку уніформу, але для відрізнення на лівому рукаві мали щитик блакитного кольору з вигалтованим жовтим тризубом та буквами УВВ. (D. Littlejohn, op. cit., 328)

союзників'').⁵⁾ Навіть незадовго до американської інвазії в Нормандії в червні 1944 р.,sovєтський міністер закордонних справ Вячеслав Молотов запевняв британського міністра закордонних справ А. Ідена, що число совєтських громадян, які борються на німецькому боці, "дуже незначне".⁶⁾

Невигідно признаватися до цього і перед своїми власними громадянами, щоб не обнизити престиж і повагу комуністичного уряду в їх очах.⁷⁾ Очевидно, що Сталін не міг признатися до того, що мільйони громадян виступили зі зброєю в руках проти нього, бо це вказувало б, що щось є не в порядку з комуністичною владою і він потрактував цю справу у клясичний спосіб, питомий усім диктаторам, — промовчав так, якби вона зовсім не існували"⁸⁾. Менш-більш у той самий спосіб трактується справу дивізії "Галичина" в совєтській історіографії аж по сьогоднішній день.

Збройний виступ проти московського панування в Україні є запереченням совєтських пропагандивних тверджень про єдність і братерство народів Советського Союзу а в тому й українського. Сказати, що в часі другої світової війни воювали проти совєтської армії і Українське Визвольне Військо і Дивізія "Галичина" і Українська Повстанська Армія було б запереченням сучасної большевицької пропаганди навіть і в підручниках історії. В одному з видань "Історії Української РСР" говориться, що "у роки великої вітчизняної війни український народ, разом з усіма братніми народами, в героїчній боротьбі відстояв честь, свободу і незалежність своєї батьківщини" — СРСР, завоювання соціалізму".⁹⁾

Літом 1943 р. большевики робили чимало заходів, щоб зірвати формування дивізії "Галичина", щоб відстрашити молодих чоловіків вступати в її ряди. Якраз у тому саме часі, коли проходила реєстрація добровольців, до Галичини прорвався совєтський партизанський загін Сидора Ковпака й наробив чимало переполоху серед населення, а головно в колах німецької адміністрації. Але зірвати набору до Дивізії таки не вдалося. ¹⁰⁾

“Большевицькі верховоди поважно застановлялися над небезпекою формування українських національних формаций по німецькій стороні, а тому докладали всіх старань, щоб цьому якось перешкодити... зірвати, щоб “її скомпромітувати зовсім,”¹¹⁾ писав М. Курах, який у тому часі пребував у СССР, будучи звільненим з заслання як польський громадянин на підставі умови совєтського уряду з ген. Сікорським.

Незважаючи на те, восени 1943 р. залунала українська пісня у різних вишкільних таборах від Гайделягру у східній Польщі почавши, через Чехію, Німеччину, Голляндію аж до підніжжя Піренейських гір у Франції. Дивізія “Галичина” була в першій стадії своєї організації і, немає сумніву, що совєтська розвідка про це доносila Москві.

“Українська дивізія “Галичина” завдала чимало клопоту совєтському командуванню, його командирам і політрукам. Внаслідок чого приходилося міняти кличі й саму тактику.”¹²⁾ І так почалися різні протизаходи. 10 жовтня 1943 року президія Верховного Совета СССР видала указ, яким встановила триступневий орден імені Богдана Хмельницького (I-го, II-го і III-го степеня) як одне із найвищих відзначень за оборону СССР.¹³⁾ Це був єдиний орден імені українського державного мужа побіч цілого ряду орденів імені різних російських полководців царських часів, як Кутузова, Суворова, Ушакова, Нахімова, ба навіть новгородського князя із 13-го століття Олександра Невського. До речі, це був також і єдиний орден з-поміж усіх інших неросійських народів СССР.

20 жовтня 1943 р. рішенням совєтської влади введено зміни і в назовництві фронтів. “Воронезький, Степовий, Південно-Західний і Південний фронт — були перейменовані відповідно у I., II., III. і IV. Українські фронти.”¹⁴⁾ Так перейменувавши совєтські фронти, “большевицькі політруки горланили про те, що...т. зв...Українські фронти це справжній зав’язок української армії, яка остаточно оформиться, коли німецькі захватчики будуть прогнані з України.”¹⁵⁾

Мало того, в грудні 1943 р. перейменовано партизанський загін С. Ковпака на першу Українську партизанську дивізію

імені С. А. Ковпака під командуванням росіяніна з гарним українським прізвищем — Петро Вершигора. 16)

Важко повірити, щоб це все було звичайним збігом обставин. Правда, немалу ролю у тому процесі відігравала наявність Української Повстанської Армії, яка діяла вже більше року, але з повстанськими відділами УПА совєтській пропаганді було легше боротися, бо вона їх окреслювала назвою “банд”, а їх учасників “бандитами”.

Щоб переконати у цьому населення, совєтські партизани, як це стверджують очевидці в Україні, пляново доконували різних кримінальних вчинків, подаючи себе за відділи УПА. Це підтверджують також польські і совєтські мемуаристи.

Міколай Куніцький, один із польських партизанських командирів, у своїх споминах “Пам'ятник ‘Мухи’ ” описує, як його партизансько-большевицький відділ, перебраний у мундіри УПА, палив українські села, вбивав людей, розстрілював, а навіть живих закопував у землю. Серед непоінформованого українського населення все це йшло на рахунок УПА. (Гл. Mikolaj Kunicki. Pamiętnik “Muchy”. Wyd. 1. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1959, 437 стор.)

Командир совєтського партизанського загону Дмитрій Медведєв, який “гуляв” у 1944 р. на західно-українських землях, також згадує у своєму спомині п. н. “Сильные духом”, що один із його відділів, під командою Бориса Крутікова, перейшов через Волинь і частину львівської області, подаючи себе за відділи УПА. На доказ того вони носили на шапках тризуби, чим викликали довір’я до себе серед українського населення, але за те мали труднощі з польським підпільним рухом (гл. стор. 389 і далі). Правда, Медведєв дискретно не згадує про “подвиги” цього совєтського відділу над безборонним українським населенням.

Таке єхидне поступування часом допомагало большевикам збаламутити навіть і відданих українській справі людей. Щось такого не легко було зробити у відношенні до Дивізії, як регулярної військової частини. Дуже можливо, що

назва "перша Українська партизанська дивізія" була введена у противагу до Української Повстанської Армії, але тут постає питання, чому цей загін не названо "українським" тоді, коли він під командою Ковпака був у т. зв. "карпатському рейді", якого завданням було здеморалізувати й застрашити населення Галичини, щоб її молодь не йшла до Дивізії? Вводячи назву "українські фронти", "українська партизанська дивізія", чи "орден ім. Б. Хмельницького". Кремль намагався викликати ілюзію серед національно настроєних українців, що там по совєтському боці покращало й можливо, що Україна таки буде свободніша, як тільки закінчиться війна. 17) (Тут варто згадати, що із закінченням війни про "І-шу Українську партизанську дивізію"sovєтські джерела згадують дуже рідко, а звичайно називають її "партизанська дивізія ім. С. А. Ковпака". Отже, назву "українська" зовсім занехано, як невигідну. Зрештою ця дивізія і так не була українською ані за своїм людським складом, а тим більше за своєю ідеологією).

З уваги на провал усіх цих заходів у совєтській пресі, про Дивізію Галичина зовсім не згадувалося, щоб не інформувати своє населення про українську військову формaciю по німецькому боці фронту. Деякі неясні вістки таки продіставалися через фронт навіть і про дивізію "Галичина", але вони спочатку були пов'язані із власовським рухом і щойно взимку 1943-44 рр. Ярослав Галан згадав про Дивізію у своєму циклі статей-пашквілів на "українських буржуазних націоналістів", друкованих у польському тижневику "Wolna Polska", що його редактувала в Москві відома польська письменниця-комуністка Ванда Васілевська.¹⁸⁾

Із кінцем 1943 року з'явилася Галанова стаття, щось у роді сатири п. н. "І Кох, і ох...", в якій він накидається на райхскомісара України Еріха Кога, але найгірше на губернатора дистрикту Галичина, д-ра Оттона Вехтера за формування "Галицько-української дивізії СС". "Той самий Вехтер, про якого раніше навіть і пес не гавкнув, — писав Я. Галан, — раптом став чи не якнайбільш популярною особою у

повідомленнях "Німецького інформаційного бюра" (В скороченні НІБито) "губернатор Вехтер вербує добровільних тирольців Сходу", "губернатор Вехтер мобілізує 70 тисяч добровольців", "губернатор Вехтер приймає парад галицьких есесівців", "Галицька чорна дивізіяgotується переможно вирушити на східній фронт" — такими заголовками годувало влітку своїх консументів НІБито.

"Вехтер...виявляє з нафталіну старезного австрійського генерала Курмановича, про якого навіть матінка смерть забула; він мобілізував нашвидку пару десятків шпиків греко-католицького віроісповідання та наказав своїм жандармам влаштувати полювання на "добровольців".

"Коли здавалося, що все вже готове, губернатор поїхав у Коломию... Тут, на ринку, Вехтер прийняв "парад" зігнаних з усіх усюдів гуцулів, які, його волею, мали врятувати гітлерівську Німеччину від загибелі.

"Заради більшого ефекту Вехтер використав режисерський прийом, запозичений з опери "Аїда": його бідолашні "есесівці" дві години обходили навколо ринку, створюючи таким чином видимість, пібто, кажучи словами польського поета — "ім'я їх — цілий легіон".

"...Не встиг він ще списати всіх цих новоявлених "тірольців Сходу", як виявилося, що частина їх втекла із зброєю в ліси, частина... просто пішла собі додому, а з тими, що не зуміли завчасно дати чосу, небезпечно було зустрітися віч-на-віч, щоб, чого доброго, вони не зробили з Вехтером того, що він досі залишки робив з їх батьками і братами, тобто, щоб не повісили його на першому-ліпшому вуличному ліхтарі.

"Слава Вехтера притильнилась..."

"А "чорна дивізія"? Життя цієї "дивізії" виявилося таким же короткочасним, як і кар'єра її натхненника. Решту своїх "солдатів" Вехтер тишком-нишком вислав у німецьку каторгу, згаданих кілька десятків шпиків мобілізував у жандармерію і відправив наводити "новий порядок" аж у... Норвегію, а демобілізованого "командира" горезвісної дивізії доїдає сьогодні міль..." 19).

Так писав про формування дивізії "Галичина" Ярослав Галан під кінець 1943 . Нам здається, що "публіцистика" Гала-на не вимагає коментарів.

З таких і подібних "творів" на "тему Дивізії" та "буржуазних націоналістів", — як каже М. Курах,— виходило, що дивізія "Галичина" мала бути зав'зком нової української армії, яка спільно з німцями мала продовжувати війну проти СРСР.20)

Тому що в СРСР люди читають багато чого між рядками і, знаючи як совєтська преса перекручує факти, роблячи із білого — чорне, а з чорного — біле, то совєтська цензура спохватилася, що навіть такі статті роблять пропаганду українській справі і, зовсім несподівано, урвала дальший друк статей Галана про український рух по німецькому боці фронту.21)

Єдина згадка, що з'явилася на сторінках української совєтської преси в часі війни була у статті "Жовтоблакитна сволоч мобілізується", надрукована у пресовому органі Політвідділу т.зв.І-го Українського фронту під назвою "За Радянську Україну", який редактував Микола Бажан.

Хоча совєтський уряд заборонив згадувати про дивізію "Галичина", щоб не інформувати своїх громадян, що робиться по другому боці фронту, то згадувалося про неї в інструкціях для совєтських командирів, на нарадах совєтських політруків, ба навіть на зібраннях політруків і командирів польської I-ої Піхотної дивізії ім. Т. Косцюшка, яка творилася в СССР менш-більш у тому самому часі, що й дивізія "Галичина".²²⁾

При цьому слід завважити, що деякі із цих статей, які друкувалися в часописі "Вольна Польща", були передруковані у "Творах" Я. Галана, що з'явилися у трьох томах у 1960 р. у Києві, але тих, які говорили про Дивізію , там не поміщено, хоча всі інші увійшли до циклю п. н. "Війна в ефірі" у другому томі.

Весною 1944 р. військовий вишкіл дивізії "Галичина" був закінчений і дивізія, хоча і в неповному складі (в усіх трьох

піхотних полках бракувало третіх куренів) була готова на фронт. Нема сумніву, щоsovєтська влада, зазнавши невдачі в зірванні формування Дивізії, постановила знищити її в боях на фронті. З бігом обставин німецьке командування кинуло Дивізію "Галичина" в кількості понад 11 тисяч вояків на відтинок першого "Українського фронту" в околиці містечка Броди, якраз у тому місці, якеsovєтське командування вибрало на прорив у поході на Львів (Другий прорив був запланований та успішно здійснений у напрямі на Сандомир над Вислою у районі Рави Руської і тому обидва ті наступи відомі уsovєтській історіографії як "львівсько-сандомирська наступальна операція 1944"). Про перебіг боїв наступу та їх висліду, мальовничо описує "Істория великой отечественной войны Советского Союза 1941-1945", том 4, який піявився у Москві 1962 р.

На захід від Луцька на Волині через Радивилів, на захід від Тернополя, Бучача, Коломиї і далі аж до Карпат простягався т. зв. "І-ий Український фронт". На цьому відтинку фронту, як це твердятьsovєтські історики, німці мали 34 піхотні, 5 танкових й 1 моторизовану дивізії, 2 піхотні бригади та інші спеціальні частини. Разом більше як 600,000 війська та 900 танків і панцерних возів, 6,300 гармат і гранатометів калібру 75 мм і більше, 700 літаків. Найбільша ворожа група — кажуть вони — знаходилася у львівському напрямку на відтинку Броди-Зборів.²³⁾

Перед наступом большевиків на цьому ж самому фронтіsovєтські сили начисляли 80 дивізій (з них 6 кавалерійських), 10 танкових і механізованих корпусів, 4 окремі танкові і механізовані бригади. Крім того, у склад фронту входив ще й чехословацький армійський корпус. Разом наsovєтському боці фронту нараховувалося 843,000 війська, яке диспонувало таким військовим вирядом: 13,900 гармат і гранатометів калібру 76 мм. і більше, 1614 танків і моторизованих артилерійських приладів, 2,806 літаків.²⁴⁾

"Після перегрупування військ на відтинку прориву сконцентровано до 70 відсотків танків та змоторизованих

артилерійських приладів. Густота артилерійська виносила від 150 до 250 гармат і гранатометів на 1 кілометр фронту. На відтинку прориву сконцентровано основні зусилля фронтової авіації. Загальна перевага військ першого Українського фронту над противником була: у людях — 1,4 рази, в гарматах і гранатометах — 2,2 рази, у танках і змоторизованих артилерійських приладдях — 1,8 рази, а в літаках — 4 рази. На відтинках прориву створено величезну перевагу: в живій силі — майже в п'ять разів, а в гарматах і гранатометах — 6-7 разів, у танках і змоторизованих приладдях в 3-4 рази.²⁵⁾

13 липня 1943 року совєтські війська розпочали наступ у напрямі на Раву Руську, де успішно прорвали фронт і просунулися поза фронт на 8-12 км. Дещо інакше зложилася ситуація у львівському напрямку, де наступ зранку 14 липня розпочали війська середини фронту у складі 60-ої та 38-ої армій, 3-ої гвардійської і 4-ої танкової армій на відтинку завширшки 14 км. Плянувалося, щоб у ході наступу оточити і знищити вороже скучення в районі Бродів.²⁶⁾

Тут ніде не згадується про те, що якраз у районі Бродів знаходилася у другій лінії також і українська дивізія “Галичина”, але це, що якраз там плянувалося “знищити вороже скучення” говорить само за себе.

На цьому відтинку совєтам також удалося прорвати лінію на південь від села Колтова, але вдертися на тили фронту їм не вдалося. У висліді того створився т. зв. “колтовський коридор” довжиною 16 км., а ширину близько 4 км. Тут на місце здесяткованої німецької частини німецьке командування кинуло частини дивізії “Галичина”, які наспілі там увечері 14 липня. “15 липня большевики посилили свій наступ і “в протязі п'ятьох годин бомбардувальники і штурмовики виконали приблизно 2.000 летунських вилетів. Для їхньої охорони винищувачі виконали близько 1.500 вилетів.²⁷⁾

Большевицькому командуванню здавалося, що перед такою силою повинно було уступити все і прорив повинен завершений бути повністю. Але так воно не сталося і, як це стверджують совєтські історики, “під кінець 15 липня на

львівському напрямку для наших військ вклалися несприятливі умови. З'єднання 60-ої армії, при співучасти передових віддлів 3-ої гвардійської армії, за два дні боїв просунулися в глибину лише на 8-16 кілометрів.²⁸⁾

Помимо величезної переваги в людях, озброєнні, а що найважливіше, в летунстві (німецького літунства взагалі не було видно в акції й тому совєтські твердження, що "за шість днів — від 13 до 19 липня летуни (9-ої гвардійської) авіадивізії виконали 907 бойових вилетів і в тих вилетах 204 літаки авіадивізії протистояли 320 літакам противника"²⁹⁾ є величезним перебільшенням щодо числа німецького летунства), то все ж таки большевикам прийшлося дуже дорого заплатити за прорив у районі Колтова. Щойно 19 липня 1944 р. — оперативне повідомлення 1-го Українського фронту звучало: "У висліді бістрого маневру совєтських танкових, кавалерійських і піхотних частин завершено оточення групи німецько-фашистських військ на захід від Бродів. Гітлерівці намагалися вирватися з котла і пробитися на захід. Однак усі їхні намагання перервати перстень оточення були безуспішні. Ворог поніс величезні втрати в людях і в техніці.³⁰⁾ Але й це тільки частинно відповідає правді, бо, як показала дійсність, перстень оточення дивізія "Галичина" таки прорвала й бодай частинно вирвалася з нього. Деякі частини зовсім не були в окруженні. Згідно із твердженням деяких польських дослідників, із вояцтва Дивізії, яке вирвалося з окруження під Бродами, близько 4.000 перейшло до УПА.³¹⁾

"История великой отечественной войны СССР" стверджує, що "четыре дня 60-та армия и частина сил 13-ої армії та інші фронтові з'єднання при підтримці могутніх ударів летунства провадили напружені бої, щоб зліквідувати німецько-фашистівську групу, окружену в районі Бродів. Ворожі війська робили розпачливі намагання вирватися з окруження упівденно-західному напрямку... Однак... кільце окруження чимраз то більше звужувалося. Набавом ворожа група була розбита на частини і 22 липня повністю розгромлена. У брідському "котлі" нашли свій безславний кінець всі вісім

окружених ворожих дивізій противника. В ході боїв знищено більше як 38 тисяч ворожих вояків і старшин, взято в полон 17,175 вояків, а в тому числі командира 13-го армійського корпусу генерала Гавфе і командирів дивізій генералів Ліндеман-а і Недвіг-а". 32)

Тут варто підкреслити, що ані в "Истории великой отечественной войны" ані у збірній праці Інституту історії Партиї ЦК ВЛКСМ п. н. "Українська РСР у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу, 1941-1945", яка появилася в трьох томах у Києві в 1969 р., про дивізію "Галичина", як військову одиницю, немає найменшої згадки. Отже, промовчують її існування так якби її зовсім не було. 32a)

Майор Гайке, шеф штабу дивізії "Галичина" у своїй праці "...Sie wollten die Freiheit" (Podzun Verlag, 1974), яка раніше була опублікована в українському перекладі п. н. "Українська дивізія "Галичина", заперечує совєтські чисельні дані, стверджуючи, що "подані числа перебільшені. Згідно з відомостями автора, до XIII-го корпусу, крім Української Дивізії, належало ще чотири вермахтівські дивізії, стан яких був досить ослаблений — разом 32-35.000 війська."33) Отже, разом з українською дивізією "Галичина" менше ніж большевики подали вбитими й полоненими. В той же сам час до Дивізії назад повернулося з-під Бродів коло 3.000 вояків, що становить менш-більш четвертину Дивізії. Гайке також твердить, що до німецьких дивізій повернувся з окруження приблизно такий самий відсоток вояків. Коли до цього додати, що деякі польські джерела твердять, що, прорвавшись з окруження під Бродами, коло 4.000 дивізійників перейшло в ряди УПА 34) то з цього ясно, що з совєтськими даними щось не в порядку, тим більше, що вони зовсім не згадують про свої втрати, щонайменше в людях.

Погляд В. Д. Гайке підтверджують також і совєтські документи, які знаходяться в районному кабінеті Комуністичної партії у Бродах. Ці документи використали совєтські сторики — автори збірника "Львівська область" (Київ, 1967) і стверджують, що в районі Бродів, в липні 1944 р.

“було розгромлене все бродівське угрупування фашистських військ. У цьому угрупуванні була розгромлена дивізія “СС-Галичина”. Противник втратив тут убитими 15 тисяч солдат, а 2500 гітлерівських солдат і офіцерів взято в полон”^{34а)} З того видно, що для совєтської історіографії не важливе чи на полі бою залишилося вбитими 30 тисяч чи 15 тисяч, а в полон потрапило 17 тисяч чи 2.500 старшин і вояків. В кожному разі перебільшування совєтів у свою користь не мають меж, бо папір усе витримує, але це вказує, що їхні інформації аж ніяк не можна трактувати поважно.

Так само дуже грандіозно звучить ствердження, що совєтська війська “захопили 1.100 гармат і мінометів різного калібру, 1500 автомашин і багато іншої бойової техніки.”³⁵⁾ Не входячи в точність цифрових даних відносно “захоплених” гармат і автомашин, вражає те, що совєтські історики “забули” згадати, що всю зброю як і бойову техніку оточені частини німецької армії знищили, не маючи змоги її вивезти. Отже, в дійсності, совєтська війська “захопили” в основному купи грузів, які колись були зброєю і бойовою технікою, але тоді вже не придатною до жодного вживання. Всі ці перебільшування чи зменшування у користь москалів не є випадковим явищем чи помилкою, але свідомим фальшуванням історії, про що вже була згадка у зв’язку з заподаними совєтськими інформаціями відносно участі німецького летунства та кількості знищених літаків.

Про важливість совєтської перемоги під Бродами може найкраще свідчити те, що коли 18 липня вечором до Кремля наспіла вістка про прорив німецького фронту коло Колтова та окруження 13-го німецького корпусу, в якому була й дивізія “Галичина”, на наказ Сталіна “Москва салютувала хоробрим військам 1-го Українського фронту двадцятьма артилерійськими вистрілами з двісті двадцять чотирьох гармат”^{36).} Ба, щобільше, у розділі “Найважливіші дати” згадуваної уже праці Українська РСР у великій вітчизняній війні Радянського Союзу під 1944-им роком є така інформація: “18-22 липня — Війська 1-го Українського фронту оточили і

розгромили велике вороже угрупування на захід від міста Броди'37). Один із старшин корпусу ген. Свободи, у своєму спомині пише, що "перебуваючи в Чехословацькому корпусі на теренах Західної України,sovєтська військова влада нас інформувала про існування української дивізії "Галичина". Але вперше про неї вони заговорили щойно після боїв під Бродами, де Дивізія понесла поважні втрати. Тоді москалі трубіли по всіх фронтових відділах, що біля Бродів зліквідовано українську дивізію так, як зліквідовано армію ген. Павлюса під Сталінградом"38) З того всього можна зовсім сміло робити висновок, що дивізія "Галичина" була неабиякою сіллю в оці совєтського командування. Очевидно, москалів турбувала не її мілітарна сила, але моральна та політична, що могла від'ємно вплинути на боєздатність українців-червоноармійців.

Дивізія "Галичина", як і Українська Повстанська Армія, була виявом всенародного незадоволення московсько-совєтською окупацією України й обі вони заперечували совєтські твердження московської пропаганди про мирне та братерське співжиття усіх народів у межах СССР.

Вона всюди настирливо твердить, що в боях під Бродами "плече в плече боролися росіяни, українці, білоруси, казахи, грузини, узбеки, солдати інших національностей. Кожний воїн, — твердить їхня пропаганда, — розумів, що борючись з фашистівськими захватчиками тут на землі України, він відстоював свободу, честь і незалежність своєї совєтської батьківщини, прискорює остаточний розгром ворога"39) Чи можна ще бути більш цинічним? Про те, що позаду вояків усіх тут названих національностей, стояла ще одна лінія фронту політруків, які наганами гнали своїх вояків у бій, ця пропаганда: зовсім не згадує. Здається, що зайво навіть і згадувати про те, що "свобода" означає у совєтській "батьківщині". Чей же у 1941-1945 рр. ще всі прекрасно пам'ятали штучно витворений Москвою голод в Україні та

криваві розправи совєтського режиму з українськими патріотами.

Своєю брехливою пропагандою большевики намагаються затушкувати всенародній гнів, який виявився в перших днях німецько-совєтської війни. Большевикам ці факти дуже невигідні, зокрема у їхній лицемірній пропаганді проти імперіалізму західних держав, але ще більше невигідно у відношенні до інших народів ССРС, яких совєтська пропаганда впевняє, що український народ, будучи під німецькою окупациєю, боровся за поворот совєтської влади.

Із закінченням війни совєтська пропагандивна машина звернула всі свої сили, щоб заперечити противосоветський рух на теренах окупованих німцями, а в тому і в Україні. Коли цього не можна було зробити, тоді применшувала його очах західного світу, як і внутрі Советського Союзу в очах соєтських громадян. Отже почалося відоме вже фальшування історичних подій. Усіх відданих українській справі людей очорнювано, називано типовими тільки для совєтської лексики епітетами, вихваляючи тільки національну зраду й вислужництво Москві. Перегляд совєтської "історіографії" про дивізію "Галичина" вимагав би багато місця і чимало паперу й тому ми обмежимося до деяких публікацій сімдесятіх років, тобто того, що друкується в Советській Україні після цілого чверть століття по закінченні другої світової війни. Вся ця безперервна фальсифікація минулого українського народу вказує на те, скільки уваги присвячує совєтська окупаційна влада в Україні, щоб затерти правду про боротьбу українського народу за своє соціальне і національне визволення. Ось кілька типових прикладів, як совєтські "історики" фальшують історію дивізії "Галичина".

В 1970 р. з'явилася у Києві праця Сергія Т. Даниленка п. заг. "Дорогою ганьби і зради". В анотації цієї книжки видавництво каже, що це "книга про злочинну діяльність уніятської церкви (тобто Української Греко-Католицької — В. В.) — замаскованого і підступного аванпоста католицизму на Сході, звинувачувальний акт проти українського

буржуазного націоналізму. Тут все достовірне: і факти, і прізвища”⁴⁰) З того виходить, що тут повинна бути тільки правда, але советська правда не така сама як в інших народів. В основному книжка звернена проти митрополита Андрія Шептицького, голови Греко-Католицької Церкви та великого мецената й опікуна української культури й науки.

Але в советського історика Андрій Шептицький не зовсім такий, яким його знато західно-українське населення. Згідно з Радянською енциклопедією історії України, митрополит Шептицький “підтримував загарбницькі пляни австро-німецьких імперіалістів щодо України. В 1914-17 рр. інтернований російським командуванням за шпигунську діяльність... Під час Великої вітчизняної війни (тобто під час другої світової війни) активно співробітничав з німецько-фашистськими окупантами, допомагав грабувати багатства України, вивозити тисячі людей в неволю”, був одним з організаторів дивізії “СС-Галичина”⁴¹). Уявім собі, що читач не знає, що таке було “дивізія СС-Галичина”, яка в розумінні советського історика — таке велике зло, і він хотів би довідатися про неї дещо більше і докладніше у тій же енциклопедії історії України. Але даремні були б його намагання, бо там немає ані гасла “Дивізія Галичина”, ані немає згадки про неї в історичному огляді Галичини, ані під гаслом “Львівсько-сандомирська наступальна операція 1944”. Про неї там зовсім промовчано так, якби її взагалі не було. Про немилі советам речі — навіть і такі “наукові твори” як енциклопедія історії України — не згадують. Відповідного гасла, яке вияснювало б це питання, нема взагалі.

Менш-більш із такою самою “об’єктивністю” пише і Даниленко і, так оплюгавлюючи світлу пам’ять великого Митрополита, як і цілий ряд інших українських діячів першої половини двадцятого століття. Даниленко написав також підрозділ “Яничари з дивізії СС “Галичина”. Вже самий

* Ми тут не будемо спростовувати цих безпідставних обвинувачень, бо про це написано вже чимало статей і монографій.

заголовок вказує на "науковий" підхід автора, а в тексті ось такий "достовірний факт": "Уніяцька церква не тільки благословила націоналістів на черговий злочин проти українського народу, а й за наказом свого глави взяла найактивнішу участь у створенні "боєздатного українського війська". Насправді ж навіть серед покидьків суспільства до цього війська провадився примусовий набір. Разом із мобілізованими поліцаями і запроданцями з Прибалтики їх ледве вистачило на одну, і то недоукомплектовану дивізію СС "Галичина". 42)

На свідка, як те все відбувалося. Даниленко приводить слова о.Г.Костельника, який мав биув сказати, що: "якби не допомога наших священиків, єпископів, усієї церкви, УЦК не зміг би набрати жодної чоти цих "добровольців". Молодь ховалася від набору або втікала до лісу. Тих, кого окупаційна влада затримувала, притиском запирали в касарні, охороняли, щоб вони зразу ж не дезертирували... Поставала загроза: справа створення дивізії може скандално провалитися. Директори середніх шкіл почали із своєї власної ініціативи, почали за наказом зверху позаписували в "добровольці" всіх учнів старших класів. Але й це не допомагало. Довелося кожному з нас... віддавати своїх власних дітей на убій. Тяжко про це говорити, але й я сам вимушений був віддати своїх двох синів..."⁴³⁾

Даниленко не каже, звідки він узяв цю цитату, а також не згадує про те, в яких обставинах о. Костельник цю заяву складав і підписував, якщо взагалі підписував. Автор також не згадує докладно про ту молодь, що тікала до лісу, бо й така була, чи вона там приєдналася до советських партизанів, щоб відбудовувати тюрму народів СССР, чи до Української Повстанської Армії, якої гаслом була самостійна Україна. Він про це не згадує, бо то незручно. Так само він не згадує про те, що обидва сини о. Костельника, перебуваючи по війні в таборі полонених в Італії, хоча й були "силою батьком записані в добровольці", зовсім не скористали із запросин совєтської репатріаційної комісії, яка мучила дивізійників кілька місяців,

щоб вони верталися "на родину" (тобто на батьківщину").

Закінчуючи свою "Історію дивізії "Галичина", Даниленко каже, що вона була "роздорощена в боях" під Бродами і "врятувалася лише незначна купка фашистських яничар-стрільців і офіцерів дивізії, які, опинившись тепер під крилом американської та англійської розвідок, намагаються видати своє запроданство гітлерівським убивцям за "визвольні акції українського народу".⁴⁴⁾ Чи варто заперечувати Даниленкові, що дивізія "Галичина" зовсім не закінчила свого існування у битві під Бродами? Думаємо, що ні, бо то вказує, що його інформації не є такі вірогідні, як це заявляє видавництво.

У 1973 р. у Видавництві політичної літератури в Києві появився твір-пашквіль на ієрархів українських церков п. н. "Свастика на сутанах", якого автором є якийсь Клим Дмитрук. Як виявилося, це не дійсне прізвище, а псевдонім майора КГБ Климентія Гальського, поляка із Житомирщини, відомого з цілого ряду незаконних дій щодо мирного населення у районах Львівщини, де він брав участь у мордуванні в'язнів та фабрикував "справи", потрібні для КГБ.⁴⁵⁾ Ось цей "історик" сфабрикував працю проти українських ієрархів, в якій присвятив найбільше місця українській католицькій ієрархії на чолі з покійним уже митрополитом Андрієм Шептицьким. Як виходить із цієї "історичної праці", у Дмитрука як і в Даниленка, мабуть, чи не найбільшим гріхом української католицької ієрархії та духовенства було те, що вони прихильно поставилися до організації дивізії "Галичина" в 1943 р. Крім церковної ієрархії дісталося також і всім політичним та суспільно-громадським діячам, як Степан Бандера, Іван Кедрин, Богдан Кравців, проф. Володимир Кубійович, Микола Лебедь, о. д-р Василь Лаба, полк. Андрій Мельник, майор Євген Побігущий та багато інших. Для нього всі вони зрадники і запроданці, найтяжчі вороги українського народу. Десятки тисяч добровольців з української молоді до дивізії "Галичина" до нього не промовляють, бо в нього є своя

статистика, яка каже, що “незважаючи на всі зусилля душпастирів вербування добровольців затягується” і “на 5 липня за офіційним звітом Військової Управи “зголосилося лише кількасот колябораціоналістів”.⁴⁶⁾

У Дмитрука, так само, як і в Даниленка, є своя статистика і він зовсім не хоче знати про величаві відправи добровольців до Дивізії в часі першого покликання, у різних окружних містах Галичини, як Чортків, Коломия, Тернопіль і Станиславів, Перемишль та в інших центрах, куди з’їжджалися молоді хлопці добровольці та цілими потягами їхали до Львова 16-18 липня 1943 р. і пізніше. Але Дмитрук того не бачив, бо ж його там не було, і зрештою, йому не вигідно було б те бачити, бо це не відповідає вимогам совєтської історіографії та совєтської пропаганди про віддану лояльність українського народу Сталінові та Советському Союзові. Йому треба було побачити, якесь маленьке провінційне типове а Галичині жидівське містечко — Щирець на Львівщині, де заледве проживало мало українських родин. Правда, він не каже, що він там був і бачив те, що там діялося; він, згідно з науковою практикою, цитує другого вислужника Богдана Стецишина, кол. провідного члена ОУН СД, який перейшов до большевиків і відкупляв себе брехнею та оплюгавлюванням колишніх своїх товаришів по організації та взагалі всего, що українське. Але повернімо до м. Щирця, яке Дмитрук намагається представити, як приклад, як формувалася дивізія “Галичина”, чи пак, як зголосувалися до Дивізії українські добровольці.

“У Щирці, — пише Дмитрук, — для урочистих проводів добровольців у дивізію СС “Галичина” прибули керівники ОУН (? — В. В.), оберст (полковник) німецької армії та представник губернатора Бізанц. Була мобілізована вся організаційна мережа ОУН (? — В. В.) і УДК, споруджена трибуна для параду, підготовлені гітлерівський і націоналістичний прапори. Але що ж вийшло? З цілого району прибуло аж 12 добровольців, з яких пізніше 7 втекло. Парад по суті зірвався, і мені, каже Стецишин, — довелося червоніти

перед Бізанцем, коли він з обуренням кричав: “Ви, українці, є свині, з вами ніколи не можна вести серйозних розмов. Я своєю головою ручив Вехтеру, що наплив добровольців у дивізію буде масовим, а щож виходить? Виходить те, що немає з чого організувати не то дивізії, а батальйону. Передайте мої слова Лебедю...”⁴⁷⁾ Місто Щирець знаходиться на Львівщині, яка дала 10909 добровольців до Дивізії, яких 8.790 приймальна комісія визнала за здібних до військової служби.⁴⁸⁾

Із повище наведеної інформації не зрозуміло, що мав робити в Щирці Б. Стецишин, коли уповноваженим Військової Управи у Щирці був Іван Сенюта. Так само не ясно, що мав робити у Щирці керівник ОУН, яка виступала проти організації Дивізії, а вже зовсім не зрозуміло, що мав у Щирці робити голова Військової Управи в часі “проводів добровольців у дивізію СС Галичина”, коли його місце тоді було у центрі, у Львові? А вже зовсім не можливо є вияснити звернення з докором Бізанца до Стецишина, замість до уповноваженого Військової Управи за те, що “парад по суті провалився”. Мало того, він ще й каже йому: “передайте мої слова Лебедю”. Якщо ж твердження Стецишина правильні, тоді Лебедь міг тільки радіти з того, що пропаганда ОУН СД, яку він тоді очолював у Галичині, була настільки успішна, що не було з кого “організувати не то дивізії, а батальйону”.

Як видно з цього опису, то Дмитрук розраховував на зовсім непоінформованих читачів, бо ж жодних парад ніхто не влаштовував у повітових, а не то районних містечках. Такі паради відбувалися раз у часі проголошення творення Дивізії 28 квітня 1943 р., а потім прощання добровольців у часі їхнього від’їзду до вишкільних таборів дивізії в днях 16-18 липня. Але це відбувалося тільки в окружних центрах, де звичайно були й вузлові залізничні станції. З цього погляду Щирець аж ніяк не не міг, і не був місцем для паради з участю голови Військової Управи полк. Бізанца. Згідно з твердженням Уповноваженого Військової Управи на Львівську округу, інж. Романа Крохмалюка “у Щирці жодної паради з набором (до Дивізії) не було. Набір закінчився протягом двох чи трьох годин і ставало кругло 80 добровольців”^{48a)}

Але Дмитрук, аліяс Гальський, на тому не зупинився, і як фахівець свого діла каже, що “вербувальники ловили молодих людей, саджали їх у військові автомашини і під охороною везли до мобілізаційних комісій”⁴⁹. Отже, дивізія “Галичина”, за словами Дмитрука, не була складена з добровольців, тих, які бажали боротися з московською комуною та кровожадною диктатурою Сталіна і його кліки, але з лояльних совєтських громадян, яких силою затягнено в ряди Дивізії. Однак вже на наступній сторінці Дмитрук зовсім забув за цих силою мобілізованих українських людей і каже, що “створена у складі фашистських військ дивізія СС “Галичина” не мала нічого українського. Очолювані нацистським генералом Фрайтагом, обмундировані в чорну уніформу СС...дивізійники являли собою отару гітлерівських опричників, перевертнів — лютих ворогів українського народу.”⁵⁰

З даного опису не має певності, чи Дмитрук пише про дивізію “Галичина”, бо по-перше, із силою мобілізованих молодих людей до Дивізії на протязі менше одного року вишколу, не могли їх перетворити у “лютих ворогів українського народу” чи “отару гітлерівських опричників”, до яких він привик, будучи на службі НКВД-КГБ. Найкращим прикладом його непоінформованості про дивізію “Галичина” є те, що він не знає навіть про кольор її уніформи, і, мабуть, прочитавши Галана, і собі повторяє його вигадки, що члени Дивізії були “обмундировані в чорну уніформу СС”, тоді коли Дивізія мала сіро-зелену уніформу. Дмитрук є також автором пашквілю п.н.“Безбатченки : правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР”⁵¹ (Львів, Каменяр, 1974). яка, як це видно з підзаголовку, призначена українським націоналістам та ще раз українським ієрархам, про Дивізію там немає багато матеріялу. Але є тут 12 ілюстрацій фотопродукцій, з того половина з дивізії “Галичина”, дві з легіону “Роланд”, одна з легіону “Нахтігаль” та інші. Серед написів під тими світлинами можна прочитати такі епітети, як “зрадники”, “запроданці”, “головорізи”, “яничари” тощо.

В тридцяту річницю битви під Бродами у Львові появився цитований уже збірник споминів учасників тієї битви п. н. "Бродовський котел, 1944-1974" 52). У збірнику знаходиться поверх 30 споминів совєтських старшин і вояків, де між іншим стверджується, що т. зв. "колтовський коридор", через який совєтська армія намагалася продістатися на тил фронту і який 15 липня обороняли частини дивізії "Галичина", "був одним із важчих воєнних доріг, які вели до перемоги". 53) У цьому збірнику тут і там згадується і про дивізію "Галичина" ніби ненароком, як наприклад, один із полонених дивізійників заявляє, що, мовляв, "ми уже давно хотіли самі здатися", тобто перейти до совєтів і щойно тепер наспіла відповідна нагода, і тому подібне. 54) Але є тут також і короткий нарис історії дивізії "Галичина" кандидата історичних наук В. К. Сульженка п. н. : "Ганебне запроданство і безславний кінець". На самому початку цього нарису автор каже, що "в брідському котлі в числі розбитих фашистівських дивізій знаходилася і славнозвісна 14-та піхотна дивізія "Галичина". Історія її постання — це мерзенний приклад зради своєму народові українських буржуазних націоналістів".

"Верховоди ОУН (Організації Українських Націоналістів) тісно співпрацювали з гітлерівською Німеччиною, вірно служили інтересам третього райху. Вони зі шкіри вилазили, щоб доказати своє запроданство фашистівському режимові."

"До дивізії потягнулися поліцай, оунівці, куркульські синки, уніяцькі годованці, пропащі головорізи, убивники й гвалтівники, які доконували звірських розправ над совєтськими патріотами. До неї влилися також бандити з батальйону "Нахтігаль" ("Соловій"), який "прославився ще в 1941 р. масовими розстрілами мирного населення міста Львова, випущені з тюрем злочинні елементи. Вся ця нечисть складала кістяк бандитської дивізії."

"Але того всього, як виявилося, було замало, — каже кандидат історичних наук. — Почалося полювання за молоддю. Основними методами вербування "добровольців"

було насильство, шантаж, застрашування, обман і підкуп. Для переведення вербункової роботи нацисти створили спеціальні команди СС і поліційні відділи з українських буржуазних націоналістів. Вербувальники ловили молодих людей, саджали їх до військових автомашин і під охороною поліції везли в мобілізаційні комісії; до родин тих, що відмовилися від насильної мобілізації примінювалися репресії”; 55)

На закінчення цей же “історик” каже, що “Дивізія СС “Галичина” проіснувала всього один тиждень, як військова одиниця.. Під ударамиsovетських військ вона понесла великі страти і безладно відступила, очунившись щойно в брідському котлі. У принагідних боях в районі сіл Гончарівка і Почапи, намагаючись вирватися з оточення 22 липня 1944 р. 14-та піхотна дивізія СС “Галичина”, як і інші німецькі дивізії, була розгромлена”; 56) На цьому Сульженко закінчив історію дивізії “Галичина”, щось немов у голлівудських фільмах, де все мусіло мати т. зв. “геппі енд”. Таким “геппі енд”-ом для советського історика був момент поразки дивізії “Галичина” під Бродами.

Тому що для Сульженка кінець дивізії “Галичина” прийшов у битві під Бродами, він зовсім не згадує про те, що до трьох місяців “розгромлена дивізія “Галичина” була реорганізована в повному складі і цим разом з три-батальйонними полками виступила до боротьби з советською партизанкою на теренах Словаччини. Не згадує він також і про те, що ранньою весною вона продовжувала боротьбу з советським сателітом на теренах Словінії а потім на советському фронті під Гляйхенбергом та Фельдбахом в Австрії. Про це він не згадує бо йому в даному випадку це не вигідно. Так виглядають советські історичні наукові праці.

Весь цей збірник , так як і годиться “советській суперенній Українській республіці”, хоча й опублікований у старинному українському місті Львові та й українським видавництвом “Каменяр”, появився в мові російській , а не в українській і в тій же мові писав і український історик В. К. Сульженко, як і ряд інших учасників тих боїв з дивізією

“Галичина” під Бродами, хоча їхні прізвища вказують на їхнє українське походження. У той же сам час колишні учасники дивізії “Галичина” пишуть і друкують свої спомини в українській мові — мові свого народу, навіть будучи поза межами України. Це мабуть і є чи не найкращим наочним доказом, за яку Україну боролася дивізія “Галичина”, а за яку стероризовані вояки в рядах совєтської армії. Післявоєнна політика СССР є також найкращим доказом, що так як царська армія ішла на західно-українські землі, щоб знищити “мазепинство”, так і тепер совєтська армія захопила ті землі, щоб знищити “український буржуазний націоналізм” тобто національну свідомість народу, яка верховодам у Кремлі не дозволяє безтурботно панувати на Україні.

При цьому варто підкреслити ще й те, що історик Сульженко зовсім не турбується прийнятими в науці методами, за якими всякі категоричні ствердження мусять мати бібліографічну інформацію, щоб заінтересовані читачі могли перевірити правдивість його слів. Сульженко робить ствердження, не подаючи джерел, звідки він черпав такі “цінні” інформації. Виходить, що читач повинен вірити йому на слово.

У 1975 р. з'явилася у Львові також ніби то наукова праця якогось В. Масловського п. н. “Жовтоблакитна мафія”, в якій цей “знавець” пише, що “у квітні 1943 р. Гітлер схвалив створення “самостійного” об’єднання. Як не рекламивали місію націоналізму оунівці та уніятські священики, здійснити задум було не легко: Добровольців не було. Тільки погрози та насильна мобілізація дали незначний результат. Дивізію СС “Галичина” довелося декомплектувати карними злочинцями та поліцаями”. 57) Всякі коментарі тут зайві. Хочемо однаке при тому підкреслити, що на підтвердження своїх обвинувачень, совєтські партійні писарчуки не подали ані одного прикладу, який би вказував, що дивізійники доконали якихось злочинів. А це вони повинні зробити, бо ж вони навіть у Нюрнберзі вимагали видачі полонених дивізійників, як

воєнних злочинців. Нам здається, що лайка большевицьких писак на адресу дивізії “Галичина” не є образовою для дивізійників, бо вони не чекають похвал від ворогів свого народу. Якщо в “Радянській енциклопедії історії України” про митрополита Шептицького пишуть, що він “співробітничав з німецькими фашистськими окупантами, допомагав грабувати багатства України, вивозити тисячі людей у неволю, був одним з організаторів дивізії “СС-Галичина”, то хіба ж можна дивуватися, що у звичайному пашквілі називають членів дивізії “головорізами”? Коли у цій же самій “енциклопедії” говориться, що гетьман І. Мазепа це “зрадник українського народу”, а про С. Бандеру, А. Мельника, Є. Коновалця, Павла Скоропадського та багато інших визначних постатей з часів Визвольних змагань та пізніших навіть згадки немає, тоді можна зрозуміти, що собою представляють “наукові” праці даниленків, дмитруків, масловських тощо.

У своїх обвинуваченнях Дивізії “Галичина” советські історики-борзописці приписують їй мало що не кожну свою невдачу в Україні а зокрема в Галичині, навіть з тих часів, коли Дивізія ще не існувала взагалі. Ось, наприклад, в збірнику “Івано-Франківська область”, що появився у серії “Історія міст і сіл Української РСР,” (Київ, 1971!) в історичній довідці про Яремче і Делятин Надвірнянського району знаходимо таке “історичне” ствердження:

“Під час Карпатського рейду ковпаківцям довелося вести виснажливі бої з фашистами в околиці Яремче. Щоб закрити партизанам усі виходи з Карпат, німецьке командування зосередило тут 6 полків, 5 спецбатальйонів й інші військові підрозділи, окремі батальйони дивізії “СС-Галичина”, танкові й авіаційні частини”.⁵⁸⁾ Про рейд партизанського відділу під командою С. Ковпака в Карпати, який відбувся у червні й липні 1948 р. ми вже згадували в іншому місці, як про один із засобів, який мав перешкодити в вербуванні добровольців до майбутньої дивізії “Галичина”. Советські історики, всупереч історичним фактам, втроє перебільшили німецькі сили, які виступили проти Ковпака (з двох полків

зробили 6), поплутали і хронологію, запевняючи, що "батальйони дивізії СС-Галичина" брали участь у поборюванні партизанського відділу Ковпака в Карпатах, хоча в той час, 17 і 19 липня, відбувалися перші покликання на рекрутський вишкіл до дивізії, отже, дивізії ще не було.

Вслід за совєтськими "істориками" типу Клима Дмитрука правлять теревені і деякі наші заокеанські трубадури московського імперіалізму в Україні, як наприклад Петро Кравчук у Канаді.

У своєму пасквілі на національно-свідому українську іміграцію п. н. "Правнуки погані: українські націоналісти в Канаді" (Київ, Радянський Письменник, 1960), прикриваючись дуже влучним псевдонімом Марко Терлиця, цей писака назвав один розділ "Воєнні злочинці". Тут він розписується відомим совєтським стилем, використовуючи найвідбірнішу лайку совєтської пропаганди супроти всіх тих, які збройно виступили проти ненависної московсько-большевицької тиранії, в тому числі і проти дивізії "Галичина".

Він називає дивізію **ганебною**, а її вояків **воєнними злочинцями**, не подаючи жодних доказів, де і коли Дивізія як цілість, чи якісь окремі її частини, чи навіть хочби окремі вояки поповнили якісь злочини супроти цивільного населення, де б Дивізія не стояла.

Про правдивість Кравчукових "стверджень" чи не найкраще свідчить його, з дозволу сказати, інформація про генерала Павла Шандрука, головнокомандувача Української Національної Армії весною 1945 року.

— "Хто такий Павло Шандрук? — питає Терлиця-Кравчук і віповідає: — Він білогвардієць. Втік з України в 1920-их роках після встановлення радянської влади. Від 1922 року до вибуху другої світової війни служив офіцером у польській панській армії. Подейкують, що саме він, будучи командиром дивізії, здав її німецьким фашистам. За ці саме

заслуги гітлерівці його зробили командиром дивізії "СС Галичина".

— Після того, як радянське військо розбило цю паскудну дивізію під Бродами "герой" Павло Шандрук утік на Захід і опинився аж у славному Берліні". 59)

Тут дозволимо собі вказати на деякі неточності, якими так обтяжена писанина цьогоsovетського борзописця у демократичній Канаді. Перше, це те, що ген. Павло Шандрук білогвардієм ніколи не був і в Денікіна не служив, ані в іншій біло-московській армії. За часів української державності він був полковником армії УНР і з України зовсім не втікав, а відступив перед московською навалою із зброєю в руках, як годиться вірному синові українського народу, що боровся проти московського ярма. Як емігрант, він перебував у Польщі до 1936 р. і щойно після цього став контрактовим старшиною польської армії, в рядах якої він воював проти німців, командуючи 18-им полком піхоти. Німці захопили його пораненим у шпиталі і забрали в полон. Якщо б генерал П. Шандрук, "будучи командиром дивізії, здав її німецьким фашистам" — то польський екзильний уряд про це мусів би знати, тим більше, що про це знає Терлиця-Кравчук, і напевно не нагородив би його вже після війни найвищим польським відзначенням Virtuti Militari. Звільнившись з німецького полону, П. Шандрук проживав на польських землях і щойно 17 березня 1945 р. Президія Українського Національного Комітету призначила його головнокомандуючим новосформованої Української Національної Армії, і в такому характері він відвідав у квітні 1945 р. дивізію "Галичина", щоб прийняти присягу вояків у вірній службі Україні, бо власне тоді вона була перейменована на Першу Українську Дивізію Української Національної Армії. 60) З цього виникає, що ген. Шандрук командиром Дивізії "Галичина" ніколи не був, як і не міг бути з нею в битві під Бродами у липні 1944 року.

Цю істину зрозуміли навіть і англо-американські історики, студіюючи джерельні матеріали відносно створення та воєнних дій дивізії "Галичина". Не може зрозуміти тільки

Кравчук-Терлиця, який не хоче бачити кривд, заподіяних Москвою українському народові, не хоче зрозуміти патріотичних почуттів української молоді, яка йшла до дивізії “Галичина” чи до Української Повстанської Армії з бажанням визволити свій нарід з-під жорстокого московсько-большевицького панування і сталінського терору. Перекручуючи факти (а в цьому він набив уже руку) Кравчук каже, що “вояки з СС дивізії “Галичина” були гітлерівськими ландскнехтами. Вони були гіршими ніж, наприклад, головорізи з іноземного легіону, які за франки палили й руйнували негритянське населення в Африці”. 61) (“Ганебна річниця” — Життя і слово, 21 травня 1973). Дмитрукові аліяс Гальському дивуватися не можна, бож він паплюжить не своє — польське, а наше — українське, але Кравчукові, як українцеві, можна і треба дивуватися, бо він, маючи в розпорядженні різні джерельні матеріали, як і свідчення учасників тих подій, не потрудився перевірити їх і пише все так, як цього вимагає Москва. Цікаве при тому ще й те, що він ніколи не виступив проти злочинів Москви в Україні ані в часі кривавих масакр за єжовщини в 1936-1938 роках, чи МВД-КГБ після війни, не кажучи вже про масові розстріли Чека-ГПУ у 20-их роках. Він ніколи не обвинувачував Москву за її жорстоке так зване “розкуркулювання” українського селянства й насильної колективізації та за три голоди, організовані в Україні за часів совєтської влади (1921-22, 1932-33 та 1946-47), які коштували Україні мільйони жертв і то в першу чергу хліборобів. Він ніколи на засудив практики совєтських концентраційних таборів, примусової праці і тюрем на далекій півночі Росії і Сибіру, де українські громадяни масово вмирали мученицькою смертю з голоду й холоду. Кравчук ніколи не засудив совєтського терору, під час якого був вимордуваний цвіт української інтелігенції — працівників української освіти й культури в тридцятих роках, советський режим і надалі нищить прояви національної свідомості, саджаючи всіх інакше думаючих у тюрми, в доми для божевільних та в концтабори. Він не згадує за десятки

тисячі помордкованих большевиками українських громадян у Винниці в 1938 р. та літом 1941 р. перед приходом німецької армії у тюрмах Львова, Дрогобича, Дубна, Золочева, Уманя, Станиславова, Чорткова та багатьох інших міст Західної України. Не виступив він і проти злочинної русифікаційної політики Брежнєва в Україні.

А може він не пише про це з ідеї, вірючи у світле майбутнє безклясового суспільства в ССР? На жаль, факти вказують, що Кравчук поріс капіталістичним салом.

Відомий колишній канадський комуніст Іван Коляска у своїй найновішій праці *Розвіяні ілюзії* (The shattered illusion. Toronto PMA Books, 1979) доказує, що Кравчук виконує свою роботу за добре платні посади та дивіденди з бізнесу, контролюваного советським урядом та канадською Комуністичною партією у Канаді.

Він же скарбник в управі подорожньої агенції GLOBE TOURS, член дирекції спілки TARAS Investments, яка є власником кількох бізнесових домів у Торонто, і членом управління підприємства "Українська Книга" і всі вони приносять поважні доходи для його особистої кишені.⁶²⁾ Підсумовуючи це все, доводиться повторити за Коляскою стверження, що "часом потрібно йти на компроміс в осоюзних справах для добра нації, але йти на компромісі компромітом нації для особистої вигоди — це вже зрада".⁶³⁾ До когої категорії належать з одного боку, ті, що йшли зі зброєю в руках проти ворога України число ОДИН — Москви, тобто члени дивізії "Галичина", УПА та інші і з другого боку ті, які одержують від Москви медалі заслуги та цілком непогані чайкові і безплатні прогулки до ССР, хай рішає сам читач.

3. N. Bethell. *The last secret; forcible repatriation to Russia, 1944-1947*. London, Deutsch, 1974, p. 3.

4. Ibid., p. 28.

5. Ibid., p. 3.

6. Ibid., p. 29.

7. Ibid., p. 3.

8. Ibid, стор. 4; але до дивізії "Галичина" у Сталіна були спеціальні "симпатії". На конференції Великої Трійки в Потсдамі, в липні 1945 р., з поміж усіх формацій, які воювали на німецькому боці проти Совєтів, Сталін вимінив поіменно тільки одну-одиноку Українську дивізію "Галичина" — гл. N. Tolstoy: *Victories of Yalta*, стор. 258
9. Історія Української РСР. Київ, Наукова Думка, 1967, т. 2, стор. 5.
10. Докладніше гл. Р. Крохмалюк. Заграва на сході. Торонто, Братство кол. Вояків 1. УД УНА, 1978, стор. 57-64.
11. М. Курах. "Українська дивізія "Галичина" в насвітленні большевицької пропаганди". — Вісті Братства кол. Вояків 1. УД УНА (Мюнхен), ч. 91, 1958, стор. 71, кол. 1.
12. Там же, кол. 1.
13. Радянська енциклопедія історії України. А. Д. Скаба, гол. редактор. Київ, Академія Наук УРСР, 1972, том 1, стор. 165б.
14. Історія Укр. РСР, т. 2, стор. 498.
15. Курах, цит. праця, стор. 71, кол. 1.
16. Рад. енцикл. історії України, т. 1, стор. 2706.
17. Курах, там же.
18. Курах, там же, стор. 69-70
19. Я. Галан. Твори у трьох томах. Київ, Держ. вид-во України, 1960, т. 2, стор. 336-337.
20. Курах, цит. праця стор. 69 кол. 3.
21. Там же, стор. 70 кол 1.
22. Там же, стор. 70 кол. 1.
23. История великой отечественной войны Советского союза 1941-1945" в 4-х томах. Москва, Воен. изд.-во Мин-ва Обороны СССР, 1962, т. 4, стор. 206
24. Там же, стор. 207
25. Там же, стор. 208
26. Там же, стор. 207.
27. Там же, стор. 212.
28. Там же,
29. Там же.
30. Бродовский котел, 1944-1974. Львів, Каменяр, 1974, стор. (5).
31. E. Prus. "Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów i ogłoszonej we Lwowie w 1941 r. "samostojnej derżawy" pod protektoratem Trzeciej Rzeszy". Z dziejów stosunków polsko-radzieckich: Studia i materiały (Warszawa), Książka i Wiedza, 197, str. 138.

32. История вел. отеч. войны, т. 4. стор. 214.
- 32а. Хоча в советських підручниках про Дивізію "Галичина" не згадується, однак, наявність колишніх дивізійників у вільному світі турбує советську владу. Болшевикам не подобається те, що Дивізія, і її колишні учасники, користуються пошаною української спільноти і стоять у проводах різних організацій та установ, тому й вони намагаються скомпромітувати пам'ять про Дивізію. І навіть тепер, 35 років пізніше, советська пропаганда все ще накидається на неї брудною лайкою "Всезнавець" українських справ Клім Дмитрук аляс Гальський аж у трьох числах видаваного советами тижневика "Вісти з України", призначеного для дезінформації українців у вільному світі інформує своїх читачів "Хто такі дивізійники?". В цій, так званій науковій розвідці Дмитрук вживає типову советську термінологію "зрадники", "запроданці", "головорізи" й обвинувачує Дивізію в різних злочинах, але не подає жодних конкретних фактів на підтвердження своїх обвинувачень (див. "Вісти з України", ч. 18, 21 і 22 за 1979 рік).
33. В. Д. Гайке. Українська дивізія "Галичина", Торонто, Накл. Братства кол. Вояків 1. УД УНА, 1970, стор. 97.
34. E. Prus. "Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów..." Z dziejów stosunków polsko-radzieckich; studia i materiały, t. 9, str. 138.
- 34а) Львівська область. Маланчук В.Ю.голова редколегії.Київ, Гол. Редакція Укр. Рад. Енциклопедії Академії Наук УРСР , 1967. (Історія міст і сіл Української РСР), стор. 125.
35. Українська РСР у великій вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. т. 3. Київ, Вид-во Політ. Літ-ри України, 1969, стор. 51.
36. Бродовский котел, стор. 9.
37. Українська РСР у вел. вітч. війні ..., стор. 429.
38. П. Бабець, "У Чехословацькому корпусі" — Вісти Комбатанта, ч. 4(60) 1972, стор. 50.
39. Там же, стор. 6-7.
40. С. Т. Даниленко. Дорогою ганьби і зради; історична хроніка". Київ, Наукова Думка, 1970, стор. (2).
41. Рад. енцикл. історії України, том 4, стор. 519а.
42. Даниленко, цит. праця, стор. 231.
43. Там же, стор. 232.
44. Там же, стор. 233.

45. Український Вісник: самвидавний журнал з України, виї. 6, березень 1972. (передрук). Балтимор. Смолоскин, 1972, стор. 165-166.
46. К. Дмитрук. Свастика на сутанах. Київ. Вид-во політ. літ-ри, 1973, стор. 201
47. Дмитрук. Свастика на сутанах, стор. 213.
48. "Bericht über die Werbeaktion bis 2 Juni 1943 einschliesslich." Архів Військової Управи — Головна Управа Братства кол. Вояків I. УД УНА.
- 48а) Лист Р. Крохмалюка з дня 2 липня 1978. — відповідь на запит автора у справі подій в Щирці.
49. Там же, стор. 215
50. Там же, стор. 216
51. К. Дмитрук. Безбагатченки. Львів, Каменяр, 1974, світлини між стор. 160-161.
52. Бродовський котел, стор. 270.
53. Там же, стор. 72.
54. Там же, стор. 172.
55. Там же, стор. 210.
56. Там же, стор. 212.
57. В. Масловський. Жовтоблакитна мафія. Львів, Каменяр, 1975, стор. 55.
58. Івано-Франківська область, Чернов О. О., голова редколегії. (Київ), Гол. Редакція Укр. Рад. Енциклопедії Академії Наук УРСР, (Історія міст і сіл Української РСР), стор. 429; Таке саме ствердження знаходиться також у 2-му томі збірної праці "Українська РСР у великій вітчизняній війні...", на стор. 162.
59. М. Терлиця. Правнуки погані: українські націоналісти в Канаді. Київ, Радянський Письменник, 1960, стор. 181.
60. П. Шандрук, *Arms of valor*. Translated by Roman Olesnicki. New York, R. Speller, 1959, стор. 156-213, а також Р. Крохмалюк. Заграва на сході, стор. 160-178.
61. П. Кравчук, "Ганебна річниця" в часописі **Життя і слово** (Торонто) 21 травня 1973.
62. John Kolasky. The shattered illusion: the history of Ukrainian pro Communist organizations in Canada. Toronto, PMA Books, 1979, стор. 212-214.
63. Там же, стор. 225.

Дивізія “Галичина” в польській літературі

Як воно не дивно, але в польській воєнній літературі дивізія “Галичина” є зображення в не менш чорних красках, ніж у советській. Дивно це тому, бо дистрикт Галичина з часів німецької окупації був складовою частиною Генеральної Губернії, яка охоплювала польські центральні землі й тому першоджерел про формування та діяльність дивізії полякам не бракує. Друге, що нас дивує, це те, що польські вчені ще таки не затратили почуття своєї індивідуальності і намагаються бути об’єктивними навіть там, де советські вчені одверто перекручують факти й підсугають інтерпретацію таку, якої треба советсько-московському імперіалізму, чи пак, партійній лінії.

Незважаючи на доступність потрібних матеріалів та першоджерел до історії формування дивізії “Галичина”, Веслав Шота, майор Війська Польського та автор довшої розвідки п. н. “Нарис розвитку Організації Українських Націоналістів і Української Повстанської Армії” (*Zarys rozwoju Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińska Powstańczej Armii*), описуючи початки дивізії “Галичина”, закидає, що “мельниківці... не тільки співпрацювали з німцями у формуванні СС Стрілецької дивізії “Галичина”, але таки організували її.”

“На весну 1943 р., — пише Шота, — (мельниківці) розпочали організовувати військові частини, призначенні для боротьби з Советським Союзом. Шефом вербункового бюро був ген. Курманович, кол. старшина австрійської армії.

Вербування, однак, не дало очікуваних вислідів. Добровольців було замало. Зголосувалося, в першу чергу, різного рода шумовиння, злочинці та фанатичні сторонники фашизму. На початку було оголошено, що вербування добровольців триватиме один місяць, але з уваги на мале число кандидатів, більше ніхто не згадував про термін його закінчення. З цих добровольців була зформована т.зв. "Галицька Стрілецька Дивізія СС" (SS Schützen Division "Galizien").¹⁾ Коли б п. Шота поцікавився як слід, то він знайшов би у документах, що з самого Krakівського дистрикту де знаходилося Засяння і Лемківщина, до дивізії "Галичина" тільки до 2. червня 1943 р. зголосилося 18.999 добровольців, що аж ніяк не вказує, що добровольців було замало, навпаки, їх було більше, як німці сподівалися чи бажали собі.

Дуже поважні закиди дивізії "Галичина" роблять поляки так у Польщі як і деякі з них, що перебувають у західному світі. Огляд польських закидів розпічнемо зі ствердження відомого у міжвоєнних роках польського діяча-германофіла Владислава Студніцького, автора праці "Polska za linią Curzona": В ній автор наводить цілий ряд прикладів польськості "кресуф всходніх" і, як виходить з його міркувань, Польща повинна опертися своїми кордонами, якщо вже не на Дніпрі, як це було перед її розбором з кінцем ХУІІ століття, то що найменше на Збручі, тобто на польських східніх кордонах з перед 1939 р. На його думку, "українці мають слабі підстави на власну державність" і тому їхніми землями можна було б поторгуватися з німцями, віддаючи їм "земе одзискане" взамін за привернення "кресуф всходніх" тобто українських і білоруських земель на схід від лінії Керзона. Ввиду того від нього важко було б очікувати безпристрасної оцінки подій з останньої війни. Не забув він і про дивізію "Галичина", яка, за його словами, "озброювала українські банди проти поляків, сама палила польські села, кажучи, що то є відплата за ушкоджений диверсантами міст чи залізницю. Всі ці диверсії українська дивізія СС використовувала до пересади, а потім і сама вона тлумила варшавське повстання".²⁾

Подібні закиди на адресу Дивізії "Галичина" роблять також А. Б. Щесняк у своїй розвідці "Деякі проблеми польсько-українських взаємовідносин в 1939-1947 рр." (Niekłode problemy stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1947) та Р. Торжецький у розвідці "Деякі аспекти гітлерівської політики супроти українців. 1940-1944" (Niekłode aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukrainów. 1940-1944), які появилися у збірнику Відділу історії Польсько-Советських зв'язків Польської Академії Наук у Варшаві п. н. "Z dziejow stosunkow polsko-radzieckich". t. 5. 1969. Обидва вони твердять, що дивізія "Галичина" допомагала відділам УПА "мордувати поляків".

"До протипольської діяльності були заангажовані різно-родні українські елементи, незалежно до якого політичного табору вони належали, бандерівці чи мельниківців. Польські села пасифікували члени ОУН і УПА, українська поліція та відділи дивізії СС-Галичина, зокрема в 1944 р. "3), — каже Щесняк. В обох цих розвідках наводяться навіть числа замордованих поляків. Щесняк, наприклад, каже, що "сьогодні трудно окреслити хоча б приблизно, кількість поляків, що впали жертвою українських націоналістів у 1943-1944 роках. Поточні звідомлення влади Делегатури (представництво польського уряду в краю — В.В.) вичислюють страти в поодиноких районах, але не повністю. Напр., у відношенні до Волині за 1943 р. понад 15.000 жертв; до Східної Малопольщі* до травня 1944 р. - коло 10.000 жертв. Владислав Студніцький, інтервенюючи у німецької влади у Львові 10. серпня 1944 р. ** згадував число 200.000 поляків, яких замордували українці, на що шеф німецької поліції у Львові відповів, що замордовано щонайбільше 100.000. Сам же Щесняк вважав, що "на терені Полісся, Волині, Холмщини та Засіння вимордувано приблизно коло 60-80.000 поляків."⁴⁾

* Małopolska Wschodnia — Східня Малопольща — так поляки називали Галичину.

** Це помилка, повинно бути "1943" бо в серпні 1944 р. німців у Львові уже не було.

Як бачимо , розбіжність чисел надто велика, коли порівняти 200.000, яку наводить Студніцький, із цифрою 10.000 для “Малопольські Входній до травня 1944 р.” чи 60-80.000, яку подав Щесняк для Полісся, Волині , Холмщини та Засядня разом. Р. Торжецький, у своїй розвідці “*Niekotóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukrainców*” згадує цифру Студніцького і губернатора Вехтера, який у відповідь Студніцькому мав сказати “не більше як 50.000”, але сам він обмежився до ствердження, що “число (польських) жертв у Галичині близче не відоме. Варто однак додати, — каже Торжецький, що протипольські акції на самій різанині не кінчалися. УПА постановила була голодом змусити польське населення опустити Галичину. Тому що поляки втікали з сіл до міст, рішено було затримати доставу харчових продуктів до міста”. Вслід за тим іде ствердження, що “почесне місце в тих акціях занимали також дивізія “Галичина”. 5) (Підкреслення — В. В.)

Цю інформацію автор взяв, як це він твердить, з Krakiv's'kix Vi'stej, з 10 травня 1944 р. ч. 105. Нам видається, що Торжецький або не перевірив сам тих інформацій, або не зрозумів допису у “Краківських Вістях”, бо в той час , якщо і був якийсь зв'язок поміж УПА і дивізією “Галичина”, то він був нелегальний і про нього не могло бути жодної згадки у пресі , контролюваній окупаційною цензурою.

Наступна стаття у тому ж збірнику , яку написав Всеволод Волчов, мабуть співробітник з СССР, п. н. “Причинок до становища угрупувань лондонського табору на Люблінщині супроти українського питання” (*Przyczynek so stanowiska ugrupowań obozu londyńskiego na Lubelszczyźnie wobec kwestii ukraińskiej*) наводить цілий ряд інформацій, як поляки нищили українців на Холмщині. Між іншим він цитує Е. Грончевського, одного з командантів Армії Людової (конспіраційна військова просоветська організація), який у своїй праці “*Wspomnienia Przepiórki*” каже: “З прикрістю муши ствердити, що на надбужанських землях у мальтретуванню цивільного населення перед вело реакційне

підпілля (тобто сторонники лондонського екзильного уряду — В. В.) бо напади українських націоналістів були рідкісні і їх доконували звичайно кілька або кільканадцять особові банди, які діставалися на лівий берег Бугу і, звичайно, скоро зникали назад. Використовуючи прецедент, провідники реакційного підпілля на тих теренах організували на велику скалю закроєні виправи, мальтретуючи населення в селах, які замешкували українці. В таких нападах не раз брали участь організовані кількасотособові ватаги, які сіяли страх та знищення, залишаючи за собою сліди невинно пролитої крові’⁶⁾

Волчов вказує, що тут відіграла велику роль класова боротьба, мовляв, сторонники лондонського екзильного уряду не заступали інтересів робітників і селян. Отже всі ті злочини приписує він полякам з Армії Крайової. “Правиця лондонського табору, — каже Волчов, — розпочала збройні виступи проти українців уже в 1943 р., представляючи їх як відплату за протипольські акції ОУН-УПА. Удари АК спрямовано, в першу чергу, проти мирного українського населення...”⁷⁾

В парі з тим Волчов каже, що “в 1943 р. українські націоналісти приступили до масової терористичної акції супроти польського населення Західної України та в східніх повітах Люблінщини. Одночасно протипольську акцію провадили, спеціально для того спрямовані окупантами на терени Люблінщини, відділи дивізії “СС Галичина”, а також української поліції, що залишалася на службі гітлерівської влади.

“В першій половині 1944 р. польсько-українські суперечності ще більше загострилися. Крім частин дивізії “СС Галичина”, що пакифікували й тероризували польське населення та станиць української поліції в протипольській акції брали участь також збройні відділи УПА з теренів Західної України та Ряшівського воєводства’⁸⁾.

Ствердження ці, як видно, дуже загальнникові й не підтвердженні ані одним конкретним доказом, тобто випадком із заподанням місця і часу такої акції. Волчов каже, що в 1943

р. "відділи "СС Галичина", а також українська поліція провадили збройну противольську боротьбу на теренах Люблінщини, цебто тоді, коли дивізія "Галичина" ще взагалі як бойова група не існувала. Про дивізію "Галичина" як військову одиницю взагалі не можна говорити в 1943 р. Добровольців, які зголосилися до Дивізії в травні і червні стали стали покликати до війська щойно в другій половині липня і пізніше й під кінець року тільки перші покликані покінчили свій рекрутський вишкіл і більшість з них виїхала на різні підстаршинські курси. В ім'я правди годиться сказати, що німці, у відміну від москалів, в 1943 р. невищколених вояків на фронт не висилали. Іншими словами, частини, які переходили рекрутський чи підстаршинський вишколи, до "пацифікування й тероризування" польського населення на Люблінщині ще зовсім не надавалися.

Польсько-українські справи обговорює також праця двох згаданих уже повище авторів, а саме Антонія Б. Щесняка та Веслава З. Шоти п. н. "Дорога до нікуди" (*Droga do nikań*), яка з'явилася в Варшаві в 1973 р. Мабуть тому, що в ній забагато інформації про діяльність ОУН та УПА, цю працю скоро зняли з книжкового ринку.

Хоча сам заголовок книжки звучить доволі таємничо за те її підзаголовок вказує вже на зміст праці: "Діяльність Організації Українських Націоналістів і її ліквідація в Польщі". Ця доволі обширна праця нараховує 583 сторінки, на яких зібрано дуже багато інформації про ОУН а в тому і про Дивізію, якій присвячено окремий підрозділ п. н. "Дивізія СС "Галичина" та інші мельниківські військово-поліційні формaciї" [9]. Крім того згадується про Дивізію ще й в інших розділах. У вступному слові автори кажуть, що "пізнання минулого має служити сучасним потребам народного виховання. Значення тої загально відомої правди зобов'язує істориків досліджувати і представляти суспільству ті історичні події, які впливали додатньо на розбудову Польщі, як і ті, що кидають тінь на наше минуле. Без сумніву, щодо тих останніх, треба врахувати польсько-українські взаємовідносини", 10)

кажуть оба автори. Праця ця побудована на джерельних матеріялах, але, як це твердить Єжи Гальберштадт, який рецензував цю працю, "автори використали ту літературу побіжно, тільки пов'язану з тематикою монографії, яка не все мала наукову вартість".¹¹⁾ З уваги на те, "деякі твердження авторів треба буде спрвджувати" і тому "ряд стверджень Щесняка та Шоти викликають сумніви".¹²⁾ Ми вповні погоджуємося з рецензентом.

Перш за все Щесняк і Шота поділяють українське суспільство на дві, а, радше, три категорії: а) бандерівці, б) мельниківці, до яких він зачисляє всіх тих, що не погоджувалися з політикою бандерівців. За його класифікацією весь Український Центральний Комітет у Krakovі з усіма його відділами по цілій Галичині, як і Військова Управа — це все мельниківці. До третьої — доброї категорії—належать комуністи, але про них він згадує наїменше.

Тому що автори вийшли із мильного заложення, силою факту вони мусіли прийти і до фальшивих висновків. Хоча оба вони рахуються фахівцями в українських справах, вони не зуміли відповідно посортувати доступні їм інформації, а що найважніше, чого не може переочити жоден історик, не зуміли своїх інформацій сконfrontувати та проаналізувати. Найгірше це видно з того, що вони зовсім нехтують хронологією і показують кота хвостом.

"Весною 1943 р., згідно з концепцією Гітлера, розпочалася організація військової частини, яка мала стати до боротьби проти Советського Союзу. Для узгіднення компетенції та вияснення організаційних справ, в лютому 1943 р. В. Кубійович виїхав на конференцію до Берліна. Головою вербункового бюро був ген. Віктор Курманович... Однак вербункова акція не дала сподіваних вислідів, добровольців було не багато. Зголосилися головно авантюристи, кримінальні та фанатичні сторонники фашизму..."

"Крім вербункового бюро, яке виявилося мало активним, німці покликали при уряді Генерального Губернаторства ще і

12-особову Військову Управу з полк. Альфредом Бізанцом, як головою. Його найближчими співробітниками були о. Василь Лаба і проф. Зенон Зелений.¹³⁾

“Початково набір до Дивізії СС “Галичина” був на добровільній базі, але щоб приспішити рішення кандидатів, застосовувано різного роду пресію, найчастіше економічну... В той спосіб організатори силою змобілізували коло 100 тисяч осіб. Тому що акція добровільного зголосування прогоріла, мельниківці взялися за більш драстичні методи.

“В багатьох випадках німці примусово забирали українців до війська. Поодинокі села оточувала жандармерія і вилапувала всіх мужчин від 18-45 років, що наприклад було зроблено в Кам'янецькім повіті”.¹⁴⁾

“Помимо великих труднощів 28 квітня 1943 р. була зформована 14-та стрілецька дивізія СС — 14.SS Schützen Division “Galizien”. Її командиром став німецький генерал І. Фрайтаг, шефом штабу майор В. Гайке, а ад'ютантом передвоєнний вождь фашистівського ФНС (Фронту Національної єдності — В. В.) Д. Паліїв. В склад дивізії ввійшли 29, 30 і 31 піхотні полки, запасний полк а також інші підвідділи згідно з приписами для німецької піхотної дивізії...”¹⁵⁾

Як видно з наведених інформацій, крім Військової Управи було ще якесь інше “вербункове бюро” на чолі з ген. Курмановичем, найближчими співробітниками полк. А. Бізанца були о. В. Лаба та проф. З. Зелений. Дивізія була вже зформована 28 квітня 1943 р. на чолі з ген. І. Фрайтагом та що вона вже складалася з таких то частин... Автори, якщо йдеться про перше ствердження, не проаналізували своїх інформацій зовсім і зробили з Військової Управи два різні органи. Дату зформування Дивізії пересунули менш-більш на один рік скорше бо помішали її з проголошенням про формування Дивізії, а доконаним фактом була вона щойно під кінець квітня 1944 р.

“На протязі цілого часу війни (?) через ту українську фашистівську формaciю перейшло зaledве понад 20 тисяч націоналістів, переважно воєнних злочинців, які, вступаючи

під кінець війни до гітлерівського війська, намагалися уникнути кари у своїй країні.”¹⁶)

Невже ж поляки дійсно не знають як виглядала акція до дивізії “Галичина”? Знають і про це говорять Щесняк і Шота:

“... українські націоналісти подавали, що в ряди Дивізії зголосилося коло 80 тисяч добровольців однак лікарські вербункові комісії, німецька й українська, придережуючись строгих приписів відкинули коло 75 процентів кандидатів на українських есесманів. Але то був тільки ще один гітлерівський пропагандивний трюк.”¹⁷⁾

З цього ясно, що автори праці “Дорога до нікуди” пішли повністюsovетським зразком писання історії й намагалися доказати, що до Дивізії пішли самі покидьки суспільства, зрадники і запроданці, не з патріотизму але задля економічних тобто шкурних благ, або втікаючи перед заслуженою карою. Але ось дальші міркування польських військових істориків: тому що “від самих початків з’явилися численні дизерції, формування Дивізії відбулося в глибині Райху, що мало б утруднити дизерцію й улегшили “політичну обрібку” новоспечених есесманів. В районі Пусткова коло Дембіці (тобто в Гайделягрі — В. В.) гітлерівці організували підстаршинську школу для СС “Галичина”.¹⁸⁾ Невже ж дійсно авторам не відомо, що власне у тому Гайделягрі відбувався основний вишкіл і щойно по закінченні рекрутсько-го вишколу у таборі коло Пусткова (у Гайделягрі) добровольці висилали до різних підстаршинських шкіл?

“Вояки дивізії СС “Галичина” носили німецький однострій. До націоналістичних традицій нав’язував їх тільки герб Дивізії — три золоті корони на блакитному полі, окруженні левами...”¹⁹⁾

Цю інформацію автори дістали з Актів Делегатури Уряду. З цього самого джерела вони подають інформацію про те, що мовляв Гімлер на візиті частин Дивізії у першій половині травня 1944 р. сказав, що: “Виступати проти поляків, очевидно можна, але згідно з наказом. Поляки, стверджував він, є так само ворогами німців як і українців, але про

уживання частин Дивізії до акції може рішати тільки німецька команда': 20) В ім'я правди варто підкреслити, що згадана доповідь Гімлера є в архіві Гол. Управи Братства кол. Вояків I-ої УД УНА, але такого звороту у ній немає.

На закінчення історії дивізії "Галичина" Щесняк і Шота кажуть, що "в червні 1944 Дивізію вжито перший раз як цілість проти регулярних частин совєтської армії в битві під Бродами, де її розбито. Після реорганізації до кінця війни вона була зайнята на тилах, сповнюючи охоронні та пасифікаційні завдання":²¹⁾

Як бачимо, кінець дещо подібний як і у В. К. Сульженка, бо хоча Щесняк і Шота не кажуть, що Дивізія була остаточно розбита під Бродами, то все ж таки не подають її дійсного закінчення. Інша справа, що це було поза межами їхньої теми. Подібних невірних тверджень про Дивізію є більше і про них буде згадка при відповідній нагоді.

1. W. Szota. "Zarys rozwoju Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Armii Państwowej" — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr. 1, 1963, str. 182.

2. Ibid, str. 195.

3. A. Szcześniak. "Niektóre problemy stosunków polsko-ukraińskich" w **Polska Ludowa**, materiały i studia, t. 7, str. 71.

4. Ibid, str. 72.

5. R. Torzecki. "Niektóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukraińców (1940-1944)" w **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**, t. 5, str. 159-160.

6. "Wspomnienia Przepiórki", цитує — W. Wołczew. "Przyczynek do stanowiska ugrupowań obozu londyńskiego..." **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**, t. 5, str. 164-165;

7. Там же, стор.164. Згідно з повідомленням представника Українського Центрального Комітету в Любліні з дня 22 січня 1944 р., на протязі 1942-1943 рр. в Люблінському дистрикті загинуло з польських рук 500 українців. Найбільше жертв було в Грубешівщині бо аж 269 осіб, далі йшла Замостеччина — 60, Холмщина — 58, Білгорай-Тарногородщина — 54 в інших повітах — 59 (З архіву УЦК)

8. Там же, стор. 163.

9. A. Szcześniak i W. Z. Szota. Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. (Warszawa), Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, str. 121-130.

10. Ibid., str. 5.

11. J. Halberstadt. Antoni B. Szcześniak, Wiesław Z. Szota. Droga do nikąd. (recenzja) *Przegląd historyczny*, t. 68, zesz. 4 1977, str. 793.

12. Ibid.

13. Szcześniak i Szota, op. cit., str 122.

14. Ibid., str. 123.

15. Ibid., str. 124.

16. Ibid.

17. Ibid.

18. Ibid., str. 125-126.

19. Ibid., str. 126.

20. Ibid., str. 128.

21. Ibid.

*Полева служба Божа у Станиславові
перед виїздом добровольців до вишкільних таборів дивізії "Галичина".
10 липня 1943 р.*

Дивізія і цивільне населення – бойова група Баєрсдорфа

На початку лютого 1944 р. на терени “південно-східної Люблинщини, тобто на нашу Холмщину, прорвалася зі сходу совєтська 1-ша Українська партизанська дивізія ім. С. Ковпака, під командою пполк. Петра Вершигори. На цих теренах, як уже була згадка, ще з 1943 р. польсько-український конфлікт прибрав зокрема широких розмірів в Грубешівському, Томашівському, та частинно в Білгорайському та Холмському повітах”, як це стверджує Волчов у своїй повище згаданій розвідці.1) “Тут гасували відділи т. зв. “Армії Крайової” (АК — конспіративна військова організація в Польщі з часів німецької окупації в другій світовій війні, яка була підпорядкована польському екзильному урядові в Лондоні — В. В.) та “Батальйонів Хлопських” (також підпільна військова організація, пізніше підпорядкована команді АК), які малтретували українські села, роблячи життя українців нестерпним, щоб тим способом змусити їх вибратися якнайшвидше з тих теренів на схід за Буг”.2) Коли сюди прибули ще й совєтські партизани, тоді терор супроти українського населення ще більше посилився.

Поява совєтської партизанської дивізії на Холмщині затривожила німців і вони постановили її зліквідувати. У зв’язку з тим німці почали робити протизаходи, організуючи бойові групи із різних військових частин. З кінцем лютого з вояків дивізії “Галичина” була зформована бойова група силою 2.000 старшин і вояків під командою майора Баєрсдорфа і звідти ж її назва “Бойова група Баєрсдорфа”

(Kampfgruppe Beyersdorf) Ціла протипартизанска акція на Холмщині тривала від 13 лютого до 27 березня 1944 р. , але дивізійна Бойова група прибула в район Холмщини, щойно з кінцем лютого. 3)

Про події з тих часів цікавим документом є "Денник з окупаційних років Замостеччини 1939-1944" (Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny 1939-1944), що його провадив лікар Зигмунт Клюковський. Автор, уродженець Одеси, свої студії розпочав у Москві а закінчив докторатом з медицини у Krakovі. В часі війни був лікарем у російській армії й по революції виїхав до Польщі. Від 1919 аж до 1946 р. працював директором шпиталя коло Замостя, отже не так то погано мусів він бути поінформованим про українців. Редактор згадає "Дзєнніка" у вступному слові каже, що "Дзєннік з лят окупації ..." становить незвичайно вартісне історичне джерело... До найважливіших прикмет Денника належить те, що автор дав у ньому глибоку і високодостовірну аналізу злочинства окупанта проти польського суспільства. Особливо важне є також і те, що в ході писання автор старався бути об'єктивним і якнайбільш осторожним, однаково, в доборі фактів як і в їх оцінці" 4) I дійсно, тут можна прочитати не тільки те, що українці мордували поляків, але також і те, як поляки мордували українців, хоча останні все представлені, як месники за заподіяні їм кривди.

Але ми дозволимо собі зацитувати декілька інформацій із цього Денника, який видавці так високо оцінили.

Під датою 28 лютого автор Денника записав: "Доходять неясні вістки про Тарногород. Ка жуть, що якась українська група повбивала певну кількість поляків, у тому і д-ра Кришкевича, директора епідемічного шпиталя. Мала то бути правдоподібно пімста за вбивство бурмістра Кравса."

"2 березня: Вістка про те, що українці замордували в Тарногороді 4 поляків з-поміж місцевої інтелігенції, знайшла своє підтвердження. Найбільше враження зробила смерть д-ра Кришкевича, молодого, тридцятькілька літнього лікаря, далекого від всякої політики, відданого виключно своєму

шпиталеві та лікарській професії. Ми певні, що з польського боку буде немала відплата.

“В околицях Тарногороду і Йозефова совєтські відділи знову зайняли ряд сіл. Здається, що то якась нова формaciя посугується у напрямку на Білгорай. Околиці Янова і Красника повністю опановані росіянами. В. Грубешівщині також дуже багато совєтських партизанів...

“4 березня. На терені Тарногороду і Білгораю діє українська СС. То вони забили в Тарногороді кілька поляків. (Підкresлення — В. В.).

10. березня. До Звіринця прибули українці СС-си. Сьогодні були вже в селах коло Звіринця. Правдоподібно їх будуть уживати до акції проти “Грома” і “Подкови” (старшини-команданти польського підпілля — В. В.) Очевидно, що селяни є в страху, бо всі добре знаємо, як така акція відбувається, а українці є спеціально знані зі своєї жорстокості”⁵⁾

Це і є остання згадка З. Клюковського про дивізію “Галичина”. до кінця його денника, який кінчиться датою 24 липня 1944 р., тобто з хвилиною совєтського “визволення” Замостя й околиці, про жодні жорстокості дивізії “Галичина” не має ані одної згадки. Коли маємо погодитися з твердженням автора передмови, а ми не маємо причини не вірити йому, що обговорюваний денник “становить незвичайно важливe історичне джерело”, то можна сміливо твердити, що дивізія “Галичина” чи пак її Бойова група Баєрсдорфа, не поповнила жодного акту жорстокости на польському населенні. Коли б воно було інакше, то автор Дзенінка, який не забував записати “вістки” переказані іншими, то напевно не забув би записати акти жорстокости, поповнені “українськими есесами”. А раз не записав — значить, що їх не було.

На щастя, про побут цієї одинокої частини дивізії “Галичина” на Холмщині маємо також статтю-спомин полк. Романа Долинського, українського старшини дивізії “Галичина” п. н. “Бойова група Баєрсдорфа”.

Полк. Долинський був командиром кінно-розвідчого відділу Бойової групи Баєрсдорфа й тому був належно об'язаний з її побутом та взагалі діяльністю на Холмщині. Стаття становить собою важливий причинок до історії Дивізії, яких на жаль у нас так мало. У цьому спомині він, між іншим, згадує також про зустріч з молодим лікарем у часі роз'їздів по околиці Тарногороду-Балигороду.Хоча полк. Долинський не подає прізвища того лікаря, то все таки є всі підстави припустити, що мова йде про ту саму особу, яку згадує д-р Клюковський у своєму "Дзенініку..."

"Виїхавши в розвідку, на віддалі яких 7 км. від Тарногороду, я натрапив на першу у цьому рейді на шляху запряжену сани-підвodu, що прямувала з сторони Білгораю до Тарногороду, — пише полк. Долинський. — Передова стежка негайно затримала сани, обшукала та чекала, щоб я вилегітимував. В санях їхав, згідно з посвідками, окружний лікар, поляк-фольксдойчер, шпитальна сестра полька та м'ясар, всі з Білгораю. Лікар їхав ніби на інспекцію шпиталю зі сестрою, а м'ясар правив за візника та мав полагодити справи в кооперації. Мені показалося підозрілим те, що зразу після відвідин партизанської групи, небезпечним тереном та замінено ваними шляхами ці люди так довільно роз'їжджають. Я пропустив їх, не виказуючи жодного підозріння, але завернув двох кіннотчиків, які польовими стежками мали випередити сани та повідомити заставу, щоб цих людей передали штабові для перевірки... Затриманих прийняв нач. розвідки пор. Я., колишній учасник закарпатських боїв, досвідчений старшина. Зробивши належний обшук затриманих, він знайшов в лікаря підпільну явку (посвідку - В. В.) апробовану штабом Ковпака. Складавши відповідний протокол у присутності ад'ютанта штабу та ще одного старшини, і, керуючись інструкціями воєнного часу, наказав лікаря розстріляти, як шпигуна. Сестру і м'ясаря затримав під вартою, щоб передати їх у Білгораю відповідним чинникам для слідства. Цей сміливий та з воєнного боку цілком оправданий крок пор. Я. наробив чимало клопотів, ускладнень, бо ж розстріляний був фольксдойчер".⁶⁾

Як виходить із цього спомину то розстріл зовсім не був пімстою за смерть бурмістра чи якогось іншого, як це догадувався Клюковський, але звичайним воєнним актом , застосованим до прилапаних на гарячому вчинку шпіонажі. Зрештою польська партизанка, як це цитує Волчов, поводилася ще гірше з українським населенням. Прикладів про відплатні рейди наводить декілька і сам д-р Клюковський у своєму "Деннику..."

Отже, принайменше один випадок, хоча й не зовсім ідентичний у деталях, згаданий д-ром Клюковським, знайшов своє підтвердження і вияснення в описі полк. Р. Долинського.

Описуючи побут Бойової Групи Баєрсдорфа в північно-західній Галичині й на Холмщині, шеф штабу Дивізії майор В. Д. Гайке стверджує, що "до Дивізії дійсно надходили різні повідомлення про погану поведінку вояків бойової групи"⁷⁾ Причиною цього було те, що "бойову групу послано в околиці, в яких жило чимало польського населення, а то і в чисто польські околиці. Стара ворожнеча між поляками та українцями мусіла тут виявитися. Але треба брати до уваги, що бойовій групі Дивізії, як не німецькій частині, інші німецькі частини приписували багато неслушного або такого, що самі накоїли. У багатьох випадках можна було це безперечно провірити. Приписування Дивізії німецькими частинами різних провин повторювалося також пізніше. Командування Дивізії простежувало всі скарги і, якщо були докази, винних покарано. При цьому виявилося, що Фрайтаг карав дуже суверо за найменші проступки проти дисципліни й порядку"⁸⁾

В багатьох польських працях , присвячених подіям . воєнних років, та польсько-українським взаємовідносинам, на жаль, не бракує обвинувачень дивізії "Галичина", які не мають жодного обґрунтування. Для прикладу наведемо працю Лешка Семёона п. н. "Z lat okupacji hitlerowskiej na Lubelszczyznie" (Lublin, Wydawn. Lubelskie, 1971), в якій між іншим він пише, що "в грубешівському повіті бушували відділи української поліції та СС Галіцієн. 14 березня вони розстріляли 30 мешканців Гоздова а 15 березня — 22 особи в

Грубешові'' 9) Коли там були дві різні формації, як поліція і Дивізія, то вони мусіли мати різні завдання і тільки котрась одна із них могла доконати тих розстрілів, а не обі разом. Але автор зовсім не каже, хто розстрілював, поліція чи дивізійні частини. В загалі термінологія тут відносно українців не ясна. На наступній сторінці автор пише, що ''у східній частині томашівського повіту продовжаються бої з бандерівцями і СС ''Галичиною'', яких підтримує УПА. Їх ділом, між іншими, є вимордування 1-го квітня населення села Потуржин'' 10) Як автор розрізнив УПА від ''бандерівців'' і навпаки та взагалі в чому ця різниця полягала, того він не каже. Дивізію ''Галичина'' можна було відрізняти не тільки від УПА і ''бандерівців'', але також і відожної іншої німецької частини. Кожний дивізійник мав на лівому рукаві малий щитик блакитного кольору з жовтим стоячим на задніх лапах левом посередині та трьома коронами, дві в горішніх рогах щитика , а одна внизу у ногах льва. На чорній лівій петлиці був срібний левик. Але найкращим доказом, що Бойова група Баєрсдорфа не могла поповнити злочину в Потуржині є те, що на 1 квітня на Холмщині не було вже жодних частин Дивізії ''Галичина'' бо всі вони вже були у вишкільному таборі Нойгаммер (сьогодні Свентошин), де остаточно формувалася Дивізія, як бойова одиниця. А може ці злочини, про які говорить Лешек Семйон, поповнила українська поліція? Попробуймо це спровадити в польських документальних працях.

1965 р. в Інституті Історії Польської Академії Наук з'явилася праця ''Гітлерівський терор в польському селі 1939-1945'' (Hitlerowski terror na wsi polskiej 1939-1945; zestawienie większych akcji represyjnych''), яка , можна б сказати, є аналізою джерельних польських матеріалів екстермінаційної політики німців у Польщі. ''З джерельних польських матеріалів, — говориться у вступному слові до цієї праці, — є переведені в 1945 році, Анкети Городських Судів про екзекуції та масові могили. Всі ці анкети судово завірені... Другим джерелом були акти Окружних Комісій Дослідів Німецьких Злочинців як також акти судових процесів проти поодиноких гітлерівських злочинців.11)

З уваги на те, що в зізнаннях свідків траплялися недоказливості, зокрема у відношенні до числа жертв тощо. Інститут Історії Польської Академії Наук перевів ще свій власний опит, справджаючи всі дані на руках.¹²⁾ У висліді цього з'явилася повище згадана праця, яка має 119 сторін таблиць із інформаціями про 769 випадків терору на селі, при чому найбільше їх було в Люблінському воєвідстві (260), в яких згинуло 7.097 осіб.¹³⁾ На базі усіх тих інформацій виглядає, що маємо до діла з солідною працею. Зіставлення усіх випадків злочинів розділено за воєвідствами та повітами, в рамках яких вичислюється усі випадки в хронологічному порядку, а датами, числом замордованих із заподанням національності жертв та їх статі. Одночасно подається, під яким претекстом та хто того злочину доконав і звідки інформації ці взято. Крім того є ще солідний покажчик географічних назв, який дозволяє на швидке користування працею.

Редактор видання Ч. Мадайчик у вступному слові каже, що при опрацюванні цієї праці було чимало труднощів, зокрема важко було перевірити обставини, які допровадили не тільки до екзекуції чи пакифікації, але також, які німецькі формaciї їх переводили (СС, поліція, військо)... Це було ще й тим трудніше, що багато людей не орієнтувалися в відмінах мундирів і відзнак, які носили СС, Гестапо, жандармерія, чи частини, т. зв. "Осттруппен" (східні частини, тобто відділи власовців та батальйони Остлегіону).¹⁴⁾ З уваги на те, в таблицях, які подають різні інформації про терористичні акти в Люблінському воєводстві, знаходимо назви "український СС", "українські відділи СС" та "українці на гітлерівській службі". Не зважаючи на недоказливість назв, можна було б погодитися з тим, що, коли говориться про "українські частини СС", то мається на увазі частини СС дивізії "Галичина", бо інших українських "есесів" не було.

Але докладніша аналіза каже, що воно не так, бо акти терору, про які говорить наведена праця, відбувалися вже в травні 1942 р., як наприклад в селі Кринички Красноставсько-

го району. Тут українські відділи СС мали б бути розстріляти за співпрацю з советською партизанкою від 15-20 осіб (у тому 5 жінок). 15) Отже, приблизно на рік пізніше проголошено формування дивізії "Галичина" або два роки пізніше вона була боєздатною. Наведена праця у своєму підзаголовку говорить, що вона являє собою "зіставлення більших репресійних акцій", а під більшими розуміється такі, "які закінчилися розстрілами чи взагалі екзекуціями, що найменше 10 (десять) мешканців даного села,... чи кілька сіл одної громади охоплених одною і тою ж самою пасифікаційною акцією".¹⁶⁾

На базі цього ствердження, перевіряємо розстріли про які згадував Лешек Семйон: Отже ж села Гоздова, де "відділи української поліції та СС Галицієн 14 березня розстріляли 30 мешканців, а 15 березня — 22 особи в Грубешові!" не згадується зовсім. Так само не згадується про село Потуржин у Томашівському повіті, де "бандерівці, СС Галичина та УПА", згідно з Семйоном, мали бути вимордувати 1 квітня 1944 р. ціле село. На підставі цього можна твердити, що Обвинувачення Л. Семйона на адресу дивізії "Галичина" чи навіть української поліції не витримують критики, або, у крайньому випадку, числа їх перебільшені, тобто не сягають мінімальної цифри десять жертв.

Цікаво, що навіть фахівець у польсько-українських відносинах з часів другої світової війни, Антоні Щесняк, у своїй розвідці "Деякі проблеми польсько-українських взаємовідносин в 1939-1944 роках" також повторяє ці необґрунтовані твердження відносно Дивізії, що, мовляв, "польські села пасифікували члени ОУН і УПА, українська поліція та відділи дивізії "СС-Галичина", зокрема в 1944 р."¹⁷⁾ Повторяє він це обвинувачення і у своїй праці "Дорога до нікуди" і навіть наводить конкретний приклад такого знущання над польським цивільним населенням.

"22 лютого ..(1944) українські фашисти вроčисто прощали частини дивізії СС "Галичина" (де? — В. В.) які мали їхати на східній фронт. Однак більшість Дивізії скеровано в район Бродів для ліквідації советських партизанських відділів.

Крім головного завдання фашисти з СС "Галичина" продовжували також і бандерівське діло екстермінації польського населення. Вже 27-го лютого 1944 р. відділ галицьких есесманів перевів пацифікацію польського села Гута Пеняцька коло Бродів. Вони зігнали жінок і дітей до кількох домів, які опісля підпалили, а чоловіків розстріляли в місцевій каплиці. Жертвою морду впало коло 500 поляків'.¹⁸

Ствердження дуже ляконічне, але яке ж воно важке своїм змістом. Подібне ствердження робить також і Мечислав Юхневич у своїх двох працях ''З організаційно-бойової діяльності Народної Гвардії ульвівській області''(Z.działalności organizacyjno bojowej Gwarsii Ludowej w obwodzie Lwowskim') та ''Поляки в совєтському підпільному і партизанському русі 1941-1944''(Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941-1944'), але він дає дещо більше інформацій про обставини, як до того дійшло. У своїй першій праці він, між іншим, пише, що ''Гута Пеняцька, велике польське село (мало 488 постійних мешканців) подібно як і інші польські села в тій околиці, (між ними Гута Верхобузька, і Гута Бродська), розположене в лісах на схід від шосе Золочів-Броди, було добре зорганізоване в сильну самооборонну станцію. На переломі 1943-44 рр. в ній згromадилося польське населення з кільканадцяти навколошніх сіл брідського району (загально біля 1.000 осіб). , у яких від 28 лютого до 22 березня українські націоналісти вчинили погроми. Станицею самооборони в Гуті Пеняцькій командував Казімеж Войцеховський і вона була пов'язана з інспекторатом АК у Бродах, співпрацювала із золочівським партизанським комуністичним відділом А. Кундюса та з місцевими групами ГЛ (Гвардії Людової), в тому і з брідською бойовою групою Б. Гидзіка. Із січня 1944 р. співпрацювала також з 9-им партизанським батальйоном ім. Чкалова та спеціяльною групою Б. Крутікова. Приєднавши до себе кілька десять людей із самооборони група Крутікова перетворилася у великий партизанський відділ. Самооборона в Гуті Пеняцькій восени і взимку 1943-1944 років відбила кілька наступів сильних банд (?) українських націоналістів.

Про те вона не могла опертися німецьким регулярним військовим частинам". 19)

Ще більше деталів подає він у своїй другій праці "Поляки в совєтському і партизанському підпільному русі", де він прямо так і стверджує, що "в лютому (1944 р.) в Гуті Пеняцькій перебував совєтський партизанський відділ ім. Чкалова (командант Б. Коженьовський) з групи С. Малікова, а також і спеціальна група Бориса Крутікова, яку вислав полк. Медведев зі спеціальним завданням у район Львова. Команда самооборони в Гуті Пеняцькій помогла Крутікову вислати до Львова звідуна та переформувати його групу у партизанський відділ. З самообороною села співпрацювали також і партизанські групи підпоручника Гидзіка ("Чарнега") і Яна Куриловича ("Ришарда"), які підлягали Військовій Раді Західних областей України"20)

Крім того, як це стверджує міністер внутрішніх справ польського екзильного уряду в Лондоні, " Німці на загал... толерували польську самооборону, тут і там навіть давали полякам трохи зброї, амуніції і т. п. Коли мова про українців, то хоч безпляново, хаотично і завжди запізно — до них застосовували не раз пацифікації, різні репресії, їх розстрілювали..."21). Отже ж нічого дивного, що ця сама "самооборона в Гуті Пеняцькій відбила восени і зимою 1943-1944 р. кілька сильних атак банд (?) українських націоналістів), — як це стверджує Юхнєвіч. 22)

Але такий стан не міг довго існувати і німці про це довідалися. У висліді цього "співпраця села з совєтськими партизанами стягнула репресії окупанта. 27 лютого підвідділі української дивізії СС "Галичина" окружили Гуту Пеняцьку, село дощенту спалили а кілька сот його мешканців (в тому дітей, жінок і старців) розстріляли або живцем спалили . Врятувалися тільки ті, які, довідавшись, що зближаються відділи СС, вспілі забігти до лісу, або заховатися в ямах і землянках та в законспірованих пивницях".23)

Прочитавши останнє ствердження, робиться враження, що Гута Пеняцька — було мирне, Богу духа винне село, на яке

напали "підвідділи української дивізії СС "Галичина" і безжалісно його спалили, а населення вимордували. Невже ж село, яке творило свого роду сильно озброєне совєтсько-польське гніздо, яке могло відстоюти кілька атак "українських націоналістів" дало себе так легко вимордувати нехай і військовій частині?

Про події в Гуті Пеняцькій згадує також і "Звідомлення про положення на польських землях" польське екзильне міністерство внутрішніх справ у Лондоні за підписом міністра В. Баначека. В. ч. 12/44 знаходимо таку інформацію:

"На теренах прифронтових діяла дуже справна і підступна Таємна Полева Поліція (Geheime Feld Polizei GFP), яка у великій мірі стосує провокаційні методи. Провокаційний відділ Т. П. П. переходив 24 лютого коло села Гута Пеняцька, пов. Броди і місцеве населення, думаючи, що це українська банда (? — В. В.), обстріляло його, від чого впало забитими від 6-8 німців. Дня 27 лютого експедиційна карна Таємна Полева Поліція знищила село дощенту, мордуючи коло 500 осіб" 24) За те уже в ч.15/44 звідомлення польського екзильного міністерства про ту саму подію в Гуті Пеняцькій згадується вже і про українців, в якому стверджується, що "коли прибули українські СС-мани провести обшук, поляки... обстріляли їх "та що там загинуло понад 500 поляків і врятувалося тільки 49 мешканців села. 25) Що сталося з рештою (всіх було близько 1000 осіб) — того ніхто не каже.

Український журналіст Олександер Матла, який від років цікавиться польсько-українською проблематикою та взаємовідносинами у часі другої світової війни, намагався перевірити дані Юхнєвіча та Щесняка -Шоти і шукав поміж колишніми дивізійниками учасників тих подій, зокрема в Гуті Пеняцькій, щоб перевірити польські інформації. У висліді його розшуків, йому вдалося знайти учасників тої події й остаточно він стверджує:

"З оповідань деяких дивізійників членів т. зв. поліційного відділу, який разом з іншими німецькими поліційними

частинами наступав на Гуту Пеняцьку, знаємо, що з вежі костела їх засипали кулеметним вогнем. Опір місцевої польсько-совєтської бази був сильний, але вогнемети зробили своє - згоріли костел і будинки, в бою впало жертвою й зовсім невинне цивільне населення. Провокатори — совєтські партизани — "відійшли на заздалегідь приготовані позиції", тобто втекли, довідавшись від своєї розвідки, що до села наближаються поліційні війська, між якими були й частини пізніших вояків Першої дивізії "Галичина" 26) (підкреслення - В. В.) Отже, з цього ясно, що жертви в людях і майні село Гута Пеняцька понесла в одвертій боротьбі з військом.

Про Гуту Пеняцьку згадує також і славнозвісний ватажок совєтських партизан Дмитрій Медведев, тільки у нього не все гаразд з датами. У своїх споминах п. н. "Сильные духом" він каже, що його група, Крутікова, у склад якої входили "українці, росіяни й поляки" залишила Гуту Пеняцьку 29 лютого. А через три дні село оточили гітлерівці. Вони підпалили Гуту з усіх кінців, спалили до тла всі хати і перебили все населення, за винятком 17 чоловік, які чудом залишилися живими. Ці люди знайшли Крутікова і розповіли йому про нечувану звірячу розправу над селом. Казиміра Войцеховського(команданта самооборони у Гуті Пеняцькій - В. В.)... карателі зв'язали ...облили гасом і спалили."²⁷⁾

Прочитавши цю інформацію, не має сумніву, що коли б Гуту Пеняцьку знищили були вояки української дивізії "Галичина" то Медведев був би про те докладно поінформований і був би не забув про те згадати у своїх споминах. Якщо там навіть і були якісь українці, про яких згадує О. Матла, то вони мабуть були у незначній кількості, представляли собою тільки допоміжну силу й тому губилися серед німецьких частин.

На увагу заслуговує тут погляд О. Матли, який каже, що "логічне мислення підказує думку, що совєтська розвідувально-терористична група Б. Крутікова залишила Гуту Пеняцьку зовсім свідомо на три дні перед знищеннем села, навіть не відійшла далеко, бо ті, що врятувалися, (він

каже 17 чоловік (а міністер Баначек твердить, що 49 — В. В.) “знайшли Крутікова”. Подія зовсім нагадує ситуацію поляків у Варшаві під час повстання і чекання військ Червоної Армії, щоб гітлерівці тотально знищили столицю Польщі та її населення”. 28)

Підсумовуючи все повище наведене, доводиться ствердити, що це не був напад на мирне село, а якраз навпаки, самі мешканці села привітали надходячі частини скорострільним вогнем з вежі костела, а такого “привітання” не терпить жодна військова частина. Друге, що каральні частини, які наскочили на Гуту Пеняцьку, складалися в основному з німців. А вкінці, і це тут найважливіше, що навіть і та українська частина, яка разом з німецькими частинами наступала на село Гуту Пеняцьку, не була тоді частиною дивізії “Галичина”, не підпорядковувалася її команді й тому твердження, що, мовляв, дивізія “Галичина” брала участь у пакифікації того села та що вона живцем палила поляків — не відповідає правді.

1. W. Wołczew, “Przyczynek do stanowiska ugrupowań — Z dziejów stosunków polsko-radzieckich, t. 5 (1969), str. 161-162.

1944. W. Ziebołow. “Kronika rajdu 1. Ukraińskiej Dywizji Partyzanckiej im. S. Kowpaka” i K. Radziwończyk. Niemieckie siły zbrojne w okupowanej Polsce” *Wojskowy przegląd historyczny*, Nr 4, 1960. *Wojskowy przegląd historyczny*, Nr 4, 1962.

2. Там же, стор. 165.

3. Р. Долинський. “Боєва група Баєрдорфа” — Вісті Братства кол. Вояків, 1. УД УНА (Мюнхен), ч. 3-6 (77-80), 1957, стор. і ч. 7»10 (78-81) 1957, стор. 6-10. На початку цього спомину полк. Долинський помилково подав, що ця група виїхала з табору Гайделягер в район Холмщини з кінцем січня 1944 р. В дійсності це сталося місяць пізніше бо й т. зв. 1-ша Українська партизанска дивізія ім. С. А. Ковпака з'явилася на Холмщині щойно з початком лютого 1944.

4. Z. Klukowski. *Dziennik z lat okupacji Zamojszczyzny, 1939-1944*. Lublin, Lubelska Spółdzielnia Wydawnicza, 1958, str. 10.
5. Там же, стор. 403-404.
6. Р. Долинський, цит. праця, Вісті, ч. 7-8, 1957, стор. 6.
7. В. Д. Гайке, Укр. Дивізія, стор. 44.
8. Там же, стор. 45.
9. L. Siemion. *Z lat ocupacji hitlerowskiej na Lubelszczyźnie*. Lublin, Wydawn. Lubelskie, 1971, стор. 287.
10. Там же, стор. 288.
11. Cz. Madaiczvk. *Hitlerowski terror na wsi polskiej 1939-1946*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965, str. 6.
12. Там же, стор. 7.
13. Там же, стор. 21.
14. Там же, стор. 8.
15. Там же, стор. 86.
16. Там же, стор. 7.
17. A. Szcześniak. *Niektóre problemy stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939-1947*. — *Polska Ludowa; Studia i materiały*, t. 7, 1968, str. 71.
18. Szcześniak, Antoni. *Droga do nikąd. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów*. Warszawa, Ministerstwo Obrony Narodowej, 1973, str. 127.
19. M. Juchniewicz. "Z działalności organizacyjno-bojowej Gwardii Ludowej w obwodzie lwowskim". — *Wojskowy przegląd historyczny*, r. 13, Nr 4 (48), 1968, str. 153.
20. M. Juchniewicz. *Polacy w radzieckim ruchu podziemnym i partyzanckim 1941-1944*. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1973, str. 328.
21. Poland. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Wydział Społeczny. *Sprawozdanie sytuacyjne z ziem wschodnich*. Nr 15/44 kwiecień-maj 1944, str. 27.
22. Juchniewicz. Z działalności organizacyjno-bojowej... WPH, Nr 4, 198, str. 1, str. 153.
23. Ibidem.
24. *Sprawozdanie sytuacyjne z ziem polskich*, Nr 12/44 str. 45.
25. *Sprawozdanie sytuacyjne z ziem wschodnich*, Nr 15/44, str. 24.

26. О. Матла. "Справа Гути Пеняцької і джерела" — Вісті Комбатанта, ч. 1 (93) 1978, стор. 55.
27. Медведев, Д. "Сильные духом". Київ, Рад. Письменник, 1963, стор. 459.
28. Матла, там же, стор. 60.

На залізничному двірці у Львові, 18 липня 1943 р. Добровольці від'їжджають на військовий вишкіл до Брна у Моравії. На вагоні написи крейдою, які відображають патріотичні настрої добровольців до дивізії "Галичина". У вікні вагону, зліва до права: (?) Голуб, Борис Денисюк, Іван Ясеницький (позаду) та Н. Н.

Дивізія “Галичина” і концентраційні табори

Коли організувалася Українська Дивізія “Галичина” то всюди підкresлювалося, що це буде бойова формація для боротьби на московсько-большевицькому фронті. Це власне і було причиною, що українська молодь в Галичині позитивно відгукнулася на заклик вступати в ряди Дивізії. І такою, до речі, Дивізія була до самого кінця війни. Не зважаючи на це, часі від часу, у польських публікаціях, так у Польщі, як і у західних країнах, стрічаються спомини, в яких деякі із польських мемуаристів стверджують, що дивізія “СС Галичина” виконувала також і поліційно-охранну службу в німецьких концентраційних таборах. Під цим оглядом цікавий є документ-спомин польського підпільника Владислава Ражмовського під назвою “Акція Треблінка”, який появився на сторінках квартальника Інституту Історії Польської Академії Наук, присвяченого історії 20-го століття й тому названого “Dzieje najnowsze” (Найновіша історія).

Але на цьому обвинувачення дивізії “Галичина” не обмежуються, деякі із польських мемуаристів стверджують, що Дивізія виконувала поліційно-охранну службу коло концентраційних таборів. Під цим оглядом цікавим є документ-спомин польського підпільника Владислава Ражмовського під назвою “Акція Треблінка”, який появився на сторінках квартальника Інституту Історії Польської Академії Наук, присвяченого історії 20-го століття й тому названого “Dzieje najnowsze” 29)

Ражмовський був командантом партізанського відділу

ОП "Порай" . який діяв у районі трьох повітів північно-західного Підляшшя: Угрів і Соколів на південні від Бугу та Острів Мазовецький на правому північному березі Бугу. На стику цих трьох повітів знаходилися німецькі Табори Треблінка I — табір праці для польського населення та Треблінка II — табір для винищування жидів, яких звозили сюди з цілої Європи.

Після здушення жидівського повстання у варшавському гетто в квітні 1943 р. , німці вивезли багато жидів до Треблінки, серед яких було чимало польських підпільників, яких поляки хотіли врятувати від смерті, видіставши їх з тaborу Треблінка II. В липні 1943 р. доручено Ражмовському перевірити можливості викликання бунту в таборі і при тій нагоді видістати з нього бажаних в'язнів. Перевірення терену Ражмовський доручив своєму підлеглому, але той не був у силі підійти аж під дроти тaborу II "бо в лісі кружляли численні патрулі СС-українців, (підкresлення — В. В.), які пильнували тaborу, що був також під наглядом СС та Гештапо":30)

Діставши таку відповідь, Ражмовський вирішив сам ту справу перевірити і при відповідній підготовці дістався аж під самі тaborи Треблінки I і II, але тут його остерегли, що "він не може підходити за близько, бо його можуть застрілити патрулі СС-Галіцієн, які є гірші від німців"31) В його поворотній дорозі із лісу вийшло двоє українців СС Галіцієн, зупинили його та сказали піднести руки вгору. Виконавши їх наказ, я звернувся до них російською мовою, кажучи, що я є урядником і приїхав службово до каменолому. Я завважив, що вони є п'яні". 32)

Це все, що говориться у згаданому спомині про СС дивізію "Галичина" й на цьому можна було б закінчити, коли б не те, що з наступних речень довідуємося дещо більше про ту "СС Галіцієн".

"Я подав їм (тобто українцям — В. В.) і виказку і (службового) листа. Один із них забрав їх від мене, подер і кинув на землю, — продовжує Ражмовський. — (Він) сказав

мені покинути ровер і йти до лісу. Стягнувши з плеча автомат, крикнув: “Ти шпіон, пайдьош на разстрілку”.

“На моє щастя, німець, що стояв біля огорожі, заінтресувався криками українців, підійшов до нас. Я звернувся до нього по-німецьки, кажучи, що вони п’яні, не респектують німецьких урядників та хочуть мене застрілити без причини, бо я їхав дорогою”.

“Німець сказав мені підняти подертий документ і перевірив його. Українцям казав відійти. Мене він відпровадив до огорожі і наказав їхати. Я подякував йому, а він махнув рукою і сказав: “Das sind alle russische Schweine” (то всі є російські свині). Так закінчилася моя прогулка до табору”.³³⁾

З цього короткого опису видно, що тут щось не в порядку з “СС-Галіцієн”, бо, як відомо, галичани по-російськи говорити не вміли, а зате знали краще польську мову. Коли навіть Ражмовський звернувся до них російською мовою, то згадані вояки, які мали бути з дивізії “Галичина” були б відповіли по-українськи або по-польськи, а не по-російськи. Ба, щонайбільше, навіть німець, який врятував Ражмовського від “разстрілкі”, тобто від розстрілу, виразно заявив, що то були “русіше швайнє”. Але все це Ражмовського не переконало і він вперто вірив, що то були українці та ще й до того з дивізії “СС Галичина”. І тому тепер виникає друге питання, хто властиво ці вояки були?

Ражмовський не подає докладної дати цієї зустрічі з вояками “СС Галіцієн”, але твердить, що це було в липні 1943 р. Дальший хід його спомину кидає дещо світла й на це питання.

“По кількох днях, тобто в липні 1943 р., зголосився до мене Гродзіцький (один із його підлеглих у партизанському відділі — В. В.) з жidом коло 50 років, який погодився піти до табору, щоб повідомити про плян переведення бунту і вирватися з табору”.³⁴⁾

Після докладного обговорення пляну, що і як робити, “ми

усталили дату повстання (в таборі) на день 2 серпня 1943 р. в год. 12.00 (Той жид мав повідомити своїх товаришів, які видіставшись за браму, матимуть і охорону і провідників на час своєї втечі".35)

Нам не має потреби входити в дальшу розповідь Ражмовського, але хочемо звернути увагу на дві дати, які згадує автор спомину, перша загальникова "в липні 1943 р." та друга — 2 серпня 1943 , вказує день, в якім був визначений бунт у таборі Треблінка II. Щоб приготувати чи взагалі зорганізувати бунт у таборі, згаданий жид-доброволець мусів був мати бодай декілька днів, скажім, не менше тижня. Додаючи до того тих "кілька днів", які промінули від часу зустрічі Ражмовського з "українськими есесами", і ще кілька днів до спроби його підлеглого провірити терен довкруги таборів Треблінка, коли його поінформували "достовірні джерела", що "українські СС гірші за німців", тоді ми матимемо не менше як два три тижні, про які йде мова у спомині.

З другого ж боку знаємо, що перші покликання добровольців до дивізії "Галичина" були 17 липня 1943 р., а перший транспорт виїхав до Брна 18 липня зі Львова, а другий 20 липня до Гайделягру коло Дембіци, отже у зовсім протилежному напрямку від таборів Треблінка. В такому разі зустріч Ражмовського з вояками дивізії "СС Галичина" є звичайною фантазією, бо в той час дивізія "Галичина" ще взагалі не існувала як військова одиниця, ба щобільше, навіть добровольці до дивізії "Галичина" ще не були покликані на рекрутський вишкіл. А втім, сам факт, що ці вояки говорили російською мовою, а також очевидним запереченням того, що це взагалі були українці.

Про те, що дивізію "Галичина" часто обвинувачували у поповненні злочинів, до яких вона була зовсім не причетна, стверджують також і деякі польські дослідники, як (наприклад, Анджей Дащекевич у своїй праці п. н. "Рух спротиву у районі Нижнього Бескиду, 1939-1944" (Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego, 1939-1944). Він, між іншим, каже, що

польський відділ майора Віногродзького (псевдо "Корвін") силою коло 150 партизанів у липні 1944 р. оперував на Сяніччи ні, і коло місцевості Хоцень наскочив на обозну валку дивізії "Галичина", яку супроводжalo 18 вояків. У висліді наскоку сім вояків загинуло, а решта втекла. Вслід за тим у містечку Балигороді хтось вимордував 70 поляків і ад'ютант Віногродзкого обвинувачував за це відділ дивізії "Галичина", як відплату за наскок під Хоценем. Дацкевич, однаке, стверджує, що дана масакра в Балигороді не була ділом вояків Дивізії. Далі, як це виходить з праці Дацкевича, поляки вели зачіпну війну проти відділів дивізії "Галичина". Цей же відділ "Корвіна" заатакував відступаючу з-під Золочева колону дивізії СС "Галичина", завдаючи їй страти числом 30 забитих вояків".³⁶⁾ А далі знаходимо вістку що "1 серпня відділ Армії Крайової наскочив коло Риманова на відступаючий відділ дивізії "СС Галичина" та вбив трьох вояків".³⁷⁾ Отже, польські партизани переслідували розбиті під Бродами частини дивізії "Галичина" навіть тоді, коли вони не зачіпали поляків.

Так само не відповідає правді твердження Е. Пруса у його розвідці "Створення колабораційного уряду українських націоналістів та оголошеної у Львові в 1941 р. "самостійної держави" під протекторатом Третього Райху" (*Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów... w 1941...*), що Дивізія переслідувала цивільне населення. Він, між іншим, пише: "... бандерівці були проти вербування українців до "СС-Галіцієн" (що однак не перешкоджало, щоби після її розбиття під Бродами, прийняти коло 4.000 українських есесманів до УПА), яка (Дивізія — В. В.) в не меншій мірі від них (тобто від бандерівців — В. В.) провадила екстремізаційну акцію польського населення на Волині та у Східній Малопольщі".³⁸⁾ Не відповідає це правді тому, що дивізія "Галичина" на Волині ніколи не була. Проти цивільного населення вона ніколи і ніде ніякої акції не переводила, не тільки на Холмщині, де на протязі одного місяця перебувала її

Бойова група Баєрсдорфа, чи в Галичині, але навіть на Словаччині, де вона поборювала совєтських партизан Алексея Єгорова, які провадили там диверсійну акцію та допомагали повстанцям-комуністам осінню 1944 р. Так само не роблять дивізії "Галичина" жодних закидів у Югославії, чи пак на Словенії, де Дивізія воювала з тітовськими партизанами та їхніми совєтськими "дорадниками".

29. Wł. Rażmowski. "Akcja Treblinka" — *Dzieje najnowsze*, Nr 1, 1969, str.171.
30. Там же, стор. 168.
31. Там же, стор. 169.
32. Там же, стор. 170.
33. Там же, стор. 170.
34. Там же, стор. 170.
35. Там же, стор. 170.
36. A. Daszkiewicz. *Ruch oporu w regionie Beskidu Niskiego, 1939-1944*. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1975, str. 202.
37. Там же, стор. 202.
38. E. Prus. *Utworzenie kolaboracyjnego rządu ...* Str. 138.

Варшавське повстання 1944 р. і дивізія “Галичина”

Про те, як українцям приписувано найрізномірніші злочини, а в тому і Дивізії “Галичина” найкраще видно таки із документів Варшавського повстання в 1944 році. Література про це повстання багатюча і складається вона з різних зізнань очевидців, споминів учасників боротьби, наукових розвідок та джерельних праць.

Як ми вже згадували, польський політичний діяч Владислав Студніцький запевняв своїх читачів, що дивізія “Галичина” здушувала варшавське повстання”. Так само Александр В. Рудзінський у своїй праці “Денник з варшавського повстання” (Dziennik z powstania warszawskiego, Лондон, 1974) наводить приклад участі частин Дивізії “Галичина” у здушуванні варшавського повстання (Тут треба завважити, що поруч здушування варшавського повстання” як мілітарної акції військової частини проти варшавських повстанців, одночасно німці проводили також загальну екстермінацію польського населення Варшави. В ім’я правди треба ствердити, що у цьому відношенні майже немає жодних обвинувачень відносно частин Дивізії, але є згадки про членів Дивізії.)

У “Деннику...” Рудзінського під датою 19 серпня 1944 р. говориться, що “на Головний Двірець (Варшави — В. В.) прибули українці з дивізії СС Галичина! То жахливе! Невже ж вони хочуть здушити повстання?”¹⁾). І це все, до кінця денника немає вже не тільки інформації, як і де Дивізія “здушувала повстання”, але немає навіть згадки про Дивізію “Галичина”

як таку. Можна догадуватися, що автор Дзєнніка писав не тільки те, що сам бачив, але й те, що йому говорили інші. Хтось йому сказав ту вістку і він її впровадив у свій "Дзєннік...", але тому що нічого більше про Дивізію не чув, тому й нічого не написав.

Про Дивізію "Галичина" згадує також Юзеф К. Вронішевський. у своїй праці п. н. "Охота 1944" (Охота — це південна дільниця Варшави), де між іншим є сказано, що "в будинку Академії Політичних Наук (АНП) на Вавельській вулиці 56, в гімназії ім. Ю. Словацького і в кількох вілях на вул. Дантишка квартирували перед повстанням сотня СС і сотня українських фашистів з дивізії "СС Галичина" — разом понад 300 вояків". 2) Тим часом Адам Боркевич, автор праці "Повстання варшавське 1844" у переліку військових частин, які стаціонували у Варшаві в часі вибуху повстання, каже, що в будинку Вищої Школи Політичних Наук на Вавельській вулиці дійсно стояв відділ СС у силі 300 вояків, а між ними одна сотня (компанія) українців, але він її не означує як сотню СС дивізії "Галичина".³⁾ З опису цієї сотні у праці Крангальса п. н. "Варшавське повстання 1944" довідуємося, що це були т. зв. "гівіс" (Гільфсвіллігє), які рекрутувалися зsovетських воєнно-полонених, щоб рятуватися від неминучої голодової смерті в таборах).⁴⁾

Щоб більше до цієї теми не повернатися, хочемо ствердити, що перед вибухом повстання 1 серпня 1944 р. жодної сотні дивізії "Галичина" у Варшаві не було, бо з кінцем червня Дивізія у повному своєму бойовому складі, вийшла була на фронт під Броди у Галичині, де й була розбита в днях 21-22 липня 1944 р. В парі з тим не відповідає правді й те, що сотня дивізії СС "Галичина" брала участь у ліквідації Вавельської оборонної лінії (в оригіналі — редуті) дня 4 серпня, про що згадує Вронішевський.

"По полуничні ситуація змінилася. Каліська лінія (в оригіналі - редута) переживає довготривалий артилерійський вогонь; оборонці Вавельської відбивають атаки сотні СС Галичина, яку піддержують силами двох сотень свіжо

прибулого полку РОНА. Три рази виходили вони в атаку, піддержувані скорострільним вогнем, і три рази повстанці відкинули напасників гранатами...

Після третьої проби атаки припинено. На дорозі лежить кільканадцять забитих. Одного з них, що лежав ближче, повстанці гаком притягнули під свої позиції. Забрали від нього машинову пістолю і документи. Збитий був підстаршиною з дивізії СС "Галичина". 5) На жаль автор не подав жодної інформації, на підставі чого їм удається зідентифікувати, до якої частини належав забитий підстаршина.

Відносно вбитого підстаршини дивізії "Галичина" — то тут можна було б дискутувати, якщоб не дата "4 серпня". Шкода тільки, що автор не подав прізвища цього підстаршини, бо Дивізія дійсно стратила там одного підстаршину, тільки дещо пізніше.

З кінцем червня 1944 р. перед самим від'їздом дивізії "Галичина" на фронт, на відтинок Броди, певна кількість підстаршин була покликана до старшинської школи у Позен-Трескав (коло Познаня). В другій половині серпня командування Дивізії призначило до цієї школи пор. Богдана Підгайного на зв'язкового старшину. Приїхавши до старшинської школи, курсанти-українці його негайно повідомили, що з поміж старшинських кандидатів-українців команда школи вислава 10 осіб, як перекладачів, до німецьких частин у Варшаві, де 1 серпня вибухнуло польське повстання. Пор. Підгайний, не гаючи часу, повідомив про це командування дивізії "Галичина" і сам запротестував проти висилки українських старшинських кандидатів до Варшави перед командуванням школи. Командир школи Brigadeführer Bailoff сказав, що це було зроблено на наказ згори і після протесту командування Дивізії "Галичина" в короткому часі дев'ять із десяти підстаршин повернуло назад до школи. Вони, звітуючи зі свого побуту у Варшаві, заявили, що вони, знаючи польську мову, мали бути перекладачами при власовських частинах, але, приїхавши там, їх задержали при німецькій команді, не знаючи, що з ними робити. В жодній військовій акції вони

участи не брали. Десятій підстаршина, який не повернувся до школи, загинув десь на вулицях Варшави від польської кулі, намагаючись продістатися до своїх батьків, які проживали в Варшаві, про долю яких він нічого нечув ще з передвибуху повстання.⁶⁾

Про участь дивізії “Галичина” у здушуванні варшавського повстання в 1944 р. згадується декілька разів у збірниках свідчень учасників чи очевидців подій у серпні-вересні 1944 р. у Варшаві, як “Німецький злочин у Варшаві 1944 р.” (Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 r.), “Злочини гітлерівського окупанта на цивільному населенні в часі варшавського повстання 1944 році...” (Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludnosci cywilnej...) та інші. Наприклад, лікар-хірург Е. Ф. Барч твердить, що його групу, яка складалася з близько 30 осіб, провадив “відділ українців з відзнакою РОНА під командою офіцера зі зброї СС-Галичина, який говорив по-українськи”⁷⁾

Цікаво, що навіть ксьондз професор Духовної семінарії Пйотр Томашевський у своєму судовому зізнанні твердив, що 9 або 10 серпня, бачив з вікна будинку Заведення о. Boduena на Новогродзькій вулиці ч. 75, “екзекуцію двох чоловіків, яких знайшли українці, що були на німецькій службі (СС “Галіцієн”) в одному з домів на Алєї Єрозолімських, яких вони розстріляли. Ба, щобільше, кілька осіб — вояків - в мундирах СС, наперед познущавши над ними, стріляли до них одночасно, одні з пістолів, інші з коротких крісів... Я бачив їх перед тим, як їх перепроваджувано до будинку Заведення, в якому перебувала команда “СС Галіцієн”.⁸⁾

Подібне свідчення зробив ще й інший польський священик, але жоден з них не подав, по чому вони розпізнавали, що це були вояки “СС-Галіцієн”. Може по дивізійних відзнаках? Мабуть ні, бо як це можна судити по тодішній польській літературі, питання це дуже туманне. Хоча дивізія “Галичина” формувалася в межах Генеральної Губернії і слід було б очікувати, що поляки мусіли б мати якнайдокладніші інформації про Дивізію, на ділі воно так не є. Згідно з тодішніми польськими пресовими органами

"гербом дивізії СС-“Галичина” були три золоті корони . оточені львами на блакитному тлі”¹⁰). Отже, з цього видно, що це не дивізійні відзнаки.

Крім різних споминів у формі щоденників, зізнань тощо про часи німецької окупації та про варшавське повстання, з'явилися вже й солідні аналітичні наукові праці. Одною з перших була праця Адама Ю. Боркевича п. н. “Варшавське повстання 1944 ; нарис військової акції”, (Powstanie warszawskie 1944 r.), якої перше видання з'явилося вже в 1957 р. Автор праці А. Ю. Боркевич був полковником Армії Крайової і в 1943-1944 рр. виконував функцію головного інспектора Військової Служби Охорони Повстання. Будучи сам учасником варшавського повстання, він редактував повстанський щоденник середмістя Варшави п. н. “Барикади”. По війні присвятився науковим дослідам історії польського війська.

Видаючи його працю “Варшавське повстання 1944” видавництво характеризувало її, що “Праця ця є небуденним явищем. Її неоціненна вартість полягає передусім у тому, що вона є першим джерельним твором, який містить у собі достовірні дані про варшавське повстання , його перебіг і розміри. Автор книжки з невичерпною витривалістю і докладністю зумів відтворити на підставі тисяч зізнань, споминів, записок та різного рода документів, день за днем, квартал за кварталом — трагедію і велич 63 повстанських днів і ночей... Автора, як це він сам твердить, цікавить перш за все і виключно військовий бік повстання, сам перебіг військових чинностей”¹¹). Іншими словами, це є праця, в якій слід шукати за інформацією, які військові частини стояли у Варшаві та де вони воювали у часі повстання. Тут же ж є і перелік усіх військових частин, які брали участь у варшавському повстанні з польського боку, як і тих, що здушували повстання з німецького боку. У цьому переліку, як і треба було сподіватися, немає ніде ані згадки про дивізію “Галичина”. Однак піонерською в науково-дослідному відношенні є праця генерала Армії Крайової в часі війни та повстання Є. Кірхмаєра п. н. : ““Powstanie warszawskie”.

В її вступному слові говориться, що вона "з усіх відомих праць, присвячених цій темі, що їх написали не марксисти... сягає найглибше до джерел та користується найбільш консеквентно методою історичної аналізи"¹²⁾ Генерал Єжи Кірхмаєр, історик і публіцист, автор багатьох статей і праць з ділянки історії військовості. Головні його праці це "Кампанія вжеєньова" (2.вид. 1957). "Повстане варшавське" (1. вид. 1959) "Кілька загаднень польських" (4.вид. 1959) та інші.

Праці обох цих визначних істориків польського війська критика прийняла прихильно й очевидно, тому що вони друкувалися в Польщі, перша двома, а друга чотирма виданнями, вони мусіли мати апробату державної влади. І важливо тут підкреслити те, що жодна з цих праць ніде не згадує про участь українських військових частин у здушуванні варшавського повстання в 1944 р. Обі вони, а зокрема праця Кірхмаєра, подають перелік різних військових частин, які стояли у Варшаві та брали участь у боротьбі, так з польсько-повстанського, як і з німецького боків, але в жодному із цих переліків немає загадки ані про дивізію "Галичина", ані про жодну іншу українську військову формaciю.

Не менш цікавою у цьому відношенні є німецька праця Ганса фон Крангальса п. н. "Варшавське повстання 1944" ("Warschauer Aufstand 1944") Автор її відомий зі своїх перекладів з англійської, французької та польської мов і, пишучи свою працю, був доцентом східно-німецької Академії в Люненбурзі та членом багатьох наукових товариств. Про його працю видавництво стверджувало, що "він її написав по довголітніх студіях з науковою докладністю, критично використовуючи переглянуті джерела"...¹³⁾ Тут є також два списки усіх німецьких частин, які перебували у Варшаві, один з кінця липня 1944 р., тобто перед вибухом повстання¹⁴⁾ та другий — частин, які брали участь у жахливих розстрілах цивільного населення 5 серпня 1944 р.¹⁵⁾ У цих списках не має ані одної української частини, а тим більше дивізії "Галичина". Крангальс наводить тут також зізнання німецького команданта СС і поліції Варшавського дистрикту

СС брігаденфюрера Павля О. Гайбеля, яке він написав 24 травня 1948 р. у польській тюрмі у Варшаві на Мокотові.¹⁶⁾ У цьому зізнанні Гайбель виявив чимало цікавих деталів з часу його побуту в Варшаві від 3 березня 1944 р. і, між іншим, він заявив, що “йому нічого не відомо про частини СС дивізії “Галичина”, щоб такі були у Варшаві.¹⁷⁾ Тому що Гайбель відповідав на наперед приготований йому запитник, то видно, що питання про дивізію “Галичина” прокуратура включила разом з іншими. Інакше Гайбель не мав би був причини говорити чи писати про те, про що його не питали. Мабуть здиво згадувати, що коли б якісь частини дивізії “Галичина” були у Варшаві, то він мусів би про них знати.

На закінчення перегляду важливіших голосів польської публіцистики та історичної науки про дивізію “Галичина” та її відношення до варшавського повстання, не можемо пропустити ще однії, цим разом публіцистичної праці п. н. “Польща, якої не знаємо” (“Polska, jakiej nie znamy”) Написав її Єжи Ловелл, нар. 1925 р. у Дрогобичі, сьогодні відомий польський публіцист, автор поверх трьох десятків різних публіцистичних творів. Як видно, довірений партії й уряду й тому його заяви не можна судити, як виключно його приватну опінію. І ось у цій же праці він каже, що “ніхто ніколи не твердив, що у здушуванні варшавського повстання брали участь з’єднані формациї, в роді дивізії СС-Галичина, чи хочби відділів української поліції; всі польські джерельні праці... вичислюють тільки власовців “Козакен-Брігаде” та бригаду РОНА Камінського; така термінологія вже є усталена й уважається обов’язковою”.¹⁸⁾ (підкреслення — В. В.)

Першим, хто виступив проти фальшивих обвинувачень українців в участі здушування варшавського повстання на сторінках польських періодичних видань був Борис Левицький, відомий український публіцист і політичний діяч. Він написав ще в 1952 р. статтю до польського паризького журналу “Культура” п. н. “Українці і ліквідація варшавського повстання”, в якій він навів цілий ряд доказів, що польські

обвинувачення українців, якщо вже не злобні, то щонайменше є продуктом непоінформованості. Однаке першим, хто виступив в обороні доброго імені дивізії "Галичина", був поручник Дивізії і публіцист у повоєнних роках Любомир Ортинський. Він також в 1952 р. написав до того ж самого польського журналу "Культура" статтю-спростування п. н. "Правда про українську Дивізію". В цій статті він стверджує, що "перший раз він стрінувся з тим обвинуваченням (що Дивізія допомагала здушувати варшавське повстання — В. В.) в таборі полонених в Авербах,...де...перебували тисячі українських старшин і вояків 1-ої Дивізії. Тоді то, на моє велике здивування, я довідався від польського офіцера з Вартівничої сотні, яка пильнувала табір, що поляки обвинувачують Дивізію в участі здушування варшавського повстання. Небаром з'явилося кількох офіцерів з польської розвідки, які через кілька днів переслухували в тій справі полонених українців. Зайнлялися цею справою також і аліянтські військовики. Їм до диспозиції, крім тисячі старшин і вояків Дивізії, які на допитах зізнавали, були також і архівальний матеріал у формі воєнних денників (Крігстагебух) ще й картотека Дивізії. У висліді тих допитів, які тривали поверх півтора року, 1-ша Українська Дивізія була визнана як "Легіон" і її члени були звільнені. Не підлягає сумніву, — писав Ортинський, — що аліянтські старшини, які вирішували долю Дивізії, були обзайомлені також із змістом звітів польських військовиків".¹⁹⁾

Далі Ортинський подав коротку інформацію-хроніку, де й коли перебувала Українська Дивізія за весь час свого існування і закінчив свою статтю підкresленням, що й американський Конгрес ствердив, що "Дивізія воювала на східному фронті і не допустилася жодного воєнного злочину ". Подібну заяву зробила й женевська централя IPO (International Refugee Organization) дня 24 жовтня 1951 р., яка рекомендувала всім урядам надати колишнім дивізійникам статус ДП (Displaced Persons).²⁰⁾

"Якщо ходить про Дивізію та її контакти з поляками,

писав на заключення своєї статті Ортинський, — то вони обмежувалися до трикратного переїзду потягом через польську територію зі Львова до вишкільного табору Гайделягер коло Дембіци, звідти до Нойгамеру і вкінці з Нойгамеру під Броди.”²¹⁾

Реаксумуючи повище наведені голоси, зокрема дослідників, які висловлювали свої погляди на базі документів, доводиться ствердити, що закиди нібито дивізія “Галичина” як цілість, чи навіть яка-небудь її частина, брала участь у здушуванні варшавського повстання, чи взагалі в різних злочинах над цивільним населенням, не відповідають історичній правді. Вони не мають жодного документального підтвердження й тому треба її уважати звичайною вигадкою, або, у крайньому випадку, не знанням справи.

На цьому місці варто було б навести маловідомий “діялог” поміж райхсфюрером Гайнріхом Гімлером і сотником дивізії “Галичина” Дмитром Палієвим. Дня 16 травня 1944 р. Гімлер відвідав дивізію “Галичина” у вишкільному таборі “Нойгаммер” і з тієї нагоди виголосив промову до її , у першу чергу українського старшинського корпусу. Нав’язуючи до того, що серед українських старшин і стрільців Дивізії було незадоволення з існуючого стану, Гімлер заявив: “Я знаю також і те, що коли б я вам дав наказ вирізати вашого другого противника — поляків, то я був би у вас найбільш улюбленою людиною.²²⁾ На це дав відповідь сот. Паліїв, речник українців, який між іншим сказав: “Нехай мені вільно буде ось тут у вашій присутності, райхсфюрер, заявити, що ми українці не збираємося різати поляків і не тому ми добровільно зголосилися в ряди дивізії “Галичина”. Але обсервуючи вашу німецьку політику на Сході Європи, ми ніяк не можемо не завважити як ви, німці, наставляєте нас проти поляків а поляків проти нас. Мені доводиться із прикрістю ствердити, що ваша політика на Сході Європі до добра не веде... Пробачте за неприємне ствердження, але так воно є”.²³⁾ Можна було б сказати без застережень, що слова Палієва відображали настанову старшинського українського

корпусу Дивізії а з тим самим і цілої української дивізії "Галичина". Комусь однак ще й сьогодні залежить на тому, щоб польсько-українські відносини були якнайбільш напруженні.

Всяка брехня, коли її постійно повторяти, а зокрема, коли її не можна сконфронтувати з правдою, сприймається слухачами за правду. Щоб польські та совєтські писання про Дивізію не залишились без відповіді, і щоб хтось не подумав, що в тих писаннях все таки щось мусить бути правда, тим більше, що брехня все голосніша за правду, нехай авторові цих рядків буде вільно поділитися власними спостереженнями. Замість опрокидувати закиди, що "дивізію СС 'Галичина' довелося докомплектувати карніми злочинцями", як це твердять совєтські "історики", наведемо пару прикладів із побуту дивізії "Галичина" на Словаччині осінню 1944 р., інакше кажучи, як ці "карні злочинці" поводилися там та як їх трактувало словацьке населення.

Прийшовши на Словаччину, німці видали наказ, щоб усі партизани верталися домів і все їм буде прощено. Десять під латинське Різдво один такий партизан зголосився до 9-ої сотні 30 полка. Тому що сотенні команданти не мали права на власну руку вирішувати справ повстанців-поворотців, я дістав наказ відставити його до команди батальйону. Ідучи по дорозі, ми розмовляли і ось він мені каже: "Якщо б у батальйоні були українці, то я спокійно їхав би туди, але німців я таки боюся". Я запевнив його, що командант сотні напевно дав йому добру характеристику й тому він нічого не потребує боятися. Щонайменше так я його потішав і я не помилився. До трьох днів цей молодий "партизан" не більше 25 років, повернувся додому. Вислів його до мене може служити як приклад, що по двох місяцях побуту дивізія здобула собі на Словаччині, на місцях свого постою добру опінію. А може я переоцінюю слова того молодого чоловіка?

В 1973 р. я переїжджав через Словаччину із Польщі до Австрії і задумав відвідати ті місця, в яких стояла наша сотня. Проїхавши до моїх знайомих, ще з осені 1944, які мене

прийняли дуже гостинно, я висловив побажання відвідати могили двох наших стрільців, які там загинули, й один з них похований на місцевому цвинтарі а другий у сусідньому селі. Я не знав, де цей гріб знаходиться, але коли мій знайомий запровадив мене на цвинтар то він знайшов його без найменшого клопоту так немов би він знав, де його шукати. Признаюсь, що я був зворушений, побачивши гарно впорядкований гріб. Правда, він не мав такого гарного обмурування та мармурового пам'ятника, як усі інші гроби на цьому цвинтарі, але все ж таки видно було, що хтось про ту могилку дбає. Вона була висока на яких дві стопи, боки її порослі травою а на верху споряджена грядочка , на якій були насаджені квіти, айстри і чорнобривці. У головах хрест з дошок а на білому картоні вписане прізвище покійника. І мимоволі прийшли на думку світлини з Янівського цвинтаря у Львові, де гарно упорядковані могили стрільців , упавших у боротьбі з поляками , перетривали польську окупацію, але зруйновані вандалською рукою советського режиму, проти якого вони зовсім не воювали. Не має сумніву, що йшлося про те, щоб знищити пам'ять про тих, що впали в обороні рідного краю, рідної столиці. А ось тут, у чужому краю, чиясь дбайлива рука доглядає могили упавшого вояка чужої частини. Чи це можливе, щоб на протязі трьох десятків років хтось піклувався могилою невідомого їм вояка, якщо б та частина, до якої він належав, залишила по собі погані спогади? А цей молодий вояк загинув у перших днях нашого побуту на Словаччині так, що він ще навіть не мав змоги нав'язати знайомства з місцевим населенням. Це тим більш , характеристичне, що дивізійники були там у німецькій уніформі і хоча словаки німців також не любили, нас вони скоро пізнали й відносилися якнайкраще.

З цього цвинтаря я поїхав із моїм провідником до сусіднього села шукати могили упавшого там нашого стрільця. Мені здавалося, що я пізнаю місце його вічного спочинку, тому що сам був на його похороні. Але я помилився. Мій провідник цього цвинтаря не знав, а допитуватися місцевих

перших-ліпших людей нам не хотілося. Так мені і не вдалося побачити тої могилки, але проходячи вулицею села, мій провідник стрінув своєго знайомого і став з ним на розмову. Розуміється, що він мене з ним запізнав, кажучи, що це лікар з поблизького містечка. Представляючи мене, він додав, що я тут уже колись був із українською військовою частиною у часі другої світової війни.

— А це з котрих українців, з тих, що були з німцями, чи тих, що прийшли з “русами”, — запитав той лікар.

— З тих, що були з німцями, — відповів мій провідник.

— О то були добрі хлопці, — сказав лікар і, усміхаючись, стиснув мені руку. Він нічого не говорив про тих українців, що були з “русами”, але тон його вказував на те, що він не мав ніяких застережень до тих, що були з німцями.

В розмові з іншими моїми знайомими я запитався, що діялося на Словаччині після нашого відходу з кінцем січня 1945 р., знаючи, що словаки побоювалися приходу мадярів. У відповідь на це я почув, що після нас у тій околиці прийшли частини РОА і, наприклад, у селі Вельке Ровно, де через два тижні стояв якийсь кавалерійський відділ, село стратило 22-ох молодих хлопців, підозрених у саботажі. Хтось підложив саморобну міну під місток над потоком, яка вибухнула у часі, коли через міст проходив невеличкий кінний відділ й одному коневі відрвала задню ногу. За кару вояки РОА забрали 22 молодих хлопців з того кута села і розстріляли їх. Правда, один, тобто 22-ий із жертв терору РОА врятувався із простріленою щокою, падаючи на землю разом з іншими і притайвся, як мертвий..

“Як ви стояли у нас, то ми нічого не боялися, бо ви були як свої, ви нас охороняли перед нападами та грабунками, а ті “руси” з РОА поводилися у нас як варвари” — закінчив свій невеселій спомин мій співрозмовник. Про гуманну поведінку вояків дивізії “Галичина” на Словаччині говорить також і згадуваний уже нами старшина Чехословацького корпусу, П. Бабець, який між іншим каже, що “в березні 1945 р. корпус зупинився на Словаччині в околиці Св. Мартіна, Вруток,

Жіліни, Чадци, та Раєця. Коли населення довідалося, що ми українці, розповідали нам, що недавно ще там квартирувала Українська Дивізія, що хлопці гарно співали, з людьми добре обходилися та що боронили їх перед московськими червоними партизанами, які часто нападали на села та відбирали бідному населенню харчі або й останню забирали корову, яка кормила молоком дітей. Здається, що найбільше згадували дівчата і найбільше жаліли, що хлопці мусіли відходити.”²⁴⁾

Нам здається, що будь-які додаткові коментарі до цього зайлі. Як це ми навели повище, солідні польські історики, чи взагалі дослідники польсько-українських відносин із часів другої світової війни також не обвинувачують дивізії “Галичина” в яких-небудь кримінальних злочинах, хоча всі вони обвинувачують її у колаборації з німцями, але так само українці мають право обвинувачувати поляків за колаборацію з москалями. Та це вже зовсім інша тема. Однак деякі поляки ставляться до Дивізії “Галичина” з пошаною і обороняють її перед неслушними закидами. Щоб не бути голословним, наведемо такий факт: Під кінець 1971 р. Товариство бувших Вояків УПА дістало від одного із польських еміграційних публіцистів листа, в якому автор полемізує на тему видань “Лемківщина вогні” Марії Остроміри та “Луна в Бещадах” Я. Гергарда, відомого пашквілю про УПА.

На закінчення цього полемічного листа автор каже, що “коли українці хочуть похвалитися своїми воєнними подвигами останньої війни, то сміло можуть виносити попід небеса вояків СС дивізії “Галичина”. Той вояк вірив, що повстане Україна і воював по німецькому боці, бився по-геройськи і гинув масово, зокрема в битві під Бродами. Вояк дивізії “Галичина” поводився з цивільним населенням поправно...”²⁵⁾

* * *

Наш огляд совєтських пропагандивно-агітаційних матеріалів чи псевдо-наукових “творів” не повний, але він дає

більш-менш вірну картину того, що про дивізію "Галичина" — 1 Українську Дивізію УНА пишуть советські "історики". Це що вони не можуть згадувати про Дивізію без люті і лайки в тому немає нічого дивного, бо вони так говорять про усіх своїх противників та опонентів. Лицарський звичай — висловлюватися з пошаною навіть про своїх ворогів, а зокрема про мертвих, для советської етики й науки є чужий і не зрозумілий, тому й годі від них чогось кращого сподіватися. Дивізія була створена для боротьби з Москвою і власне тому вона і зміряла своїми ногами й полила своєю кров'ю побоєвища Галичини, Словаччини, Словенії та Австрії, борючись проти советсько-московської навали та її союзників — югослов'янських комуністів. І тому Москву таки добре пекла наявність військової формaciї у боротьбі з советським режимом.

Краще виглядає справа Дивізії "Галичина" в польській науковій літературі, бо польські науковці й дослідники все ще мають більше свободи в наукових дослідах ніж їхні советські колеги. На підставі різних джерельних матеріалів вони дійшли до правди і ствердили, хоч і не все ясно могли вони про це говорити, що обвинувачення дивізії "Галичина" у різних злочинах над цивільним населенням, так само як і закиди, що Дивізія брала участь у здушуванні варшавського повстання 1944 р. не відповідають правді.

Цей факт повинен послужити як приклад, що правда все виходить на верх, якщо її силою не закривати, як це роблять советські "історики". Дивізія "Галичина" — 1-ша Українська Дивізія Української Національної Армії гордо держала український самостійницький прапор із гаслом Миколи Міхновського : "Єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатських гір аж по Кавказькі". І вона цього прапору не схилила ані в боях на фронтах ані в тaborах полонених, ані не сплямила його своєю поведінкою у відношенні до цивільного населення, де б вона не стояла. Складаючись з патріотичних старшин, підстаршин і стрільців, вихованих на українській національній ідеї — Дивізія була дійсним збройним рам'ям

українського народу в боротьбі за його інтереси, за його свободу. Німецька уніформа Дивізії — це випадковість зумовлена специфічними політичними обставинами, яка до речі, не відігравала важливішої ролі. Чайже ж відомо, що не уніформа робить військо свідомим своїх завдань, але виховання дух і віра у справедливість боротьби, у справедливість ідеалів, за які воно готове віддати своє життя. Кому як кому, але воякам дивізії “Галичина” — 1-ої УД УНА — цих чеснот відмовити годі.

1. A. W. Rudziński. *Dziennik z powstania warszawskiego*. Londyn, Oficyna Poetów i Malarzy, 1974, str. 37.

2. J. K. Wroniszewski. *Ochota 1944*. (Wyd. 1) Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1970, стор. 36-37

3. A. J. Borkiewicz. *Powstanie warszawskie 1944*. (Wyd. 2). Warszawa, Pax, 1964, str. 27.

4. H. von Krannhals. *Der Warschauer Aufstand 1944*. Frankfurt/M., Bernard & Graefe, 1962, str. 265.

5. Wroniszewski. *Ochota 1944*, str. 140-141.

Цей самий випадок і за тим самим джерелом наводить також і полк. Боркевич на стор. 108, де він твердить, що “відділ устійнено на підставі документів забитого старшого українського підстаршини”. Навіть якщо цей підстаршина був дійсно українець з дивізії “Галичина” — то це ще зовсім не може бути доказом, що цілий відділ був з дивізії “Галичина”.

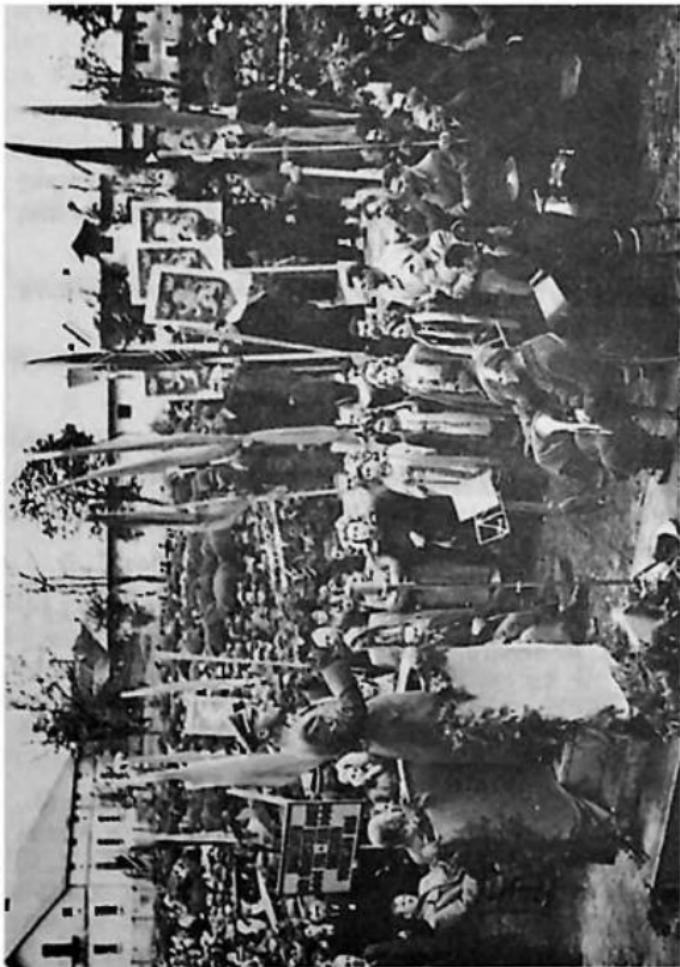
6 Інтерв'ю з сотн. УД інж. Б. Підгайним, переведене в січні 1978.

7. *Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku*. Wybór i opracowanie: Szymon Datner. Warszawa, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962, Dok. Nr 27, str. 85.

8. Ibid., Dok. Nr 34, str. 95-96.

10. **W Kraju i na Obczyźnie**, Nr 7/8, lipiec-sierpień 1943. цитує W. Szota. “Zarys” rozwoju O.U.N. i UPA — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 1, 1963 (Warszawa), стор. 182, зам. 72

11. Borkiewicz, op. cit.,
12. J. Kirchmayer. Powstanie warszawskie. Wyd. 4. Warszawa, Książka i Wiedza, 1964, str. 1.
13. H. von Krannhals, op. cit., на супер-обкладинці книжки.
14. Ibid., str. 265.
15. Ibid., str. 311.
16. Ibid, str. 262-277.
17. Ibid., str. 265.
18. J. Lovell. Polska jakiej nie znamy; zbiór reportaży o mniejszościach narodowych. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1970, str. 70.
19. L. Ortynskyj. "Prawda o Ukrainskiej Dywizji" — Kultura (Paryż), Nr 11, 1952, str. 109.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
- 22 . Rede des Reichsführers SS auf dem Appell des Führerkorps der Galizischen SS Freiw. Infanterie Division in Neuhammer am 16 Mai 1944, стор. 8-9 (неопублікований документ в Архіві Гол. Управи Братства кол. Вояків I. УД УНА).
23. Д. Паліїв. "Історичні досвіди"; (неопублікована промова в Архіві Гол. Управи Братства кол. Вояків I. УД УНА цитована вже у біографічній розвідці : В. Верига. "Дмитро Паліїв — воїн і патріот" — Вісті Комбаганта, ч. 5-6 (36-37), 1968, стор. 42.
- 24 . П. Бабець. "У Чехословацькому корпусі" — Вісті Комбатанта, ч. 4(60), 1972, стор. 50.
- 25 . Z. Czahorski. Do Towarzystwa b. Wojakiw UPA, 140 Bathurst St., Toronto. 28. XI. 1971, стор. 4-5 — (Неопубліковані листи в Архіві Товариства б. Вояків УПА: Кореспонденція, 1971, Ex. 1219)

Публічна маніфестація в Коломиї з нагоди проголошення формування держави "Галичина" 28 квітня 1943 р. з пропорціями та еліноками Дизелі (галіцький лев і трьохмакіонами). Промовляє губернатор Галичини д-р Отто Вехтер.

*Дивізія
“ГАЛИЧИНА” –
збройне рам’я
українського народу!* _____

Г. Кульчицький. БРОДИ

Вступ

З нагоди 20-річчя постання дивізії "Галичина" — 1-ої Української Дивізії УНА, в 1963 році журнал "Сучасність" в Мюнхені передрукував пропагандивну статтю ОУН(б) "Довкруги СС Стрілецької Дивізії "Галичина" з 1943 р., без жодних коментарів, не зважаючи на те, що в ній були образливі слова та звороти під адресою Дивізії та дивізійників. У відповідь на те була написана стаття-розвідка п. н. "Аналізуємо наше минуле", яка була призначена для журналу "Сучасність", але виглядає, що редактори "Сучасності" не практикують засади "годиться вислухати і другу сторону" й відмовились її опублікувати. У висліді того стаття появилася у Торонтському тижневику "Наша Мета" в чч. 13-20, 27 березня до 19 травня 1965 р. і звідти її передруковуємо без жодних змін.

В 1963 році проминуло два десятки років від часу створення української військової формaciї під назвою "СС Добровольча Дивізія "Галичина". З цієї нагоди з'явилася низка дописів та окремі публікації. В цих дописах порушено ряд проблем, зв'язаних із формуванням дивізії "Галичина" в 1943 році, обставини, в яких вона творилася та декілька спогадів, які відображують пройдений шлях цієї формaciї.

Дописи ці відрізнялись не тільки своїм розміром та підходом до справи, але і вірністю віддачі образу, в якому творилася і діяла дивізія "Галичина". Цікавим явищем є те, що навіть спеціально присвячена ювілейна публікація п. н. "Пропам'ятне видання у двадцятиріччя стрілецької дивізії "Галичина" — Першої Української Дивізії Української Національної Армії", видана для вшанування цієї річниці заходами й коштом самого Братства колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії УНА на терені Північної Америки не помістила нічого, що віддзеркалювало б дійсний стан духа, який спрямував багато тисяч українських юнаків, а також і старших вояків різних армій до дивізії "Галичина". В основному ці дописи, чи взагалі публікації, можна поділити на дві категорії: а) особисті спогади учасників Дивізії та б) політичні калькуляції та пертрактації людей чи осіб, що стояли "на вершинах" української політики. Відчувається брак праць, які відслонили б бодай частинку життя дивізії, як ціlosti. Дотепер, із невідомих причин, ніхто не опублікував нічого такого, що давало б бодай познаки солідної праці-розвідки.*)

Нема сумніву, що найбільш компетентними чинниками, які повинні б сказати своє слово про генезу дивізії "Галичина", є живі ще члени колишньої Військової Управи у Львові, які

*). Від часу появи цієї розвідки, цей стан змінився на краще, бо з'явилося декілька споминів, головно на сторінках журналу "Вісті Комбатанта", а також у формі окремих монографій. До важливіших з них належать праці колишнього шефа штабу Дивізії "Галичина" майора В. Д. Гайке в німецькій мові п. н. "Sie wollten die Freiheit" (Dorheim, 1974) та в українському перекладі "Українська дивізія "Галичина"" (Торонто, 1973), а також Єв. Загачевського "Белярія-Ріміні-Англія" (Чікаго, 1968), Р. Лазурка: "На шляхах Європи" (Чікаго, 1971); 2-е поширене видання збірника "Броди" (Нью-Йорк, 1974). Останньо появився спомин члена Військової Управи Р. Крохмалюка п. н. "Заграва на сході" (Торонто, 1978). Гідною уваги є також розвідка К. Гірняка "Українська Дивізія "Галичина", що друкувалася частинами на сторінках паризького "Українського Слова" в червні-липні 1974 р.

знають немало позакулісних справ і деталів, що напевно кинули б дещо більше світла на політичне тло, в якому формувалась дивізія. Ми свідомі того, що домовлення, які існували між німецькими окупаційними чинниками, та Українським Центральним Комітетом, не охоплювали цілості проблеми. Німці мали одну мету у формуванні дивізії, а УЦК із Військовою Управою — іншу, свою, та кожна із них виключала одна одну. Коротко кажучи, договорення не йшли по цілій лінії комплексу справ, а тільки по окремих моментах, де інтереси обох сторін збігалися.

Тому, що основна маса молоді, що зголосувалась до дивізії, не була безпосередньо поінформована про умови, на яких створилася дивізія, вона не була зв'язана у своїй інтерпретації та в практичному підході до німецько-українських домовлень. Перед усіма добровольцями лежало одно завдання — скріпити український дух у своїй дивізійній громаді та бути приготованими на різні непередбачені події, а головне, вивчити нову зброю та нову воєнну техніку. З уваги на це варто було б з'ясувати собі концепцію дивізії як такої, та як її розуміли та інтерпретували ті, що зголосувалися добровільно, а пізніше перебували в рядах цієї дивізії на вишколах, на фронтах, а вкінці в таборах для полонених в Італії та Англії, чи на теренах, окупованих Західнimi Аліянтами колишнього III Райху.

Назва Дивізії та її історія

Важаємо, що на цьому місці не буде зайвим зупинитись на самій назві української військової формaciї. Ідеється тут не про вибілювання, чи про очорнювання дивізії, але про самий історичний факт, бо від закінчення Другої Світової Війни назвою, або назвами, кожний жонглював так, як йому було вигідніше.

Починаємо з назви саме тому, що назва має велике значення як для фізичного так і для правного статусу, який мала дивізія "Галичина". А її назва переходила певну еволюцію і має свою власну історію.

В часі набору до дивізії, коли офіційно проводилася пропаганда зголосуватись до неї (а також неофіційна пропаганда проти зголосувань), сама назва звучала: "СС Стрілецька Дивізія Галичина" або "Галицька Дивізія".

Коли вже почалась формальна організація дивізії на вишколах ця назва звучала "СС Добровольча Дивізія Галичина", по-німецьки "SS Freiwillige Division Galizien" і ця назва задержалася у такій формі аж до 27 липня 1944 р. Члени Дивізії — українці — називалися: рядовий — "СС доброволець" а старшини і підстаршини також "СС доброволець" плюс військовий ступінь. По-німецьки це звучало: "SS Freiwilliger" — для стрільця та "SS Freiwilliger Hauptsturmführer" для старшини-сотника. У той же сам час члени Дивізії — німці задержували свою первісну назву "SS Schütze" для стрільця та "SS Hauptsturmführer" для сотника. Отже уже у самій назві було доволі виразно вирізнено українців від німців. Крім того

наявність душпастирів у Дивізії було чимось нечуваним у німецьких частинах СС.

У серпні 1944 року формально зліквідовано популярно звану серед самих "дивізійників" — "першу" дивізію, яка була розбита в оточенні під Бродами та зреорганізовано її в "другу" дивізію, яка вже різнилася не тільки своїм персональним складом, але також змінено дещо і її назву на "14. Waffen Grenadier Division der SS (Galizische Nr. 1)" Гренадирська Дивізія Зброї СС (Галицька ч. 1.), а для трьох піхотних полків Waffen Grenadier Regiment der SS 29 (Galizische Nr. 1), 30 (Galizische Nr. 2) і 31 (Galizische Nr. 3). Офіційна назва кожного члена Дивізії була Waffen Grenadier для стрільця або Waffen Hauptsturmführer для старшини-сотника. Осінню 1944 р. слово Galizische (галицька) у назві Дивізії замінено словом "українська" і так само у назвах поодиноких полків і куренів.

Отже під кінець свого існування дивізія "Галичина", як українська військова формація, була позбавлена всяких формальних прав СС, хоч усе ще була підпорядкована військовій команді групи СС аж до квітня 1945 року. Коротко кажучи, ніхто із німецького командування чи німців взагалі, не трактував членів дивізії "Галичина" як СС-манів, бо такими вони ані де факто, ані де юре, не були. В часі перебування дивізії на фронті в Австрії у квітні 1945 року назва дивізії перейшла корінну зміну. Це був час формування Української Національної Армії й дивізія "Галичина" була перейменована на 1-шу Українську Дивізію згаданої Армії, до якої, крім Дивізії, мали входити Українське Визвольне Військо та евентуально Українські Козацькі частини та евакуйовані відділи Української Поліції.

В той час усякі видимі форми приналежності до німецької армії ліквідувалися. Вище командування перебирали українські старшини (командування від сотні вниз завжди в основному було в українських руках), а замість німецького

орла полки й курені діставали тризуби. Зрештою, коли йде про зовнішній вигляд вояків дивізії "Галичина", то німця СС-мана можна було негайно відрізняти від українця добровольця. Німці носили на чорних вилогах білий чи срібний знак СС, тоді як Українці мали на тому ж місці білого чи срібного кольору галицького лева, а також на правому рукаві жовтого кольору лева з трьома коронами на синьому тлі щитика, офіційну відзнаку дивізії "Галичина". При всіх офіційних парадах український синьо-жовтий (чи жовто-синій?) прапор повівав побіч німецького.

Правда, українізація в зовнішньому вигляді не вспіла закінчитися перед капітуляцією Німеччини, але сама нова назва була за Дивізією офіційно закріплена й з такою назвою дивізія перейшла (також "добровільно") в полон до Західних Аліянтів.

У цілому світі є прийнята засада, що остання назва, військовий чи науковий ступінь, чи який --небудь титул задержується тоді, як усі попередні відходять до історії. Якщо б так не було, тоді сьогодні ніхто не називав би генералів генералами, а докторів докторами. Не було б в політичному світі держави Ізраїля на Близькому Сході чи Гани в Африці, а були б все ще назви Британський Мандат Ліги Націй — Палестина чи Британська Кольонія — Золоте Побережжя.

Події, що заіснували в Дивізії в березні та квітні 1945 року визнані були за дійсні навіть чужинецькими дипломатами та науковими дослідниками. Для прикладу вкажемо, що коли 18 червня 1947 року в Нижній Палаті Англійського Парляменту один із послів запитав — скільки колишніх членів СС Дивізії "Галичина" переведено з Італії до Англії, підсекретар стану Гектор Мек-Ніл відповів: "З Італії до цієї країни перевезено близько 9.000 Українців. Вони були членами 1 Української Дивізії "Вермахту"¹⁾(підкреслення наше).

І ця заява відповідала правді. В той час, коли Дивізія "добровільно" зголосилась до британського командування в Австрії, вона вже не була СС дивізія "Галичина" від вересня 1944 року, ані дивізією зброй СС від квітня 1945 року, вона вже

офіційно була Першою Українською Дивізією Української Національної Армії.

Американський учений Олександер Даллин, дослідник німецької політики в окупованих частинах СССР, у своїй книжці "German rule in Russia 1941-45"(Німецьке управління в Росії 1941-45), описуючи формування дивізії, називає її "СС Дивізія "Галичина" (технічно "14. Добровольча Піхотна Дивізія Зброй СС)". 2) Але, повертаючи до проблеми дивізії весною 1945 року, він уже говорить про Українську Армію й Українську Дивізію (Галицьку). 3)

Для чужинців це є речі ясні й зрозумілі, але для деяких наших політичних діячів ця засада нехтується, і коли по війні йшла нагінка на СС-манів, тому, що кожного з них Аліянти вважали потенціальним воєнним злочинцем, цю українську військову формaciю остентатційно називають СС Дивізія "Галичина".⁴⁾

Не менш дивно звучить порада , висловлена "мимоходом", що "дивізійникам" ... "краще було б вернутись до своєї первісної історичної назви "Дивізія СС Галичина" (назва якої ніколи не було вживано в такому порядку — В. В.), яка вславилася боями з большевиками на фронті, а ніж носити назву "І Українська Дивізія (неіснуючої) Української Національної Армії. 5)

Нам видається, що порада та прийшла дещо запізно, щонайменше не цілих 19 років, а хіба ж можна завернути колесо історії? Зрештою, усі так звані "дивізійники" не йшли до Дивізії "Галичина", тому, що вона була у початках свого існування "СС" але тому, що вона була українська.

І жадний Українець не проміняє назви українська на німецьку назву СС. Однаке в щоденному вжитку термін дивізія "Галичина" залишився й надалі і ніхто його не цурається і тому ми будемо вживати його в дальшому ході, але додаток "СС" був нам чужий в 1943-45 роках і тимбільше чужий та зайвий сьогодні, 20 років пізніше. Ми не бачимо жадної потреби жалувати за ним і тим більше вживати його.

1. Gt. Britain. Parliament. House of Commons. Debates, Vol. 438. London. H. M. S. O., 1947, стор. 1980.
2. A. Dallin. German rule in Russia 1941-45. London, Macmillan, стор. 598.
3. Там же, стор. 646.
4. М. Лебедь. УПА -- Українська Повстанська Армія. Частина I: Німецька окупація України. (б. м.), Видання Пресового Бюро УГВР, 1946, стор. 46, 48, 93 та інш.
5. О. Бойдуник. "Деякі уточнення". Новий Шлях (Вінніпег), ч. 38, 21 вересня 1963.

Добровольці дивізії "Галичина" прямують до вагонів, які мають їх відвезти до вишкільних таборів.

З ким проти кого?

З нагоди 20-ліття писали не тільки прихильники дивізії, але також і колишні її опоненти. Нема сумніву, що дивізія "Галичина" викликала велике заінтересування в широких кругах не тільки в 1943-45 роках, але ще більше після війни. Впродовж останніх 18 років дивізія "Галичина", як цілість, і її члени, як одиниці, були предметом небувалого зацікавлення так серед своїх, як і серед чужинецьких дослідників. Можна сміло сказати, що жадна німецька дивізія, що пройшла всі фронти, будучи бойовою одиницею впродовж цілих п'яти років і восьми місяців, не викликала стільки заінтересування та зацікавлення, як українська Дивізія "Галичина", що проіснувала не цілих 22 місяці, враховуючи й 11 місяців вишколу.

Чим можна пояснити цю неспівмірність між віком Дивізії "Галичина" та заінтересування нею? Безперечно, що в першу чергу укладом політичних сил Сходу Європи, а може найбільше діаметричною протилежністю інтересів німців з одної сторони та українців з другої. До укладу політичних сил треба без найменшого сумніву зачислити ідеологію націонал-соціалізму з одної сторони, інтернаціонального марксизму на поверхні та московського імперіалізму під серпанком марксизму з другої, між якими знайшовся і діяв український націоналізм. Гітлер у своєму творі "Майн Кампф" виявив недвозначно свої пляни до словянського сходу взагалі та до України зокрема. Московський комунізм,

ліберальний у теорії та надзвичайно жорстокий у практичному підході , виявив перед Україною та її народом усі таємниці, що її жде в “сім’ї радянських народів”. Щойно Хрущов двадцять років пізніше окреслив цей процес як злиття всіх націй СССР в одну совєтську націю, на ділі московську. Коротко кажучи, ані німецька теорія германської вищості із своїм пляном “Дранг нах Остен”, ані московська теорія злиття націй , нічого доброго Україні не віщували двадцять років тому, не віщують і сьогодні, Український нарід прагнув колись і сьогодні — бути суверенним на своїй споконвіку власній території. Але ці прагнення нелегко зреалізувати, перебуваючи в оточенні народів - сусідів, які в своїх розрахунках не бачать ані місця, ані можливості для існування Української Держави. Територію українського народу вони вбачають, подібно як і німці, виключно для своєї власної експансії. Наші сусіди із Заходу — поляки, які повинні бути нашими природними союзниками в боротьбі проти Московії, а ми їх проти німецької загрози, не можемо пробудитися зо сну, чи може не можуть стати твердо на землю; вони в загальному живуть мріями про Польщу, яку створила Люблінська Унія 1569 року. Польщу “од моржа до моржа”, в якій українці, як воно не дивно — також мали б бути тільки польськими наймитами. Зрештою, в ході другої світової війни Польща як держава, перестала існувати скоріше, ніж цього хто-небудь міг сподіватися, бо, поза питомою полякам чваньбою, не було жадної реальної сили й тому вона відпадала з усякої політичної калькуляції. Тимчасом, на території України змагалися два потужні противники: Німецький III Райх Гітлера та московська імперія Сталіна під назвою СССР. Перший, цебто Гітлер, убивав українців фізично, другий, Сталін, убивав фізично й душевно. Перший, міг перетягнути до себе на віддану служби Німеччині тільки найгірше суспільне шумовиння, по втраті якого жадне суспільство ще не плакало й не буде плакати. Другий ворог, Москалі, винищили мільйони українців фізично, а ще більше мільйонів

духово. За рокиsovets'koї влади й терору Москва зуміла виховати в Україні значний відсоток молоді, що була звихнена не тільки як люди, але ще більше як українська людина. Московська влада сама й за посередництвом своїх холуїв-малоросів виховували українську молодь так, що не мало з неї готові були віддати своє життя за ката свого власного й ката своїх батьків, які готові були знищити свого брата українця тільки за те, що він мав свою власну й незалежну думку. Донощенство стало честю для советської людини, а зрада свого народу — геройством. Національних героїв представлено українській молоді як зрадників, а зрадників і катів України як героїв. Український нарід стояв (і ще стоїть) перед загрозливою ситуацією, що замість соток, гинули тисячі, а замість тисячів нових, що мали бстати до боротьби з окупантами, ставали тільки сотки. Москва ніколи слізозам не вірила, але вона ніколи за білих царів не була такою жорстокою, такою безоглядною та послідовною у винищуванні українського народу різними можливими й неможливими засобами.

І в часі другої світової війни український нарід стояв перед дуже несприятливим вибором, маючи тільки одну альтернативу: тих, що вбивають тільки тіло, або тих, що вбивають і тіло й духа народу. Український Центральний Комітет, а в слід за ним й всі учасники, члени дивізії "Галичина" вибрали менше зла, а саме німців, що практикували тільки вбивство тіла, бо вбивство тіла зроджує жадобу помсти в живих "сотня поляже, тисяча знову стане до борби". Коли вбивають крім тіла ще й духа, тоді зроджуються нові — не месники за всенародну справу, не національні герої, перед якими вічно жевріє вогонь свободи, світло правди й віри в перемогу добра над злом, але національні раби й холуї, для яких найбільшою почестю лизати патинки свого пана, гнути перед ним спину в чотири погибелі та скакати й плавувати перед паном "гаспадіном" чи пак "таваріщем" й "старшим братом". Плавувати так довго, аж поки той із задовленням не підсміхнеться і ласково не заплатить ось цьому холуєві хлібом

із його ж власної таки комори. Смерть самого тіла це одночасно й духове відродження інших, народження нової сили, яка означає нове життя нових борців нації. Смерть тіла є передумовою воскресення і духа й тіла. Смерть духа — це смерть життя нації, це смерть безжалісна й неминуча, смерть євнухів, про яких ніхто й ніколи не згадає. І тому Український Центральний Комітет під головуванням проф. В. Кубійовича пішов на “коляберацію” і погодився на організування дивізії “Галичина” як складової частини німецької армії, під умовою, що ця дивізія ніколи не буде кинена на західній фронт проти західних аліянтів, але буде завжди на східному фронті проти московських большевиків. Вибір цей був із конечності, а не з любові.

До речі, не буде зайвим згадати, що була ще одна альтернатива, а саме вибір між скрайностями. Можна було й з заложеними руками приглядатись до подій, або взагалі їх не бачити, або друга скрайність, брати за зброю і воювати на два фронти: проти большевиків і проти німців.

Ця друга можливість була здійснена нашим українським підпіллям — Українською Повстанською Армією. Вона подібно, як і дивізія, складалася також бодай у своїх початках із добровольців. Правда, було немало таких, що йшли в підпілля, не маючи змоги жити й працювати у крузі своїх рідних, друзів і знайомих. Через те, що розконспірувались саме тоді, коли треба було задержати якнайбільшу конспірацію. Інші йшли в “зелений гай” з патріотичного обов’язку, з бажання служити великій справі — визволенню свого народу. Одним й другим, які вибрали цей шлях, належиться як найбільше признання, бо життя в підпіллю, в рядах УПА було куди важче, чим у рядах дивізії “Галичина” й без порівнання більш безвиглядне. Третя група — це були жертви так званої “мобілізації”, яка проводилася нерозважно так, немовби в даному моменті остаточно вирішувалась доля — України — “бути, або не бути”. Така акція — це вмирання для України ради вмирання, навіть тоді, коли Україна бажала, щоб для неї жити й працювати. Цю акцію без перебільшення

можна назвати не самообороною, а радше самовинищеннем. Вона давала нагоду обом окупантам ще більш жорстоко розправлятися із безборонним населенням, що мусіло остatisя на місцях.

І якраз за цю акцію, яка коштувала Україну далеко більше ніж дивізія "Галичина", повинні відповідати ті, які згадану "мобілізацію" організували. Якщо йдеться про самих учасників УПА, учасників зі зброєю в руках, то для них належиться вислів подиву та велике признання. Це були лицарі абсурду, але це вже лежить поза межами нашої теми.

Серед таких обставин дійшло до сформування дивізії "Галичина", яка в уяві її опонентів була нічим іншим, як "типова кольоніальна частина"¹⁾ німецького імперіалізму в Україні. З цього мало б бути ясно, що дивізія як така йшла допомагати Німеччині поневолювати Україну та мала "звнову ввести лінію поділу на галичан і придніпрянців"²⁾. Доволі чудернацькі міркування, але це вже радше справа, яку повинні вияснити теоретики політичної філософії. Ішлося в основному не про воювання з самими собою, але про рятування того, що можна ще було врятувати. В першій світовій війні український народ мав невеличку українську військову формaciю. Легіон Українських Січових Стрільців, який у слiшний момент став ядром великої Української Галицької Армії. В другій світовій війні українці в основному боролися на всіх фронтах центрально-східної Європи, але ніхто про те не знов. Для зовнішнього свiту це воювали поляки, москалі, румуни, мадяри, німці, тощо. А що станеться, коли II Світова Війна закінчиться подібно як перша? Чи український народ приготований на те, щоб зустрiти , гiдно зустрiти новий 1918 рiк? Німеччина, як це було видно, трiщала в своїх основах. Фронтова лiнiя пересунулась iз Кавказу та з-над Волги аж в Україну по лiнiї Харкiв-Полтава. Німецьке питання було вирiшене й турбувавися ним не було чого. Але що ж iз совєтською тюрмою народiв, що ж iз ще гiршим тираном, nїж Гiтлер, Сталiном? Невже ж захiдний демократичний свiт захоче рятувати червону iмперiю, щоб тим способом затягати шнур на своїй власнiй шiї?

Як би там не було, а Українцям треба було мати свою українську військову формaciю, готову на всяki несподiванки та полiтичнi конiюнктури. Вiрилося, що Захiд niколи не погодиться на iснування, найбiльш жорстокоi та найбiльш нелюдяноi тоталiтарноi держави в iсторiї людства. Але з другоi сторони, український нарiд знав i знає, що Захiд niколи не був заiнтересований в iснуваннi українськоi держави, а radше в поневоленнi українського народа. Ми маємо вже немало доказiв, що Захiд чисlиться тiльки з силою та з докonаними фактами. По першiй свiтовiй вiйni балтiйськi держави повставали proti волi Заходу, ale залишились iснувати, бо зумiли встановити свою владу, закi Захiд зумiв втрутитись. Дивiзiя "Галичина" mала бути ядром майбутньоi українськоi армii. Вона не органiзувалась proti Заходу, а proti нашого смертельного ворогa — Москви. A дальше, створення дивiзiї мало na метi скрiпити українськi позицiї в nimeцьких oкупaciйnих чинникiв та противставитись впливам полякiв, вiд яких aж кишiло по всiх урядах та якi використовували своi становища на шкоду українського народа.

Дивiзiя mала служити як чинник для покращання вiдносин в Галичинi, a також положення українських робiтникiв у Nimeччинi. В данiй ситуацii українськi молодi й так не було mозливо залишатись вдома. В легальному розумiннi вибiр мусiв бути miж працею в Nimeччинi, aбо працею в "Bavdinsti". Одна й друга mозливiсть були без жадноi хоч bi теоретичноi контролi українських чинникiв — результат не якогось спiльногo domовлення, ale наказу nimeцького oкупaciйnого режиму. I тому вибiр upав за дивiзiю "Галичина".

Проголошення набору до дивiзiї викликalo, як можна было сподiватися, вiдгомiн серед широких мас населення. Riзница dумок i поглядiв на справу дивiзiї була не тiльки очевидна, ale й конечна, bo tильки riзница dумок допомагaє скристалiзувати проблему та загострити чуйнiсть i належно обмiркувати всi "за" i "протi" творення дивiзiї. Все це было виявом turботливости про trivожне майбутнe не tильки tих юнакiв, що масово зголосувалися до дивiзiї "Галичина", ale

також і про самий факт, який напевно мусів мати далекосяглі наслідки можливо й історичного значення.

В той час, як це вже було сказано, не багато українців вірило в "Нову Европу", а зокрема під егідою чи пак з ласки Німеччини. Отже, кінець війни й німецької програної був передбачуваний, але, що цей кінець буде таким, як він був, що англійці й американці дозволять на існування побіч себе найбільш тоталітарного режиму на просторах одної шостої частини земної кулі, зберігаючи непорушною модерну тюрму народів, — цього таки ніхто не сподіався. А вже нікому навіть і на думку не прийшло, що Рузвелт і Черчіл повернуться до забороненого колись урядами їхніх країн торгування невільниками, ба ще більше вільними людьми, яких вони віддадуть в неволю. Розрахунок на те, що на сході Європи повториться ситуація із 1918 року — не оправдався і дивізії "Галичина" не довелось відіграти сподіваної ролі. Але вона відіграла зовсім іншу роль, не пляновану, ба навіть непередбачену найяснішими ясновидцями.

Творення дивізії "Галичина" в 1943 році було азартною грою, але все-таки цей азарт був далеко менший, ніж поголовне вербування мужчин, бодай в деяких околицях, зокрема молоді до Української Повстанської Армії. Одна й друга мали ту саму мету, одна й друга українські військові формациї, які себе не виключали взаємно, а навпаки доповняли, але розглядаючи ці оба факти вже із перспективи часу та проаналізувавши їх, ми мусимо дійти до висновку, що "бандерівська" ідея, "зеленого гаю", як й УЦКівська ідея дивізії "Галичина" були нереальні. Але за це годі обвинувачувати тих чи інших осіб, бо винуватцями були ми всі, а зокрема наш український ідеалізм, який нам завжди стояв туманом перед очима й не дозволяв бачити суто зматеріялізованого заходу Європи та світа, такими, якими вони є, де всякі потягнення робляться не в ім'я ідей, але в ім'я доляра, з холодною калькуляцією на матеріальний зиск.

1. "Довкруги СС Стрілецької Дивізії "Галичина" в журналі "Сучасність" ч. 10 (34), жовтень 1963.(Мюнхен).Ст. 108.

2. Там же.

Чи Дивізія “Галичина” — колоніяльна частина?

Коли ми сьогодні хотіли б повернути до генези дивізії “Галичина” в усіх деталях та доказувати собі взаємно, хто був правий, а хто помилився, тоді ми могли б дійти до дуже незавидного висновку (якщо наш розум візьме верх над серцем і сентиментом), що помилялися ми всі. Не в ідеях , а в засобах, якими ми провадили визвольну боротьбу від 1917 року аж посьогодні. Це було б однаке дуже ризиковане на майбутнє, бо могли б викликати в нас зневіру до цієї найбільш священної мети. І тому, щоб не попасти в апатію, нам краще проаналізувати значення існування дивізії “Галичина” як чинника й середника в боротьбі за визволення України від московського панування. У даних обставинах, які існували під час другої світової війни, ані дивізія “Галичина”, ані УПА не мали й не могли мати можливостей, як це ми не раз без застанови кажемо, визволити Україну й тому немає що про те говорити. Нам краще є проаналізувати — чи існування дивізії “Галичина”, як “союзної” частини німецької армії допомогло показати світові, що український народ є проти московсько-большевицького панування в Україні. Чи твердження Вольтера в першій половині вісімнадцятого століття, що Україна завжди змагала до незалежного державного життя, ще відповідає правді, чи може український народ уже так зжився зі своїм ярмом, що навіть готов його обороняти своєю власною кров’ю? Або може поставити справу ще простіше й в децьо зміненому аспекті: чи існування

дивізії "Галичина" принесло більше шкоди українському визвольному рухові, чи користі? Доконаних фактів ми вже не змінимо, але ми можемо їх аналізувати і робити деякі висновки. На минулому ми повинні вчитися — як поступати в майбутньому.

Підходить до Дивізії із пересудами та пристрастями з-перед двадцяти років, замикаючи очі на пройдений шлях та на виконану працю дивізією як цілістю це не тільки негарно, але й нечесно. Історії не можна починати від себе, так само, як не можна приписувати собі всі розуми і всі чесноти, а своїм опонентам брак усякого здорового глузду, бо тим себе тільки осмішуємо. Опонент без глузду не є жодним опонентом, бо всі його почини згори призначені на невдачу.

Коли йдеться про дивізію "Галичина", то їй приписують немало різних хиб без подачі документального матеріялу. Дуже часто ці "хиби" були побожними бажаннями деяких опонентів дивізії в 1943 році й ці опоненти сьогодні сприймають колишні їхні передбачування, дарма, що вони не здійснилися, за dokonanі факти. Безперечно, що таке поступовання є більш чим нетактовне, вживаючи дуже скромного терміну. Такого нетакту, на нашу думку, допустилася редакція журналу "Сучасність" число 10(34) з жовтня 1963 року, в якому передруковано без жадних коментарів статтю з Бюлетеня число 11 за 1943 рік (орган краєвого проводу ОУН(б)) під назвою "Довкруги СС стрілецької Дивізії "Галичина".

"Статтю, — як каже редакція у вступному слові, — передруковуємо як документ найновішої історії України"1) Іншими словами редакція вважає, що цей "документ найновішої історії" виявився надзвичайною далекозорістю та політичною вглибленистю його авторів: правильно оцінив ситуацію 1943 року. Дивізія "Галичина", як це говориться в статті, дійсно була "не українська національна, але німецька кольоніяльна частина", до якої "відношення українського народу має бути негативне, бо іншим воно бути не може"2) Факти однаке доказують, що український народ ніколи і ніде до дивізії не ставився негативно. Перебування

дивізії на українських теренах у Галичині та в Карпатській Україні, де українське населення радо й щиро вітало українців з Дивізії, є одним і незаперечним доказом, що негативного відношення між українським народом взагалі та дивізією "Галичина" не було й не могло бути. В часі свого недовгого побуту дивізії на українських землях, українські вояки все ставали в обороні українського населення, поборюючи німецьку зажерливість, а через те входили в конфлікт із Німцями. Дивізійників усюди в Україні запрошували в гостину й вітали "чим хата багата". (До речі, гуманна поведінка дивізійників викликала гостинне наставлення не тільки свого українського населення, але навіть і чужинецького, як приміром у Словаччині, чи в Австрії). Отже, про "негативне відношення українського народу до дивізії" не може бути й мови. Твердження чи пак інструкції авторів згаданої статті в "Бюлетені" (а також і в "Сучасності") були "гласом, вопіючим в пустині" й залишилися не здійсненим бажанням. Сама стаття може послужити, однаке, документом з найновішої історії України короткозорості партійних політиків та їхнього незначного впливу в даній ситуації на українську молодь у Галичині.

Коли візьмемо численні випадки особистих контактів цивільного населення з дивізійниками, а їх було безліч, тоді приязнє відношення українського народу до дивізії буде ще більш яскравим. Скільки ж то людей зверталось до знайомих дивізійників, щоб вони написали до них бодай одного листа заадресованого до нього чи до неї і з печаткою "СС фельдпост" та зворотною військовою адресою. Дуже часто вже сама коверта улегнувала можливості видістатися на Захід, й утекти перед большевицькою навалою. Не один із тих, що сьогодні безпечно проживають на Заході, завдячують те виключно своїм знайомствам з бувшими дивізійниками. Про це сьогодні мало або й зовсім не говориться, а все ж таки коли зрахувати б ці поодинокі випадки, то вони представляли б собою доволі поважне й гідне уваги число.

Не викликає сумніву, що існування дивізії чимало

спричинилося до покращання відносин між українським населенням Галичини та німецькою окупаційною владою. Що ці відносини не були такими, як ми собі цього бажали, то це вже лежало поза межами впливів дівізії, а дуже часто й поза компетенцією представників окупаційної влади. Пояснення цього незавидного стану може кожний знайти в творі "Майн Кампф", якого автором був сам Гітлер. І коли наші деякі політики йшли на співпрацю (чи коляборацію???) ще задовго до вибуху війни, а зокрема німецько-советської війни, тоді, коли ще вибір був релятивно більший. ніж у 1943 р. в окупованій німцями Галичині, то це вказує на те, що наші "політики" або не читали згаданого твору, або читали й не розуміли його та через те не зробили належних висновків.

А далі, до погіршення уже так незавидних відносин поміж німцями та українцями Галичини спричинилися теж і деякі безвідповідальні "провідники" на місцях. Найбільш безвідповідальною акцією було безглузде вбивання першого-ліпшого німецького "шуцмана", що приходив в село збирати контингент збіжжя. Хто був бодай короткий час вояком на війні, той знає, що сила такого "шуцмана" була тільки моральна. Він сам уже трясся зі страху за своє життя не менше від того селянина, до якого на подвір'я він заходив. Втрата одного "фріца" в тому чи іншому селі — не представляла для німецької армії практичної жодної втрати. В заміну за одного "фріца", який часто-густо був напівграмотною людиною, німці розстрілювали десятки українських громадян. "Геройський" вчинок якогось там закукуріченого молодика коштував українському народові кільканадцять, а то і кількох десятків розстріляних закладників, звичайно найактивніших людей села, повіту чи округи. Коротко — не рахуючи їхньої потенційної інтелектуальної вартості, вся втрата була по нашему боці, беручи тільки сухі аритметичні цифри. Коли ми візьмемо ще інтелектуальні спроможності та вартості розстріляних, то наші втрати в боротьбі з німцями були прямо фантастично великі. Правда, не обійшлося тут й без провокацій зі сторони

поляків та польських "фольксдойчів", за які ніхто з українців не несе відповідальності, але ці випадки, не без перебільшення, не становили навіть половини загальної кількості. При такій настанові справи не багато могла помогти й дивізія "Галичина".

У противагу дивізії "Галичина" її опоненти висували "зелений гай" — Українську Повстанську Армію. Положення Української Повстанської Армії — як це вже було сказане повище, було дуже безнадійне. Там дійсно треба було й великої посвяти й відданості. Кожний із учасників УПА, хто міг зрозуміти політичну ситуацію, ніяк не міг знайти логічного вияснення, за виїмком хіба відомої фрази Лесі Українки: "контра спем сперо", або "вірю в неможливе". Отже, коли в очах деяких наших політиків тільки одинока УПА була виразником волі народу, чи мала дивізія "Галичина" до неї якесь відношення? Логічно, як "кольоніяльна частина", — то вона напевно мусіла виконувати волю "своїх" господарів — німців і поборювати УПА. На щастя, як це вже було сказано, дух, яким жила дивізія "Галичина", не визначували ані українські партійні політики, ані вище німецьке командування дивізією. Дух дивізії — це був дух українського народу. УПА й Дивізія, Дивізія й УПА — це діти того самого народу й борці за ті самі ідеали, бо обі вони прямували до одної і тої самої мети. І як воно не дивно, але того негативного відношення, про яке говориться у згаданій статті, не було навіть між членами цих обох військових формаций. Навпаки, дивізія "Галичина" була постійною базою інструкторів для УПА; після прориву під Бродами в липні 1944 року до УПА перейшло таки чимало військовиків з Дивізії.* Коли хтось не бачить нікого й нічого

*) Сучасний польський дослідник українського націоналістично-го руху Едвард Прус у своїй розвідці "Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich i nacjonalistow ogłoszenie we Lwowie w 1941 r. "Samos-tijnej derżawy..." твердить, що після прориву з окруження під Бродами 4.000 вояків дивізії "Галичина" перейшло до УПА. Гл. Z dziejów stosunków polsko-radzieckich; studia i materaly, t. 9, стор. 138.

поза УПА для своїх партійних інтересів, той не повинен забувати вкладу старшин, підстаршин і стрільців дивізії "Галичина" в розвиток і скріплення УПА й то не тільки в розумінні людського матеріалу, але також виряду та боєприпасів: 3) Закид, мовляв, дивізія "Галичина" стратила тисячі молодих людей у боях у прориві в околицях Броди—Золочів, є нічим іншим, як тільки повторювання втертої фрази, яка є радше продуктом демагогічного високому, чим здорової критичної аналізи фактичного стану. Це правда, що дивізія "Галичина" практично перестала існувати під Бродами, бо із поверх однадцяти тисяч вояків повернулося тільки близько три тисячі. Але не всі ті, що не повернулися, — загинули. Частина з них залишилась серед населення і була пізніше мобілізована большевиками, частина пішла в ряди УПА, частина (мабуть найбільша) попала в большевицький полон і частина загинула. Скільки загинуло, годі сказати, в кожному разі трагедія дивізії під Бродами скріпила ряди УПА та її боєздатність добре вишколеними вояками, підстаршинами й старшинами. Отже втратила Дивізія — скористала УПА.

Хоч дивізія "Галичина" в основному була дивізією добровольців, зокрема коли йдеться про "першу" дивізію, що була розбита під Бродами, то було в ній чимало добровольців, що були ними силою обставин. В 1943-1944 роках дивізія "Галичина" стала свого роду "запоріжжям", куди зовсім безпечно могли заховатись і ті, що вже не могли вдергатися на поверхні суспільного життя перед "всемогутнім" оком "гештапо". Вона стала пристановищем усіх тих, що вже раз закушали благ німецьких "арбайтелягерів", фабрик, а то й "концтаборів", де смерть та каліцтво були більш певними, чим на фронті. Коли прийшли трагічні місяці березень-серпень 1944 року й тисячі галицьких родин, а також і наддніпрянських, що в той час уже були в Галичині, почали покидати Рідні Землі перед московською навалою, переконалися, що існування дивізії "Галичина" було корисним явищем і ще раз стала в пригоді. Багато родин та осіб

виїхали на Захід, користаючи в міру можливостей із комунікаційних засобів, як тягарові авта та залізниця. Пов'язаність дійсна чи тільки фіктивна із Дивізією була завжди козиром, коли йшлося про відносини із німецькими офіційними чинниками, щоб наладнити транспорт.

Поодиноким воякам Дивізії вдалося поліпшити долю багатьом своїм знайомим чи близьким, будьто на роботах у Німеччині, чи тим, що перебували в таборах полонених із польської чи совєтської армії.

Але невже ж це все оплачувалося, дехто запитається, — коли взяти під увагу те, що українцям пришили тавро німецьких коляборантів? Безперечно, коли хтось уже живе за кордоном у безпечному місці — тоді це все не оплачувалося, але тоді, коли цілі родини возом, конем чи пішки чимчикували крізь сніг, слоту, дощ і негоду на Захід, тоді це все оплачувалося, ще й як — оплачувалося. Вартість цього найкраще знали ті втікачі, що мали неприємність попасті в руки червоних партизанів у Словаччині й щойно бойова група дивізії “Галичина” промостила їм шлях у західну Європу.

Але дозвольте коротко про саму вже “коляборацію”. Англійські енциклопедичні словники дають таку дефініцію коляборанта: У війні 1939-45 коляборацією називалася зрадлива співпраця з ворогом в окупованих країнах. Той, хто співпрацював — був коляборантом. У цій дефініції є дещо такого, що вимагає уточнення, а саме: а) зрадлива співпраця; б) співпраця з ворогом та в) окупована країна. Отже перш за все: що це є — зрадлива співпраця? Щоб це докладно вияснити, візьмемо за приклад котrusь із атлантических країн, наприклад, Голяндію, що була так само окупована німцями, як і Україна. Уявім собі, що один із генералів, що зробив кар’єру в голландській армії та присягав на вірність соєму монархові (у даному випадку королеві) обороняти інтереси свого народу — з приходом німців, які окупували його країну та запанували над нею, генерал “Х” продовжав служити вірно окупантам, виконуючи накази, які приходять не від його генерального штабу, але з німецького “оберкомандо”, накази, які поза

всяким сумнівом ідуть на шкоду Голяндії, як державі, та голяндському народові. Чи можна було б цього генерала назвати зрадником чи героєм? Він же ж зламав присягу й діяв свідомо на шкоду свого народу. Для крашого з'ясування візьмемо ще один приклад. Уявім собі, що старшина "У" з роду голяндського, але служив у німецькій армії вже довгі роки ще до війни й був здисциплінованим. Після окупації Голяндії німці перекидають його на службу до його рідного краю, де він має нагоду переконатися на власні очі, як німці поводяться та трактують його народ. В ньому починає буритись кров, у міжчасі в Голяндії організується підпілля. Одного гарного дня старшина "У" покидає німецьку службу та переходить до голяндського підпілля. Як назвати цей акт? Він зложив присягу й зрадив. Технічно це зрада, а розглядаючи цей акт із морального боку, це не була зрада, це був протест проти брутальної поведінки окупанта, якому цей старшина вірно служив за гроші так довго, аж поки інтереси його країни й народу не були нарушені. І тому ця "зрада" не є зрадою, але геройством, бо людина зрікається всіх дотеперішніх заслуг, відзначень й стає в обороні свого народу. Генерал "Х" зрадив, бо поставив свою військову кар'єру вище власного народу та пішов на співпрацю з окупантами. Старшина "У" був героєм, бо він поставив добро свого народу вище своїх власних інтересів. *)

Наведений приклад пояснює також термін **окупована країна**. Знього бачимо ясно, що колаборація, як це її розуміли в часі другої світової війни, охоплює собою також елемент зради рідного краю, народу та національного уряду, але цього елементу із точки погляду українських інтересів у Дивізії не було ніколи. Чи є якась аналогія між колаборацією

*) Замість абстрактного генерала "Х" можна відмітити норвезького дипломата Відкуна А. Л. Й. Квінслінга, що пішов на співпрацю з німцями. У противагу Квінслінгові можна поставити замість старшини "У" — полковника Г. Гріваса з Кипру, який покинув службу в Британії й очолив ЕОКА в боротьбі із британським кольоніалізмом.

генерала "Х" , як фізичною особою та дивізією "Галичина" як правною особою? Дивізія "Галичина" українського народу не зрадила, а тим самим про колаборацію не може бути мови.

Із згаданої дефініції залишається ще тільки один елемент співпраці з ворогом, яку дивізії можна приписати, але й тут треба обережно. Дивізія "Галичина" була твором взаємного порозуміння між представниками українського народу — Українського Центрального Комітету та представниками окупаційної влади, цебто ворога. Однак окупація не наступила внаслідок усунення українського національного уряду, а тільки через усунення іншої ворожої влади. З якою метою ця співпраця була наладнана? Чи воювати проти українського уряду, чи проти окупанта , московсько-большевицької влади. З того видно, що жодного українського уряду не було в Україні ані тоді, ані перед тим. В Галичині на місце польської окупаційної влади прийшла большевицька й оба ці уряди польський та большевицький поборювали українські уряди з часів визвольних змагань, завдяки яким вони мусіли емігрувати. На зміну московсько-большевицькому урядові прийшов німецький окупаційний генерал-губернатор. Кожний із цих трьох виконував владу без згоди господаря Галичини — українського народу. Сентиментів до жодного із цих окупантів у нас не було, бо й не могло бути. Але на протязі років ворожої окупації українці торгувалися, де можна скористати більше,на форумі польського сейму, чи терористичними акціями УВО ОУН. За посередництвом співпраці в точно визначених межах — як наприклад, дивізія "Галичина" чи збройним наступом як УПА? Під Польщею й під Німеччиною вибір був все ще таки бодай частинно за нами, під московською окупацією вибору взагалі не було. Зрештою, так свої, як і чужинці, що докладно простудювали справу дивізії "Галичина", ствердили, що вона не була творем ані осіб ані організації, які були б скильні співпрацювати з німцями з метою побудови "Нової Європи" під німецькою егідою. Це стільки із української точки бачення, чи краще зі становища українських інтересів.

Але ще є інша точка бачення, а саме західних аліянтів. Для них усі ті, що воювали по стороні центральних держав, чи проти кого небудь із союзників-аліянтів — був колаборантом. Нам не має потреби заходити в дискусію на цю тему, але всеж таки треба ствердити, що інтереси західних держав ані тоді, ані сьогодні не збігалися з інтересами українського народу. Тому якраз дуже зрадливо є дивитися на події в Україні через аліянтські окуляри. Дивізія “Галичина”, як це слушно завважили навіть чужинецькі дослідники, через УЦК мала договір з німцями, що вона, дивізія, має бути вжита тільки на східному фронті. Вже сама ця клявзуля вказувала й світові, а ще більше німцям, що українці не мають жодного ворожого наставлення до західних держав і тим самим не мають підстави воювати разом з німцями проти Англії, Франції чи Америки. І коли б Німці були кинули дивізію на західний фронт, вона морально була управнена перейти без бою до аліянтів.

Але дозвольте подивитися на один аспект “колаборації” дивізії з німцями й “неколаборації” УПА. Західні аліянти докладали всіх зусиль, щоб чимскоршє покінчити війну, щоб уникнути своїх власних жертв — головно в людях. У зв’язку з цим вони часто стосували випробувану тактику вичікування, щоб совєтська армія могла показати свою вмілість і боєздатність. Їм здавалося, що вони використають совєтські жертви для себе, так, як вони це робили на протязі останніх двох століть із царською Росією. Як відомо, українська дивізія “Галичина” не багато, якщо взагалі заважила на хід подій на східному фронті. Дії УПА без порівняння нарobili москалям більше шкоди в запіллю, ніж дивізія на фронті. І аналізуючи цей факт із аліянтської точки зору, поставмо питання: Хто більше шкодив аліянтам, “колаборація” дивізії “Галичина”, чи не-колаборація УПА? Треба бути політичним примітивом, щоб цього не бачити й пришивати дивізії те, чого не було, щоб скріпити популярність УПА.

Ми повинні собі раз на все усвідомити, що вже сама назва українець, чи український для Англії й Америки, це щось

непотрібне та шкідливе, щось, що пахне націоналізмом і сепаратизмом, щось, що прямує змінити "статус кво", а тим самим "загрожує" мирові. Західні аліянти були настільки заінтересовані Україною та її змаганнями до незалежного державного життя в 1939-45 роках, як міністер закордонних справ Америки Д. Рассь сьогодні. Як тоді всі убожествлювали Росію (таки Росію не СССР), може послужити той факт, що в Канаді у той час навіть один із вершків Скалистих Гір названо іменем Сталіна.

Коротко кажучи, критика дивізії "Галичина" як коляборанта, як "кольоніяльну частину" й одночасно висувати УПА як правдивого та одинокого борця за Україну, це те саме, що пхати одну руку в вогонь, а другу у воду, що кипить над тим вогнем. Зрештою, хіба ж не "творці" УПА творили "Ролянди" й "Нахтігалі", які собою не представляли таки жодної мілітарної сили? Хто ж тоді був коляборантом і кольоніяльною частиною? Ale й за це їх обвинувачувати не можна. Це був час шукання способів, як використати бодай частинно несприятливі для українців політичні відносини для української визвольної справи. На жаль, конюнктура була по цілій лінії проти українців, і чи ми коляборували б із німцями, французами, англійцями чи американцями, для нас була призначена дуля, так само, як дулю ми дістали за те, що український народ в основному, що правда під примусом "коляборував" з москалями. Найкращим прикладом нехай нам послужить Польща, колишній союзник Заходу, яка була проти німців і свою здецидованість бути незалежною державою доказувала на всіх фронтах і мимо того вкінці була віддана Москві на поталу. З другої сторони Німеччина, докладніше Західня Німеччина, колишній ворог аліантів, була відбудована тими самими аліантами не тільки економічно, але й мілітарно. Що скористала Польща із своєї співпраці з Англією? Москва, яка уможливила вибух другої світової війни, яка допомогла німцям розгромити Польщу, яка зліквідувала балтійські держави, яка напала на маленьку Фінляндію, що тішилась найбільшою популярністю і

симпатіями в західно-европейських державах, раптом стала найбільшим приятелем. І цьому приятелеві Рузвелт і Черчіл пожертвували все, що могли, все, що не було їх, усе чуже. Польща, через яку буцімто вибухла війна, бо Англія була зобов'язана додержати слова — гарантією на непорушність її кордонів, пішла війною на Німеччину (але про те гарантію кордонів Чехословаччини рік перед тим зовсім зігноровано),скористала те саме, що Угорщина чи Румунія, які співпрацювали з німцями. Чим пояснити ці карколомні політичні викрутаси? Ясно, що не англійською байкою, що Великобританія пішла війною проти Німеччини, щоб обороняти Польшу, чи, щоб усунути гітлерівську загрозу над світом, бо німецька загроза із своєю ідеологією "іберменшів", чи панівної раси була менше сприятлива для світа й тим самим куди менше загrozлива чим московська із своєю пролетарською революцією. Німецька загроза існувала в першу чергу для британської імперії. Це була війна за егоїстичні національні, за імперіялістичні інтереси всіх держав-учасниць війни. І якраз у тому "бедламі" місця на визвольні рухи, а тим більше на визвольні війни не було й не могло бути. Принцип Вілсона про самовизначення народів був погребаний цими ж таки, західними аліянтами ще у Версалі 1919 року. Українське питання для "свободолюбивих" західних демократів не існувало.

Отже "колоаборація", чи "не-колоаборація" — Україні перед західними аліянтами нічого ані не пошкодила, ані не помогла. І через те дівізію "Галичина" й Українське Визвольне Військо та Українську Повстанську Армію треба розглядати не з чужої точки бачення, але виключно із українського становища.

Найгірше шкодимо ми собі самі своєю нетерпимістю до інших поглядів, інших думок, а перш за все, передчасним засуджуванням усього того, що роблять наші політичні опоненти. Мабуть, кожний із старших політиків пам'ятає, як у 1939 році й опісля ОУН накинулась на УНДО за те, що воно зложило заяву лояльності польському урядові перед самим

вибухом війни з німцями. Всі націоналісти називали це прямо національною зрадою, бо УНДО за їхньою термінологією “здало свої позиції” та через те бідкались вони “як на нас світ тепер буде дивитись”. Але сьогодні із перспективи чверть століття ми можемо це потягнення краще зрозуміти. Замість засуджувати діячів УНДО з його головою Василем Мудрим, краще проаналізувати той політичний крок і зробити відповідні висновки. Нам здається, що Мудрий, як віцемаршал польського сейму, голова УНДО й Української Парляментарної Репрезентації в одній особі, був би зробив багато більше для української визвольної справи, якщо б він був виїхав з польським урядом до Лондону й звідти інформував західний світ про дійсний стан і настрої в Україні, чим перебуваючи в ДП таборах у Німеччині. Цікавим явищем є те, що сьогодні якраз цим потягненням УНДО хваляться й обороняються навіть деякі націоналісти, що, мовляв, не вся українська політика в міжвоєнний період була зорієнтована тільки на Німеччину 4). З цього можна зробити висновок, що УНДО було праве у своїх діях, не монополізуючи правильності тільки за собою, тоді коли націоналісти вважали, що правильно роблять тільки вони і ніхто більше. І сьогодні, коли із одної націоналістичної організації зродилось декілька й всі вони по традиції претендують на непомильність, тоді вже краще є вірити тому, хто каже, що він може помилитися і помиляється.

Але вернімся до дивізії “Галичина”. В квітні 1945 року німці за “колаборацію” із ними роззброїли деякі полки дивізії (напр. 30-ий полк), залишаючи їх малошо не на поталу тітовським партизанам біля Марібору в Словенії. На щастя, чи на нещастя, мадяри не відержалиsovетського наступу й фронт недалеко міста Фельдбаху на лінії австро-угорського кордону проломався. Але що не було ким діри залатати, німецьке командування пригадало собі, що є роззброєна українська дивізія недалеко таки від пролому. Колишня дивізія “Галичина” попадає знову на фронт напівзброєна, але вже під назвою Першої Української Дивізії УНА. Однаке

сам факт роззброєння дивізії німцями дуже промовистий та вказує на неабияку “коляборацію”.

Дехто робить закид, що, мовляв, дивізії треба було перейти до західних аліянтів ще на далеко до кінця війни. Можливо, що це був би добрий крок, але надалеко до кінця війни аліянти були також далеко й дісталися до них через австрійські Альпи й північну Італію було зовсім неможливе. Ale уявім собі, що це було можливе й що дивізія так і зробила. Беручи із єгоїстичної точки погляду — для дивізійників це було б корисне, але що тоді зробили б німці із тими тисячами українців, що вже шукали захисту перед большевиками в Німеччині, а серед них і наші критики? Чи може вони думати, що німці зробилися б великими гуманістами й сказали б: “Ви тому невинні, що дивізія зробила й акт дивізії не має до вас жадного відношення.” Якщо так, тоді дивізійники могли б кричати, що вся українська еміграція це коляборанти.

1. Довкруги СС Стрілецької Дивізії “Галичина” — Сучасність (Мюнхен), ч. 10(34), жовтень 1963, стор. 106.

2. Там же, стор. 110.

3. М. Лебедь. УПА. Частина I, стор. 49.

4. О. Бойдунік, “Деякі уточнення” — Новий Шлях (Вінніпег) ч. 37 з 14 вересня 1963 р.

Дивізія в полоні й діаспорі

Але нарешті прийшов кінець війни та дивізія попала за дроти до таборів полонених. У переважній більшості до британського полону в Белярії, опісля в Ріміні в Італії. Скільки то шуму було створено довкруги дивізії включно з Об'єднаними Націями. І всюди говорилося про українську дивізію тоді, як про всіх утікачів у Німеччині — поняття було доволі неясне через їх багатонаціональний склад, що остаточно оформилось у ділівську "націю". Це не буде жадним перебільшенням, коли скажемо, що існування української дивізії "Галичина" за дротами в Італії наробило більше розголосу українській справі, чим всі інші групи разом. Зорганізований спротив дивізійників у серпні 1945 року проти репатріаційної більшевицької комісії показав їх солідарність та вміння стати в своїй обороні. Дивізійники були в Італії за дротами так само, як і сьогодні на волі, одною з найбільш динамічних, найкраще зорганізованих та найбільш надійних груп української спільноти, де вони не були б. Учасники дивізії "Галичина" як група не зрадили й не потоптали українських ідеалів, за які вмиралі їхні батьки у Визвольних Змаганнях 1917-1920 роках, чи їхні брати й сестри на всіх фронтах боротьби із окупантами України. Після закінчення війни та звільнення з полону більшість членів ось цієї так званої "кольоніяльної частини" включилась у суспільно-громадський рух, у творчу працю для добра тої справи, за яку вони йшли зі зброєю в руках. І це може послужити як чи не найкращий доказ, що ті, які пішли були в

ряди дивізії "Галичина", це не була "тільки горстка діячів у спілці із старими політичними спекулянтами, що віддала себе до диспозиції німецьким імперіялістам" 1), з яких була створена "типова кольоніальна частина, щось зовсім подібне до індійських дивізій англійської армії". Ми поминаємо не-знання історії цих індійських дивізій англійської армії, які стали хребтом індійської армії, учасники яких ішли служити за гроші в пошукуванні праці. Учасники дивізії "Галичина" йшли з ідеї: йшли до української частини, а українською вона таки була помимо вищого німецького командного складу чи німецької уніформи й команди.

Нам не вільно забувати при тому, що створення Дивізії "Галичина" було одобрене не тільки переважною частиною визначних постатей українського громадського життя, згуртованих довкруги УЦК, яким зради аж ніяк не мòжна приписувати: і які виявили себе в конструктивній праці перед війною і по ній. Дальше дивізія чи , докладніше , її вояки йшли із благословенням найбільшого українського авторитету того часу — світлої пам'яті Митрополита Андрея Шептицького. Учасники Дивізії йшли не тільки із глибокого переконання у правильність своїх поступків, але також у згоді із нашою церковною Ієрархією. Невже ж Митрополит Андрей був би дав своє благословення Дивізії і післав би душпастирів до неї, якщо вінуважав би її за шкідливу для українських інтересів?

Може комусь це видаватися дивним, що українські націоналісти — революціонери ставляться з такою легковажністю , якщо вже не із зневагою, до бувших дивізійників. З другої сторони, яка велика подібність між поняттям "кольоніальна частина" з повище згаданої статті та термінологією відомого підсоветського українського поета Миколи Бажана, який, дослужившись у Москви до чину дипломата, на засіданні Комітету для Соціально-Гуманітарних та Культурних Питань при Об'єднаних Націях першого лютого 1946 року говорив: "Згерманізовані українські фашисти, що знаходяться в західній Німеччині. Австрії та Італії, становлять небезпеку для

миру в цілому світі так довго, як довго вони не будуть віддані є руки справедливості” 2)

Миколі Бажанові ми не дивуємось, він уже не раз плював самому собі в лицє, як тільки “старший брат” йому велів це зробити. Зрештою ми не знаємо, чому він так говорив, чи з власної волі, чи з наказу того, що його вислав до Об’єднаних Націй. Але слова “кольоніальна частина” в 1963 році — повторені були без жадного примусу, з доброї волі редакторів журналу “Сучасність”. Ця “відозва” в 1943 році могла мати оправдання в тому, що вона, з одної сторони, була вислідом групової політики та з другої була тільки здогадом чи спекуляцією майбутнього. Іншими словами, відозва чи стаття ставила прогнозу майбутнього, де всякого роду спекуляції є не тільки допущені, але й оправдані.

У 1963 році з нагоди 20-ліття організування дивізії “Галичина” редактори журналу “Сучасність” повинні були подумати двічі, заки рішились передруковувати згадану статтю. У 1943 році вона могла бути на часі, не знаючи ані ходу подій, ані ролі, яку дивізія відограє, але 20 років пізніше її передрук без жадних коментарів — це вже пасквіль на добре ім’я дивізії “Галичина” та її учасників. Навіть групова зарозумілість у своїх власну непомильність і нетерпимість до інших поглядів не оправдує цього поступку. Видавці “Сучасності” давно вже відійшли від позицій ОУН(б) в 1943 році і тому було б зовсім логічним зревідувати своє становище й в цьому випадку. З другої сторони, треба признати, що тут бодай проявляється , деяка послідовність і з тим самим хоч й неправильна, але принциповість.

Більш карикатурним виглядає становище ОУН(м). В Україні, докладніше в Галичині, в часі формування дивізії ПУН залишив був справу зголосувань до дивізії “Галичина” кожному по своїй волі (мабуть не знали чия візьме). По війні справа раптом стала “неясна”, не було наклепів на дивізію, але й не було виразно сказано, що учасники дивізії це також борці за волю України. Один визначний член ПУН, перебуваючи в 1952 році в Канаді, виступив у Торонті у

вужчому крузі активу ОУНм з доповіддю — переглядом визвольних рухів в Україні під час і по війні. Згадуючи про боротьбу українського народу за своє визволення, згадав навіть про УПА (в той час він уже встиг довідатися, що УПА таки була), але “забув” згадати про дивізію “Галичина”. Навіть на вимогу автора з’ясувати становище ПУН до дивізії не дало жадних наслідків. Справа все ж ще була “невияснена”*)

Найбільшим, мабуть, “нешастям” для дивізії “Галичина” та її членів було те, що вона не була витвором якоїсь одної політичної групи, а в парі з тим не була жодній групі підпорядкована, хоча заходи у цьому відношенні робилися кількаразово.

Вона була витвором українського народу і помимо своєї офіційної назви “Галичина” вона виключно галицькою не була. Вона була українською духом і національно свідомою одиницею й якраз тому вона єднала у своїх рядах бандерівців із мельниківцями, гетьманців із УНР-івцями, східняків із західняками і православних із католиками, які ніколи зі собою через те не сварилися, але навпаки, жили як брат з братом. І сьогодні колишні вояки дивізії “Галичина” є по всіх українських організаціях, товариствах й установах, їх можна

*). Цей стан не змінився і досі. На УІІ-му ВЗУН в 1970 р. при обговоренні “Заклику до Українського Народу” стверджувалося, що у ВЗУН беруть участь ветерани Визвольних Змагань, “довголітні члени національно-визвольного підпілля, які безперебійно протиставилися поневолювачам українського народу, учасники Похідних Груп ОУН і бійці Української Повстанської Армії (УПА), які в часі другої світової війни ряснно скропили своєю кров'ю всі закутки української землі”. (Україна, спільне добро всіх її громадян; матеріали УІІ ВЗУН. Париж, Смолоскип, 1971, стор. 117)

Автор цих рядків вніс конкретну пропозицію, щоб листу учасників ВЗУН-у доповнити представниками української дивізії “Галичина”, Карпатської Січі, та ін.” Але референт “Заклику”, який, мабуть, і сам дістався до Німеччини завдяки Дивізії, повернув картку-пропозицію, не піддаючи її навіть під дискусію. На поновне домагання автора він відповів, що він “ніколи на це не погодиться”.

всюди бачити у проводах тих організацій. Не бракує їх на різних відповідальних посадах, у приватних та державних підприємствах, урядах, у виховній системі, почавши від народніх шкіл, кінчаючи університетами. Всі вони пройшли життєву школу в дивізії “Галичина”, якої вони не встидаються, а навпаки, об’єднуються у Братстві колишніх Вояків 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії. З другого боку, їх усюди запрошують до співпраці і, не без хвальби, респектують. Трапляється з дивізійниками й інші випадки, не зовсім приємні, але тоді доводиться почути звичайно таку заввагу: “і це зробив дивізійник?” іншими словами, від дивізійника громада очікує чогось більшого і чогось кращого ніж від пересічного громадянина. Якщо всі “колоніяльні частини” організують такий позитивний елемент, тоді нам треба побільше таких “колоніяльних” частин.

Ми радимо усім тим, які ще не зуміли позбутися своїх неоправданих пересудів відносно дивізії “Галичина” та не “вияснили” своєї постави, щоб вони зревідували своє становище, мотивуючись не симпатіями чи антипатіями, але здоровим глуздом, розумом державно думаючих провідників, які вміють об’єднувати довкола себе всіх надійних працівників, а не відштовхувати їх. Передрук деяких статей з 1943 року, без належної аналізи проблеми не все варто робити. За останніх 20 років багато дечого змінилося, а ще більше вияснилося, і тому переоцінка деяких вартостей є необхідна.

Події з другої світової війни ще свіжі. Кожний з учасників цих подій ще сьогодні бачить перед собою всі обличчя, всі події, всі смутки і радості тих часів. Але останні два десятки років зробили кожного з нас старшим. Всі ми часто бачимо себе сьогодні, якими ми були 20 років тому, часто ми картаємо себе, що зробили таку чи іншу “дурницю” і це добре. Якщо ми хочемо бачити себе тільки ангелами, непомильними мудрецями, далекозорими політиками, й тому шукаємо аргументів, щоб нашу уяву про себе самих скріпити, тоді ми є нічого іншого, як тільки сноби. Життя це боротьба, а “в житті

— як на довгій ниві” — каже народня мудрість, буває добре, буває й погано. Відкриймо очі й розум, та не залишаймо після себе спотвореного фрагменту з історії визвольного руху так, як деякі політикани, а зокрема більші партійці як українці, намагалися спотворити геройчний образ Визвольних змагань 1917-1920 років. Складення зброй дивізією “Галичина” — першою Українською Дивізією чи Українською Повстанською Армією не звільнило їх членів від обов’язку продовжувати боротьбу, але в іншій формі, за ті ідеали, що ми за них воювали і ще й сьогодні воюємо на всіх відтинках життя нації, як і український народ в Україні. І, правду сказавши, сьогодні ми маємо далеко більше поле для діяльності ніж у рядах дивізії “Галичина”. А щонайважніше, це те, що правда по нашему боці, а не на боці наших ворогів. В ім’я цієї правди — єднаймося, шукаймо шляхів порозуміння і співпраці, щоб єдність була не тільки ідеалом, але стала дійсністю. Щоб це осiąгнути, нам треба розглядати всі справи розумом, а не серцем, нам треба їх глибоко аналізувати а не брати поверхово. Аналізуючи справи з нашого минулого, як і ті, які виникають перед нами кожного дня, ми зуміємо уникнути помилок, які є вислідом легковажності і зарозумілості.

Квітень 1964

-
1. Сучасність, ч. 10 (34) 1963, стор. 109.
 2. United Nations, General Assembly. Third Com-tee Official records of the first part of the first session. Summary record of Meetings, 11 January - 10 February 1946. London, Church House (1946) стор. 15.

На вагоні рисунок крейдою галицького Лева -- гербу Дивізії "Галичина". Внизу напис праворуч: "Приїжджаїте до нас!" а ліворуч: "Бувайтє здорові, рекламовані!". (Рекламовані -- це ті, які зголосилися до Дивізії, а опісля під тим чи іншим претекстом звільнилися з обов'язку йти в ряди Дивізії. До них дивізійники ставилися з погордою і презирством як до болягузів і людей, яким не можна довіряти.

*Ukrainian
Division “Galicia”
in Polish and Soviet
literature;
a summary*

Липень 1941. Вид на частину подвір'я львівської тюрми британців з рядами помордованих бойовщиків
камін в'язнів. Відбільшувачі шукакою за рідними і знайомими.

Ukrainian Division “Galicia” — a history in a nutshell

On September 17, 1939 the Red Army crossed the Polish eastern boundary and, in accordance with the Ribbentrop-Molotov treaty of August 23, 1939, occupied the western Ukrainian and Byelorussian lands which were then part of Poland. It was a surprise move not only for the Polish government, which had a non-aggression treaty with the Soviet Union, but also for the Western Ukrainians who had struggled hard against the Polish domination and aimed at establishing their own independent state.

Soon after the Soviet army arrived, Stalin inaugurated a policy of terror which was destined to annihilate the western Ukrainian intelligentsia which was the leading force in the national movement in Western Ukraine. The prisons were filled with political prisoners and thousands of people were exiled to Siberia or to regions of northern Russia for their previous activity in the Ukrainian national movement. When the German armies attacked the Soviet Union on June 22, 1941 the Red Army hastily retreated without much fighting or surrendered to the Germans by the thousands, not wanting to fight for Stalin's tyrannical regime. Within three months the German army captured Kiev, the capital city of Ukraine.

However, before the Soviet authorities left, they conducted last minute arrests of all people suspected of being anti-Russian or anti-communist or even just for being nationally conscious. Some of the prisoners, regardless of sex or age, were moved eastwards and some were tortured without trial right in the basement cells of the prison. Thousands of their mutilated bodies were uncovered soon after the Soviet rulers had fled!¹ No wonder that the Germans were welcomed

with flowers by the Ukrainians and hailed as liberators from Russian tyranny. But the Germans misjudged the situation by appropriating all the credit for their initial Blitzkrieg success.

Before very long they showed that the "New Europe" they were advocating was to be the domain of a "superior German race" while all the other inferior nations of Eastern Europe were to become their labour force and slaves. German behaviour in Ukraine was all but humane, and as a result the initial friendship towards the Germans disappeared and hostility rapidly grew. By 1942-43 this hostility started to express itself in open warfare. The Ukrainian forests and the marshes of Polissya were turning into armed camps of the Ukrainian underground movement which later acquired the name of the Ukrainian Insurgent Army - Ukrainska Povstanska Armiya (UPA).

By the Winter of 1942-43 the German "Drang nach Osten" had definitely proved to be a failure and after the battle of Stalingrad, the Germans were in retreat all over the Eastern front. What were the Ukrainians to do? Wait for the return of the Russians and be lead like the Jews were by the Germans, to their extermination? In the West the British and American forces had gained considerable success in Africa. The overextended German fronts were shrinking and the first signs of the end of the war were in sight.

Two powers, Red and Brown, both enemies of the democratic world, were in mortal struggle and while the end of the Third Reich was imminent, the Soviet Union was also mortally exhausted in manpower and in economic resources. Knowing the hostile attitude of Prime Minister Winston Churchill towards Bolshevik Russia, it was certainly unlikely that he would help the Russians to rebuild the Soviet Union with its tyrannical regime. True, there was a naive American president, F. D. Roosevelt, a "friend" of Joseph Stalin, of whom the local press controlled by the Germans wrote so much. But who would believe the Germans that the President of the freedom-loving United States would like to see Stalin restored?

Some Ukrainian circles, especially Ukrainian veterans, believed that, to be on the safe side, a Ukrainian armed forces were an absolute necessity when the war came to an end and a weak and

exhausted Kremlin faced the democratic opposition of the West. True, there were some other circles who believed in a "green forest" i.e. in guerrilla warfare. But the Ukrainian veterans, headed by Dmytro Paliyiv, having seen the underground movement and guerrilla warfare in 1918-1922, did not favour it at all. In the early months of 1943 the German governor of Galicia, Dr. Otto Wächter remembered that some time earlier the Ukrainians had asked for permission to participate in the struggle against the Bolsheviks, and the Germans suggested that such a Ukrainian unit could now be formed.

The Ukrainian Central Committee (UCC) headed by Prof. V. Kubiyovych, which served as the only legal representative of the Ukrainian society before the German authorities, and the Military Council, created as an auxiliary body to organize this military unit, managed to exact a German promise that such a Ukrainian military unit, when formed, would not be obliged to fight on the western front against the British and Americans but only against the Soviet armies in the East. On April 28, 1943 the formation of the Ukrainian Division "Galicia" was announced. According to the established pattern for other foreign military units within the German army, it was to be subordinated to the command of the German Waffen SS. However, unlike the other SS units, Division "Galicia" would have its own chaplains to serve the spiritual needs of its soldiers. It was to have its own emblem consisting of a golden lion standing on his hind paws with three crowns, one above his head and two beneath the hind paws. (Gold, or yellow, and blue constitute the Ukrainian national colours). A brief but intensive propaganda campaign was organized all over the province of Galicia calling for volunteers to the Ukrainian Division "SS Galicia". Soon after the registration took place and resulted in 81,999 volunteers. Out of this number about half was accepted by the medical examiners².

While the propaganda was going on for enlistment in the Division "SS Galicia" the Communists and Poles used their underground channels for counter propaganda, but none of these achieved much success, including the raid of a Soviet partisan detachment commanded by General S. Kovpak through Galicia into

the Carpathian mountains in June-July, 1943. The Polish regime between the two wars and the Soviet Russian regime during the short period of 1939-1941 did not appeal to the Ukrainians of Galicia who wanted to be independent. The strongest objection to the formation of the Division "Galicia" was raised however, within the Ukrainian community by the Organization of Ukrainian Nationalist faction headed by S. Bandera '(OUN[b]) while the original OUN headed by Colonel Andrew Melnyk (OUN[m]) did not take a definite stand, or in any case did not advocate one. The OUN Bandera faction favoured the "green forest" which was to fight the Germans as they left and turn against the Russians when they returned. Little consideration was given to the fact that by fighting the Germans, they helped an even worse enemy, the Russians. By fighting the Soviet Russian army they not only did not contribute to the victory of the Western Allies but also created an excellent opportunity for the Russians to destroy all the Ukrainian activists who had refused to emigrate to the West.

The Germans, on the other hand, also were not in a hurry to form the Division because there were voices questioning Ukrainian loyalty, saying that the arms given to the Ukrainians sooner or later would be turned against the Germans themselves.⁴ It was only in the second half of July 1943 that the two series of call-ups finally took place and the military training of Ukrainian recruits began.

Who was it that volunteered for the Division "Galicia" to fight Soviet Russia and her Communist regime? Essentially these were the most nationally conscious young men (and women for hospital services), students of the higher institutions of learning or graduates from the Secondary schools. They were followed by other segments of the population who had been brought up on the ideals of a sovereign and independent Ukrainian state. They volunteered for the Division "Galicia" not because of a love of the Germans but because of their hatred of the Russians and their Communist tyranny. Besides, it was obvious that should the Soviet government return it would mobilize all the Ukrainians of military age and force them to fight "for Stalin and the Soviet Fatherland". If there was a choice between the Germans and the Russians, then the German menace

seemed to be less dangerous than the Russian. Nazi propaganda of the "superior German race" could not appeal to, and as such did not represent an ideological threat to the Slavic Ukrainians, or any other nation of non-German stock. But the Russian propaganda of Communism with the Russian imperialism it hides has been much more dangerous to the Ukrainians as well as to all other nations.

By the end of 1943 the organizational core of the Ukrainian Division, with General F. Freitag as its commander, was already in process: three infantry regiments numbered 29, 30 and 31, an artillery regiment bearing the same number, 14, as the Division and various auxiliary units were already in formative stage. But it was not until the Spring of 1944 that all three infantry regiments consisting of two battalions each (companies no. 1-4 and 5-8) plus companies no. 13 and 14 consisting of an infantry artillery and an anti-tank artillery respectively, were formed. While the organization of Division "Galicia" had begun in the military training camp Heidelager near the city of Dembica in south-eastern Poland, early in 1944 it was transferred to another military camp, Neuhammer, near Sagan in Lower Silesia.

In February, while the core of the Division was still in Heidelager, a Soviet partisan detachment broke through the Volhynian forests of Western Ukraine, crossed the Bug River and entered the Cholm region of the Lublin District, inhabited by both Ukrainians and Poles. This was the time when the mistreatment of the Ukrainian population by the Polish underground was at its peak. The alarming reports from the Ukrainian Central Committee representative in Lublin stated that some 500 people were killed during 1942-43, a number of Ukrainian villages were burnt down and hundreds of Ukrainian families were driven out of their homes eastward across the Bug River without any means to live on⁵.

In an attempt to counteract the Soviet partisans in Lublin District the German command brought several German units and also ordered that a combat unit of 1,000 men be formed from the available soldiers of the Ukrainian Division "Galicia". Before the end of February the so-called Kampfgruppe Bayersdorff consisting of Ukrainians arrived in the Cholm region, where the Polish

underground, having Soviet partisans on their side, reinforced the terrorism against the Ukrainian population. After one month's stay in that district, the combat group returned to the Division "Galicia" which by now was transferred to the military training camp in Neuhammer, near Sagan. At this time the Division was being filled with men according to the prescribed requirement and continued its training as a unit.

By the end of June 1944 the Division completed its training and was sent to the eastern front near the town of Brody in Western Ukraine. It arrived there just in time, as the Soviet High Command had just completed its preparations for a general offensive with the aim of occupying the city of Lviv in Western Ukraine and the city of Sandomierz in Poland, known as the Lviv-Sandomierz operation. Having found out that the Ukrainian Division "Galicia" had been assigned on the front section of Brody, the Soviet Command issued an order to encircle and destroy the German XIII Army Corps to which the Division was attached. Although unsuccessful in breaking through the lines of the German XIII Army Corps the Soviet Army managed to break through on the eastern and western flanks of the Corps. After several days of heavy fighting the Soviet units on July 18 encircled the XIII Army Corps consisting of four German divisions and the fifth, the Ukrainian Division "Galicia". All the equipment remained on the field near Bilyi Kamin but not before it was destroyed or otherwise made useless for the enemy. Many soldiers had fallen on that battlefield and out of the over 11,000 men in the Ukrainian Division hardly 3,000 returned to Neuhammer in August 1944. Some had joined the Ukrainian Insurgent Army and some were taken by the Soviets as prisoners of war.⁶

The Soviet victory at Brody was hailed in Moscow and Stalin ordered twenty shots to be fired from 224 cannons as soon as the news arrived that the German XIII Army Corps was encircled by the Soviet forces.⁷

During August and September the Division was reorganized and the losses were replenished with soldiers from the overcrowded Reserve Regiment and an inflow of new recruits. In September a new Combat Group was organized and sent to Slovakia to suppress the

Communist-staged "peoples' uprising" while the Division itself, this time with three battalions in each Infantry regiment, was moved into western Slovakia. It stayed there over three months combatting Soviet partisan detachments and by the end of January 1945 the Division "Galicia" was transferred to Slovenia, the westernmost part of Yugoslavia, with the same duties.

After one month's stay in Slovenia, at the beginning of April the Division was moved to the front line in Austria on the Gleichenberg-Feldbach section in Styria where it was engaged in fierce fighting against the Soviet army right to the end of the war. While in the front line the Division "Galicia" was renamed the 1st Ukrainian Division of the Ukrainian National Army which the Germans belatedly allowed to organize under the command of General Pavlo Shandruk. When the war ended on May 8, 1945 the Division retreated from the front line and over 10,000 officers and men crossed the Alps, surrendered to the British in Carinthia and soon after they were transferred to the POW camps in Italy near Rimini. Some of the soldiers of the Ukrainian Division were rescued by the Americans and sent to the POW camps in the American zone of Germany. Two years later, in May-June 1947, the Ukrainian POW's were transferred from Italy to Great Britain where they stayed for almost a year and a half in various POW camps all over the country. By late Fall 1948 all of them were released and, having obtained the status of European Volunteer Workers, were permitted to work in the British industries.

-
1. Диви М. Рудницька. **Західня Україна під большевиками, IX, 1939 — VI, 1941**; збірник. Нью Йорк, Наукове Т—во ім. Шевченка в Америці, 1958. 494 стор., а також Злочини комуністичної Москви в Україні вліті 1941 року. Нью Йорк, Пролог, 1960. 86 стор.
 2. Р. Крохмалюк. **Заграва на сході**, стор. 34.
 3. "Довкруги СС Стрілецької Дивізії 'Галичина' у Бюллетені КП ОУН-СД, р. 3, ч. II, стор. 1-5.

4. Б. Дмитришин, цит. праця в The American Slavic and East European Review. vol. 15, 1956, No. 1, стор. 6-7
5. Архів УЦК в Науковому Т-ві ім. Шевченка (Сарсель, Франція).
Тека: Звіти Представництва УЦК в Любліні.
6. W.-D. Heike. Sie wollten die Freiheit, стор. 111-113
7. "Приказ Главнокомандующего..." — Известия (Москва), №170, 19 июля, 1944, стор. 1, кол. 6-7.

Ukrainian Division "Galicia" in Polish Literature

In the Summer of 1944 the Soviet Army successfully broke the German defense lines and approached the Vistula River. The Polish underground, in consultation with the Polish Government in Exile in London, decided to revolt against the German occupation forces in Warsaw thus speeding up the liberation of Poland and saving life and property from probable German destruction. Assistance to the victorious allied Red Army was not only envisaged but was also expected and counted on. Thus, on August 1, 1944 Warsaw revolted and, having taken the Germans by surprise, gained initial success. But soon after retaliation came and the Germans spared neither the city nor the civilian population regardless of sex or age. As a result, some 150,000 of the civilian population alone was massacred by the Germans, some 18,000 Polish guerrillas and over ninety per cent of the monumental buildings of the city were destroyed¹. All kinds of sufferings were inflicted upon the population and no crime was beyond the Nazis. After sixty-two days of fighting the Poles were forced to surrender. At the same time the Soviet armies stood on the other side of the Vistula River "resting". They not only did not help the fighting Poles but the Soviet Government even refused permission for allied airplanes to land on Soviet soil for refueling and repairs after they delivered military supplies to the Warsaw Poles².

After the war the Polish authorities published several volumes of documents describing the German atrocities. In a number of testimonies, either by the participants or witnesses of the Warsaw massacres, the Ukrainians are mentioned as active participants in the pillage, murder and rape of Warsaw. However, a close analysis of

these documents reveals that although the name "Ukrainian" was often used, it was done so very loosely and, in fact, it described in most cases the soldiers of the so-called Russian National Liberation Army (Russkaya Osvoboditel'naya Narodnaya Armiya - in abbreviation - RONA).

In addition to the general statement of "Ukrainians" the Polish sources also specify the Division "Galicia" and characterize it as very cruel and merciless. However, the Division "Galicia" as a unit or even any of its smallest detachments had never been in Warsaw during the uprising or thereafter. This fact is well confirmed by no less an authority than the Commanding officer of the Police and SS units, General Paul Geibel, and General Erich von dem Bach-Zelewski, who was in charge of all the German forces in Warsaw.

It seems that even the editors of two different volumes of testimony felt obliged to add an editorial note in which they stressed that "persons making statements or writing their memoirs have used various terms to describe the members of both German units, which took part in the crushing of the Warsaw uprising, commanded by the traitors General Vlasov and Mieczyslaw Kaminski. In these testimonies we come across such terms as "Ukrainians", "Kalmucks", "Mongols", "Vlasov men", "Russians" or "Chubariki". The contemporary reader may be confused by such terminology, but it all applies to the common traitors (Vlasov men), renegades and fascists (RONA), who served the Germans and committed exceptionally terrible crimes with regards to the civilian population and towards the rebels."³

A German scholar Hanns von Krannhals in his study indicates that "the Warsaw population was somehow convinced that most of the crimes inflicted upon them in the terrible days of August 1944, were committed either by the "Ukrainians" or "Kalmucks". In numerous testimonies made soon after the uprising this was repeated a number of times. The people of Warsaw, however, could not know what nationality was hidden under the German uniform and they only managed to distinguish those who spoke Russian as "Ukrainians" and those who had an Asiatic appearance as "the Kalmucks".⁴ This fact is also detectable from various eyewitness

accounts which described the physical appearance of the soldiers and their conversational language, which in every case cited, was Russian, not Ukrainian.

Another army unit which inflicted much harm and suffering upon the Warsaw population was the SS Brigade commanded by General Dirlewanger, consisting of various riff-raff from all over Europe.⁵

The Warsaw Uprising has attracted a number of scholars, Polish and foreign, who have dedicated studies to that heroic Polish event. Among them, perhaps the most significant is the "Warszawskie powstanie" by the Polish General and military historian Jerzy Kirchmayer. In this highly valued work he does not even mention any Ukrainian military units fighting on the German side or even stationed in Warsaw prior to or during the uprising. Nevertheless, a German scholar Hanns von Krannhals in his work "Der Warschauer Aufstand" mentions one Ukrainian company of the so-called "Hiwis" (Hilfswillige), a unit consisting of former Red Army soldiers who having fallen into German hands and POW camps were starved to death and in order to save their lives "volunteered" to serve in the auxiliary forces (Hilfswillige). They were commanded by Germans and in fact did not constitute a fighting force and were used only as security guards at various military warehouses.⁶ Subsequently, however, their Ukrainian nationality has been denied by Polish witness who was employed by the German military authorities and who knew the Ukrainian language. She stated very clearly that no Ukrainians were present.⁷ So even this statement of "fact" seems to be undermined. The commanding officer of the Police and SS units in Warsaw, General Paul Otto Geibel as well as the Commanding officer of all German forces combatting the Polish uprising, General E. von dem Bach-Zelewski do not mention any Ukrainian units in Warsaw.

Since the Ukrainians living in the western world as well as those living in Poland raised strong objections against unjust Polish accusations cast upon Ukrainians, the well known Polish publicist Jerzy Lovell in his work "Polska, jakiej nie znamy" (Poland which we do know) has also denied Ukrainian participation in the crushing of

the Warsaw uprising in 1944. "Nobody at any time has ever stated that in the combating of the Warsaw uprising any military units such as the Division SS-Galicia, or even units of the Ukrainian police participated. All Polish sources, however, openly enumerate the General Vlasov soldiers and those of the Kaminski RONA BRIGADE, both of which were Russian".⁸

In Polish literature describing life under German occupation in Poland there are numerous references to the Ukrainian Division "Galicia" as one which participated in the crushing of the Warsaw uprising of 1944, in numerous punitive actions against the civilian population, and even as performing sentry duties in some concentration camps. One has to bear in mind that the relations between the Ukrainians and the Poles have always been strained. This is in part the heritage from the historical past but also of the contemporary war situation. The Poles, haughty in their alliance with the western powers, believed that as soon as the war was over, Stalin, as a member of the western-alliance, would give back to Poland all the Ukrainian lands which prior to the outbreak of war were under Polish rule.

The Polish domination of the Western Ukraine during the inter-war period was characterized by persecution of Ukrainians (and other minorities) and a policy of forceful polonization of Western Ukraine and Belorussia. It was not without a certain satisfaction that the Ukrainians met the collapse of the Polish state in September 1939. However a brief occupation of the region by the Soviet Union, from September 1939 to June 1941, filled with terror, persecution and russification policy estranged even those few Ukrainians who believed in Communism and convinced them that Soviet Ukraine was neither equal nor enjoyed the equal rights in all respects in the so-called "Soviet family of nations" as it had been claimed by the Soviet propaganda.

The major conflicts between the Poles and the Ukrainians of Western Ukraine developed after the Polish underground started to treat the Ukrainian population in the same way as before the war and demanded loyalty and obedience to the Poles and also to the Soviets whom they feared most. Thus the Polish government in exile claimed

these territories as an integral part of Poland while the Soviet government as an integral part of Soviet Ukraine and expected loyalty from the Western Ukrainians as their own citizens. At the same time the Western Ukrainians did not want any of these regimes but aspired towards their own national independence. The Ukrainian Division "Galicia" was formed as a preparation for the end of the war which was expected to bring a collapse of both Hitler's III Reich and Stalin's Soviet Union. Nobody wanted to believe that the Western Allies would want to re-establish the Soviet Union with Stalin and his terror thus creating a menace for their own peaceful existence. That was the reason why the Ukrainian Insurgent Army was organized, as an independent force from the Germans, and ready to side with the West against the Soviet Union. In short, while the Poles sided with the Russians the Ukrainians, temporarily at least, sided with Germans (like the Division "Galicia") or fought independently (like UPA) against both Germans and Russians. In short, the Ukrainians had different paths, but mutually supplemented each other aiming towards the same goals and objectives - an independent Ukrainian state.

Fortunately, the Poles have more or less specified the crimes they accuse the Ukrainian Division of, indicating places and dates and this fact makes it relatively easy to prove that they were or were not committed by any of the detachments of the Division "Galicia". Major W.D. Heike, chief of staff of the Ukrainian Division and author of the book "Sie wollten die Freiheit" (Podzun Verlag 1974), pointed out that the only time when the Ukrainians of the Division "Galicia" had encountered the Polish population was in February-March 1944. At this time the Soviet partisan Division broke through the Volhynian forests and arrived in the region Lubacziv - Bilhoraj - Zamość - Hrubesziw region which, being a border land between Poland and Ukraine had a mixed Polish-Ukrainian population. Polish Ukrainian relations were very strained here, because the Ukrainian villages or farmsteads were burnt down by the Polish underground, people killed and whole families expelled "east of the Bug River". In their leaflets the Poles demanded complete submission and loyalty to the Polish underground authority and

threatened the Ukrainians with extinction if they did not behave properly. According to the reports of the Ukrainian representative in Lublin to the Ukrainian Central Committee in Krakow, some 500 Ukrainians were killed in that particular region alone during the 1942-1943 period.⁹

In response to the Soviet partisans' intrusion into the region, the Ukrainian Division "Galicia" was ordered to organise a combat group 1,000 men strong (named after its commander "Kampfgruppe Bayersdorff") and sent it to help the German troops to expel the intruder.¹⁰ Polish sources charge also this group with atrocities against peaceful Polish population.

Some information about this particular region and period we find in a memoir of a Polish physician Zygmunt Klukowski in which under the date of March 10, 1944 he wrote: "Ukrainian SS-men arrived in Zwierzyniec. Today they visited villages neighbouring Zwierzyniec. Very likely they will be used against Grom and Podkowa (pseudonyms of the local Polish guerrillas chieftains - W.V.) Naturally, the peasants are scared, because we all know only too well, how such actions are being conducted, and Ukrainians are especially known for their cruelty."¹¹

Further on he states that the Ukrainian soldiers were credited with killing four Poles in Tarnogrod, among them one young doctor. A memoir of the Ukrainian officer taking part in that action states that actually only one doctor was court-marshalled who was in possession of Soviet partisan identification certificate and was engaged in espionage on their behalf.¹²

No other crime was ascribed to the Division "Galicia", although the diary goes on until July 24, 1944, when the Soviet Army occupied the region. There is no doubt that if there had been any crimes committed by these soldiers Dr. Klukowski would not have overlooked them. This "Diary" is highly praised by the publishing board as a reliable historical document. If it is reliable for Polish historiography it may be reliable for the Ukrainian version as well.

According to Major W. D. Heike, a number of excesses were registered and some of them were ascribed to the Ukrainian soldiers, which in fact, were committed by the German units engaged in the

same action.¹³ This whole venture was strictly against the Soviet partisans and did not have anything to do with the punitive actions against the civilian population. In the archives of the Ukrainian Central Committee there are complaints from the Ukrainian villages that the Polish underground encouraged by the presence of the Soviet partisans made life for the Ukrainian population unbearable while the Ukrainian detachments of the Division "Galicia" stayed idle in nearby villages.¹⁴ This "idleness" was, of course, the result of military orders which the village population could not understand.

Among other accusations let us quote one clear cut case of "massacre of peaceful Polish population" in the village of Huta Pieniacka near Brody on February 27, 1944 which is described in the work, *Droga do nikad*, by Antoni B. Szczesniak and Wieslaw Szota (Warszawa, 1973). The Poles blamed Ukrainian soldiers of the Division "Galicia" for murdering some 500 people regardless of sex or age.¹⁵ But according to the Soviet sources as well as some official documents of the Polish government in exile, this case is not quite so simple. The village itself was neither innocent nor peaceful but rather a stronghold of the Polish underground and, as a matter of fact, supported by the Germans themselves "for selfdefence" against the surrounding Ukrainian villages or rather against the Ukrainian Insurgent Army. When the Germans discovered that this was not "for selfdefence" against the Ukrainians and that it was cooperating with the Soviet partisans and even harboring them, they sent some punitive detachment to the village. Among them was also a small detachment of Ukrainian Police Regiment. When these detachments approached the village, the Soviet partisans having left three days before, the Poles opened fire on the soldiers from rifles and machine-guns.¹⁶ The end was obviously tragic, since no army ever permitted to be fired at by the civilians without reprisal. Although a Ukrainian detachment participated in that punitive action, that detachment was not a part of, or subordinated to the Ukrainian Division "Galicia".

There are a few other instances when the Division "Galicia" is blamed for a certain crime against the civilians by one Polish source while another source denies it as an act of the Ukrainian Division. Among other things one can come across even such an accusation

that the Division "Galicia" performed sentry duties at the Treblinka Concentration camp in 1943 as it is pointed out in the *Dzieje Najnowsze*¹⁷ a quarterly dedicated to the modern history. The accusation is completely unfounded since the Division as a combat unit had never performed any sentry duties outside of its own internal needs. At the time specified in the *Dzieje najnowsze*, i.e. in July 1943 the Division did not even exist.

Why then was the Ukrainian Division "Galicia" blamed for acts it had never committed? In the collection of documents "Crimes of Hitlerites on the civilian population during the Warsaw uprising in 1944, in documents" is the following statement regarding Ukrainians: "It is possible that the description "Ukrainians" was widely used in connection with a generally known fact in occupied Poland, that in the District of Galicia a special Ukrainian SS Division was formed as well as various police and security detachments, etc."¹⁸ This assumption could explain also all other cases where the term "Ukrainians" was used without any foundation. Unfortunately, in the present trend to look for rapprochement between the Ukrainians and Poles such an "error" will in no way help to achieve it.

1. Wielka encyklopedia powszechna. Tom 9, wyd. 1. Warszawa, Państwowe Wydawn. Naukowe, 1967, стор. 356-358
2. G. B. Infield. Poltawa affair, стор. 197
3. Zbrodnia niemiecka w Warszawie, стор. 36
4. H. von Krannhals, op. cit., стор. 318
5. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, стор 11. *Dzieje najnowsze*, (Warszawa), том 1, Nr. 2, 1947, стор. 325
6. Krannhals, op. cit. стор. 135
7. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, стор 138
8. J. Lovell. Polska jakiej nie znamy, стор., 70
9. Heike, op. cit. стор. 60-61

10. Архів УЦК. Тека: Звіти Представництва УЦК в Любліні.
11. Архів УЦК. Тека: Білгорай-Тарногород
12. Z. Klukowski, op. cit., стор. 47
13. Ibidem
14. Р. Долинський, цит. праця, Вісті, ч. 7-10, 1957, стор. 6, кол. 1
15. A. Szczesniak i W. Szota. Droga do nikąd, стор. 127
16. М. Медведев. Сильные духом, стор. 459
17. W. Rażmowski. "Akcja Treblinka" — Dzieje najnowsze, rok I, Nr. 1, 1969, стор. 171
18. Zbrodnie okupanta hitlerowskiego, стор. 11

Собор св. Юра у Львові

The Ukrainian Division in Soviet Literature

The existence of the Ukrainian Division "Galicia" as a military unit on the German side of the front in World War II was an embarrassing phenomenon for the Soviet government. In fact, by the time the Division was formed there were various units originating from the territories once dominated by the Soviet Union: the Russian Liberation Army (Russkaya Osvoboditel'naya Armiya or ROA) headed by General Andrey A. Vlasov; The Russian Liberation National Army (Russkaya Osvoboditel'naya Narodnaya Armiya or RONA) Ukrainian Liberation Army (Ukrains'ke Vyzvol'ne Viis'ko or UVV) and others. However none of these actually constituted an Army, that is a unit with a central command. On the contrary, the largest unit in the ROA, for instance, did not exceed a batallion and they were spread all over distant German fronts. By 1943 Estonian, Latvian, and Lithuanian divisions and a Belorussian brigade were in existence. In short, over one million officers and soldiers of former Soviet citizenship (by birth or by annexation) rose against the tyranny of the Communist dictatorship.¹

All this was living proof that the Soviet Union had not only not solved the nationalities problem, as Soviet propaganda claimed, but did not satisfy even the Russian people. No other nation participating in the second World War had encountered such a strong opposition among its subjects and citizens as the Soviet government. Although the western allies had already captured many former Soviet citizens in German uniform, Soviet authorities, unwilling to admit it openly, minimized their numbers and importance or simply ignored the problem as non-existent.³ Their

propaganda continued to spread the view that all the nations of the Soviet Union are united in their efforts to defend the Soviet regime and Soviet system of life.

Although in the general stream of propaganda designed for external consumption and internal use they never mention the existence of the Division "Galicia" they do their best to discredit it, as well as its former soldiers, in the eyes of the Ukrainian people. They have blamed the Division for a number of crimes which have never been specified as to the place or date or what individuals committed them.

In the collective work "Ukrainian SSR in the Great Patriotic War of the Soviet Union, 1941-1944" written under the sponsorship of the Institute of History of the Communist Party in Kiev and the Kiev branch of the Institute of Marxism-Leninism, which was published in three volumes in 1968, there is a statement that "the core of the Division SS 'Galicia' consisted of policemen, who had run away from the liberated territories of the USSR, members of the OUN (i.e. Organization of Ukrainian Nationalists - W.V.), sons of the Ukrainian bourgeois, Latvian, Lithuanian, Estonian and other nationalists."⁴ As far as the mobilization of the period in question is concerned, no principle of volunteering was ever mentioned. "The occupational authorities grabbed the village boys and under guard transported them to Lviv. The nationalist principals of some high schools, enrolled their students in the Division even without their consent."⁵ That is how, according to the Soviet sources, the Ukrainian Division "Galicia" was organized in 1943.

Further down there is another statement that "Already in the Summer of 1943 the fascist hirelings from the Division SS 'Galicia', together with other punitive units, fought the Soviet partisan detachment commanded by S. A. Kovpak."⁶ The Soviet encyclopedia of the history of Ukraine says that this happened on July 25, 1943.⁷ In fact, however, the first call-ups to the Division "Galicia" were made only on July 17 and 19 for report to Lviv and only in the following days their transport left, the first one to Brno in Moravia and the other one to Heidelager Training Camp near Dembica in Poland. It is safe to say that by July 25 the several

thousands of fresh recruits of the Ukrainian Division "Galicia" had not even received their rifles. By any standards the Division as such did not yet exist and yet a Soviet "scholary" work already places some of its detachments in a battle against the Kovpak partisans in the Carpathian mountains. The Germans, it must be mentioned, unlike the Russians, did not send untrained soldiers to the front.

This is perhaps one of the facts which indicates that Soviet historians actually do not pay any attention to the real facts, do not take into consideration chronology, and twist the facts slanting them in a manner deemed most convenient at a particular moment in time. The same applies to numbers, which may be enlarged depending on the requirement. For instance, in the description of the battle of Brody in July 1944 in a book *Das Sowjetland*, volume 4 entitled "Der grosse vaterländische Krieg der Sowjet Union" (Berlin, SWA-Verlag, 1947) there is a statement that "the Soviet Army took over 17,000 men prisoners, including two generals. On the battlefield remained over 30,000 German officers and soldiers killed."⁸ According to Major W.D. Heike, the chief of staff of the Ukrainian Division, the German XIII Army Corps, which defended the Brody section of the front, consisted of four German divisions which together amounted to not more than 32-35,000 men. "Together with the Ukrainian Division, there were as many men, as the Russians claim they took prisoners and killed on the battle field."⁹ But there were also soldiers who broke through the encirclement and returned to their units. Some 3,000 officers and men returned to the Ukrainian Division¹⁰ and quite a few disillusioned in the alliance with Germans, joined the Ukrainian Insurgent Army.¹¹ Major Heike states that approximate percentage of officers and soldiers returned to the German divisions as to the Ukrainian one.¹² How could the Soviet Army claim to have killed and taken prisoners exceeding the entire strength of the XIII Army Corps?

These figures, however, are not always the same. In the "History of the Great Patriotic War..." there is a statement that the "Soviet Army destroyed eight German Divisions, killed 38,000 officers and soldiers and took 17,175 prisoners."¹³ Another source states that "some 15,000 men were killed on the battlefield while 2,500 German

soldiers were taken prisoners."¹⁴ As strange as it may sound, the participation of the Ukrainian Division at the battle of Brody is not mentioned at all. In a report from the battlefield in the Moscow daily *IZVESTIYA* on July 22, 1944, the Ukrainians are mentioned in a descriptive form as "soldiers in masking uniforms"¹⁵ (the Ukrainian Division was the only one out of the five divisions comprising the XIII Army Corps that had such masking uniforms) but not a word that they were Ukrainians from the division "Galicia". The huge six volume set "History of the Great Patriotic War of the Soviet Union, 1941-1945" in the Russian language gives a detailed description of the battle of Brody as well as of armaments used but does not even mention the Ukrainian Division "Galicia".¹⁶

All this ought to make the impression that the Ukrainian Division "Galicia" was so insignificant that the Soviet authorities did not consider it worthy of mention. In fact, this was not quite so. Although from the military standpoint one division more or less did not make much difference in the struggle of such powers as the Third Reich and Soviet Union, politically it had an impact. There are some sources which indicate that although the Division did not get any publicity in the Soviet Communication media, it was discussed in the closed sessions of political instructors.¹⁷ When some of the Ukrainian soldiers were captured prisoners, no Geneva convention provision was applied to them and in a number of instances they were shot on the spot by the Soviet security organs.¹⁸ When the Soviet attempt to annihilate the Division in the incirclement at Brody failed, and in spite of heavy losses, it was reorganized and continued to fight the Soviet Army until the end of the war.

After the war ended the Soviet government did its best to get all the refugees from the territories occupied by the Soviet Russian Army in 1939-1940 repatriated, if necessary, by force. This also applied to all the military units on the German side consisting of the nationals whose countries were occupied by the Soviet armies. Among them the Ukrainian Division "Galicia" seemed to be the most desired by the Soviet government. This can be proven by the fact that in the Potsdam Conference of the Big Three in the summer of 1945 of all the military units, only one - the Ukrainian Division "Galicia"

was singled out by name by Stalin himself.¹⁹ A similar request was expressed in the United Nations before the Third Committee on Social, Humanitarian and Cultural Questions on February 1, 1946 by the representative of the Ukrainian Soviet Socialist Republic, Mykola Bazhan, who "drew particular attention to the number of 'Germanized Ukrainian fascists' who were still at large in Western Germany, Austria and Italy and who would exist as a threat to the peace of the world until they had been brought to justice."²⁰ This was repeated again in the same Committee on November 1946 by another Soviet Ukrainian representative, Dr. Lev Medved', who "referred to the former 'SS Galitchina' Division, which was in the United Kingdom zone of Italy" and requested that "war traitors were to be given up to the countries concerned for punishment".²¹

It is worthwhile mentioning that although the Russian and the above mentioned "Ukrainian" delegates to the United Nations accused the Division "Galicia" of treason and criminal behaviour, neither the Czechoslovak nor the Yugoslav delegates, where the Division was engaged in combatting the Communist underground, had ever raised any accusations against the Division.

Since these attempts failed, Soviet propaganda endeavoured to minimize the importance of the Division and its moral standards. According to this propaganda, the Division was organized by compulsory mobilization of the Ukrainian youth but it succeeded only by enticing every sort of criminal, traitor and other assorted riff-raff. Furthermore, instead of a combat unit, Soviet historians depict it as one performing every nature of dirty police work such as pacification of civilian population or combatting partisans only.

While the Soviet historians remain silent about the Division "Galicia", there is a group of so-called political writers who produce works on KGB request and specification. As far as the "Ukrainian bourgeois nationalists" are concerned, and the Ukrainian Division "Galicia" being considered an integral part, Serhii Danylenko, Klym Dmytruk, Vitalii Maslovsky and Vitalii Cherednychenko should be mentioned. Danylenko published two books "On the Pathway of Disgrace and Treason" (Kiev, 1970) and "The Uniates" (Moscow, 1972). Klym Dmytruk, pseudonym of Klement Halski, KGB Major

of Polish origin, wrote "The Swastika on the Robes" (Kiev, 1973) and "The Bastards" (Lviv, 1974). "The Uniates" and "The Swastika on the Robes" deal essentially with the Ukrainian churches in general and the first one with the Ukrainian Catholic Church now outlawed in Ukraine. Vitalii Maslovsky also published a libelous work entitled "The Yellow and Blue" (Ukrainian national colours - a symbol of Ukrainian nationalism - W.V., Lviv, 1975) and Vitalii Cherednychenko "The anatomy of treason" (Kiev, 1978). There are many other such writers who produce not only works but even "the facts" whenever the KGB wants them. Since there is a numerous Ukrainian community in Canada, the Soviet government was able to purchase the services of a quite prolific Ukrainian Canadian author Petro Krawchuk, who detests everyone who is against Soviet Russian domination of Ukraine. He wrote two libelous books under his pseudonym, Marko Terlytsia, which were published in Ukraine, all dealing with Ukrainian Canadians or Ukrainian Americans: "The Nasty Great-Grandsons" (Kiev, 1960), "The Nationalist Scorpions" (Kiev, 1963), and others published in Canada. Somebody might be inclined to believe that P. Krawchuk is a dedicated Communist and fights for a classless society. However, a former well-known Canadian Communist, John Kolasky, points out that Krawchuk is a craftsman, who writes to secure his profitable positions on several boards of directors of, and numerous dividends from, Soviet-Canadian corporations.²²

In all works by these authors the soldiers of the Ukrainian Division are referred to with typical epithets of Soviet writing: "cutthroats", "killers", "murderers", "ruffians", etc. But no sources are indicated to substantiate their accusations. Moreover, they do not even attempt to feign objectivity. In some cases, however, Dmytruk would quote Danylenko, Danylenko some party resolutions, Maslovskyi both of them and add quotations from Lenin's works and the "truth" is established. Thus the history of the Soviet Union is written.

1. D. Littlejohn, *The patriotic traitors*, crop. 297-310
3. N. Bethell. *The last secret*, crop. 3-4

4. Українська РСР у великій вітчизняній війні Радянського Союзу, 1941-1945, том 2, стор. 162
5. Там же
6. Там же
7. Радянська енциклопедія історії України. Том 2, стор. 315
8. Цитус W.-D. Heike. Sie wollten die Freiheit, стор. 112
9. Heike, op. cit., стор. 112-113
10. Heike, Ibid, стор. 129
11. І. Гриньох. "Дивізія 'Галичина' є українське підпілля" — Броди; збірник статей і нарисів, за ред. Олега Лисяка. Мюнхен, Вид. Братства кол. Вояків Першої УД УНА, 1951, стор. 49-51
12. Heike, op. cit. стор. 110
13. История великой отечественной войны..., том 4, стор. 214
14. Львівська область. Київ, Укр. Рад. енциклопедія, 1967 (Історія міст і сіл Української РСР), стор. 125.
15. В. Полторацкий. "Котел под Бродами" — Известия (Москва) №13, 23 июля 1944, стор. 3, кол. 4-7
16. История великой отечественной войны, том 4, стор. 213, 216
17. М. Курах. "Українська дивізія 'Галичина'" у журналі Вісті Братства кол. Вояків I УД УНА, ч. 91, 1958, стор. 71, кол. 1
18. Там же, стор. 71, кол. 3
19. N. Tolstoy. Victims of Yalta, стор. 258
20. United Nations. General Assembly. Social, Humanitarian and Cultural Committee. Summary record of meetings of the First session, Jan./Febr. and Oct./Dec. 1946. London-Lake Success, 1946, стор. 15
21. Ibid, стор. 198
22. J. Kolasky. The shattered illusion, с op. 214-216

The Division "Galicia" in Ukrainian Partisan Literature

The opposition to the formation of the Ukrainian Division "Galicia" from the OUN(b) faction developed mainly because it was not of its creation and as such would be outside of its control. The assumption was that the Division might lure Ukrainian youth, or at least a sizeable part of it. This would be detrimental to the manpower of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) which was planned to be instrumental in Ukraine's liberation. Besides, the OUN(b) endeavoured to dominate all the Ukrainian liberation movements by subordinating them to its leadership and this they intended to achieve even if it meant shedding the blood of their own dissenting compatriots. Thus the denunciation of the formation of the Division "Galicia" occurred even before the actual campaign for volunteers started. This propaganda happened to coincide with secret Polish and Communist anti-Division agitation and threats.

At this time the OUN(b) faction, headed in Western Ukraine by Mykola Lebed', published an article in its underground Bulletin entitled "All About the Division SS Galicia" in which the Ukrainian Central Committee was denounced as a German collaborator and organizers of the Division as "traitors". The Division itself was compared to the British colonial military "Indian or Australian units" fighting for the benefit of the British Empire.¹

In spite of this opposition the majority of people placed their hopes, not in the young hotheaded revolutionaries, but in the more rational Ukrainian Central Committee. Thus the Division was formed and, as history proved, in no way acted as a subservient "colonial unit". When the Division came into existence the OUN did

its best to exert a certain influence on it and to subordinate it to its plans and decisions. This was not difficult because in the Division there were young people of differing political convictions and in fact it was in close touch with political life in Galicia. The desire to direct the affairs of the Division "Galicia" was pushed so far by the OUN(b) leadership that in the Spring of 1945 when the Division was on the front line in Austria near the Hungarian border, they issued an order to liquidate the German officers and other personnel. march across the Alps towards the British and American forces and offer them their services. Such an order indicates that its author was thinking in terms of a guerilla unit and not of a regular army burdened with heavy armament and equipment and in permanent touch with higher authority which, even in April 1945, was still capable of organizing necessary countermeasures and bloody reprisals against the Division and also against the Ukrainian refugees in various Austrian and German camps. Fortunately, the officers charged with removal of the Division from the front and transferring it to the Allies in distant Italy chose to ignore that order. This saved the lives not only of the Ukrainian soldiers but also those of many civilian Ukrainians.²

Retrospective views on the Division "Galicia"

As soon as the war was over the Division surrendered to the British and American forces. For over two years most of them stayed in the SEP Camp in Rimini, Italy, and then spent another year in the POW camps of Great Britain. Those in American POW camps in Germany were released long before those in the British camps. During this time all the Ukrainian soldiers were under close observation of the British military authorities, and all went through the screening process of the U.N. Screening Commission and no "criminals", nor "cutthroats" nor "russians" nor war criminals were found among them. At the beginning of the 1950's all former soldiers of the Ukrainian Division UNA were considered fit to emigrate to Canada or the U.S.A.

Quite often in Anglo-American works where the problem of cooperation of various nationalities with the Germans is discussed,

the words "collaboration", "collaborators" or even "traitors" are frequently used (Conf. "Patriotic traitors" by D. Littlejohn). According to English language dictionaries such words always imply treason and treachery and, usually, French or Norwegian cases from the second World War are cited. However, neither the Ukrainians nor any other nationality (Estonians, Latvians, Lithuanians, Belorussians, etc.) cooperating with the Germans (the Russians in ROA excepted) can hardly be compared with the French or Norwegian collaborators. Their freedoms were destroyed by the Russians, their cultural, political and economic development had been reversed along Soviet lines to fit their subordinated role. Did the Baltic nations owe any loyalty and allegiance to the Russians who entered their countries as "friends" and soon imposed their rule of terror? It was Russia who destroyed all the neighbouring nations and enslaved them in a new Soviet empire with a dictatorship much worse than the preceding tsarist autocracy. The Ukrainians, by joining the Division "Galicia", expressed their readiness to make the supreme sacrifice for the benefit of their country and in doing so, they did not betray any government established by the will of the nation. They took up arms against the so-called "Ukrainian" government imposed by and for the benefit of Soviet Russia.

In reference to the Western Ukrainians, who up till September 1939 were Polish citizens, it cannot be claimed that they owed any allegiance to the Polish government in exile, because it did not exercise any power above them and it also ruled the Western Ukraine by the right of armed conquest in 1919. The western Ukrainians have never agreed to Polish domination and quite openly, declared that their final objective was a free and independent Ukrainian state. By cooperating with the Germans against the Russians the Ukrainians believed they were choosing the lesser evil and hoped it was only for a temporary period of time. In taking up arms against Soviet Russia, they did not betray "their" government but rather the government which treacherously took over the Western Ukraine by renouncing its own promise in a ten years non-aggression treaty signed with Poland on May 5, 1934.

In placing the Ukrainian Division "Galicia" in 1943 on the

German side the Ukrainians took a chance, hoping for a favourable end of the second World War. Their hopes did not materialize but as the newly opened British documents reveal, the idea of an East-West conflict was not entirely out of the realm of possibility. The British prime minister, W.S. Churchill, entertained thoughts along that line, but he did not gain support from his American allies and soon after was removed from power with the British Labour Party taking over Parliament.³

Most of the former soldiers of the Ukrainian Division "Galicia" are now living in the Western Countries. They have acquired various professions and trades and proved themselves to be honest and loyal citizens of their new homelands and enjoy their democratic system of government. Thus, they have had a chance to compare the workings of democracy with Soviet totalitarianism and only aspire to the same freedoms for their countrymen in Ukraine. They also have their own organization Brotherhood of Veterans of the First Division of the Ukrainian National Army which is dedicated to the same cause as the Division "Galicia" was - a Free, United and Independent Ukraine. That is one of the essential reasons why the Soviet Russian government has not ceased to defame the Ukrainian Division "Galicia" - First Division of the Ukrainian National Army and its veterans.

-
1. "Довкруги СС Стрілецької дивізії "Галичина" у Бюлєтєні КП ОУН-СД р. 3, 1943, ч. 11, стор. 1-5
 2. Б. Підгайний. "Кінець війни і початок табору полонених в Італії" у журналі *Вісті Комбатанта*, ч. 3(101), 1979, стор. 67-68
 3. Диви надзвичайно цікаву працю — розвідку автора: Arthur Smith. Churchill's German Army, war time strategy and cold war politics, 1943-1947. Pref. by Alexander De Conde. Albany, N. Y., Sage Publishers, 1977, 159 сторін.

Документи _____

Documents _____

Для ілюстрації польсько-українських взаємовідносин в роках 1943-1944 подаємо цих кілька документів, закликів польського підпілля у формі листючок та звідомлень про дійсний стан на теренах Холмщини, які надсилали до Українського Центрального Комітету у Krakovі місцеві делегатури чи Українські Допомогові Комітети. Всі ці документи походять з Архіву УЦК, який знаходиться в Науковому Товаристві імені Шевченка в Сарселю біля Парижа (Франція). Польські документи передруковано докладно, як на оригіналах, без виправлення мови.

DOCUMENT No. 1

Nie niszcz' Przeczytaj i oddaj swoim kolegom i przyjaciółom

P O L A C Y !

Z Wołynia nadchodzą wiadomości, mrożące krew w żylach. Na przestrzeni całego Wołynia od kilku tygodni odbywa się masowa rzeź Polaków tam zamieszkanych. Uzbrojone bandy Ukrainców, z organizacji Tarasa Bulby i Banderaów grasują po kraju i mordują i palą wsie polskie i osiedla.

Nia są to zdarzenia sporadyczne, ale jednolicie zorganizowana akcja, za którą ukrywa się najprawdopodobniej ręka sowieckiego i jego przewrotnej polityki dla zadowolenia własnych niszczycielskich i morderczych instynktów. Na Wołyniu w chwili obecnej palone są całe wsie polskie, jedna po drugiej. Ludność jest mordowana w sposób tak bestjalski, jak za czasów Chmielnickiego. Wykalanie oczów, odcinanie nosów, i uszu, rozcinanie brzuchów kobietom brzemiennym, wbijanie ludzi na pal, przybijanie dzieci żywcem do scian i palenie całych rodzin jest na porządku dziennym.

Najbardziej spłynął krwią powiat Krzemieniecki, gdzie prawie cała ludność polska została bądź wymordowana, lub zbiegła przez granice do tzw. "Generalnego Gubernatorstwa". Obecnie rzeź Polaków rozszerzyła się na inne również powiaty. Kościoly polskie są palone, a samych księży wymordowano tu 40. Bandy ukraińskie są świetnie uzbrojone, napadają nie tylko na Polaków, ale i na mniejsze posterunki niemieckie, które zmuszone zostały wycostać się do większych miast. Całe połacie kraju pozostały bez osłony i obrony, bandy szaleją bezkarnie.

Polscost na Wołyniu ginie. Niemcy Państwo Polskie wymierzy zbrodniarzom należącą karę, wymordowano już dziesiątki tysięcy osób, a inne dziesiątki tysięcy zbiegły do Lwowa, Krakowa i w Lubelskie. Tym trzeba przystać z pomocą, i dla tego wzywamy całe społeczeństwo do wydajnego finansowania i poparcia akcji RGO, która zbiera fundusze na pomoc uchodźcom z Wołynia.

Ale trzeba przyjesc z pomocą przedewszystkim tym Polakom, którzy jeszcze na Wołyniu pozostali i strzegą nadal polskości tej ziemi, trwając na swoich placówkach.

Wzywamy wszystkie organizacje polskie bez rożnicy kierunku politycznego aby niezwłocznie przystąpiły do organizowania obrony ziemi Wołyńskiej, aby wysłały oddziały zbrojne, ktoreby podjęły się obrony tej i zlikwidowały sowiecko-ukraińska akcję antypolską. Sowiety, zgłaszające, jak wiadomo, pretensje do naszych ziem wschodnich, chcą w drodze faktu dokonanego zlikwidować ręka ma band całą polską ludność tamtejszą i uzyskać w ten sposób czysto "ukraiński" stan zaludnienia Wołynia. Ukraińcy, którzy nigdy nie umieli myśleć politycznie, a u których wszelkie działanie polityczne równoznaczne są z dawaniem upustu zakorzenionym w tym szczepie instynktom hajdamackim, spełniają bezmyślnie rolę narzędzi Sowietów, przygotowując tym inkorporację Wołynia do "Ukrainy" sowieckiej. Ponieważ Niemcy nie są w stanie lub nie chcą opanować palącej Kraj i mordującej polską ludność hajdamaczyzny, przezto sami musiemy podjąć się tego wysiłku.

Po raz pierwszy nasze wieloletnie przygotowanie ma możliwość zdać egzamin i próbę życia, a organizację wykazać się swą teżyną i dorobkiem. Setki tysięcy polaków na Wołyniu zagrożonych jest straszna, meczenską śmiercią. Nie tylko solidarność narodowa, ale i przedewszystkim polska racja stanu żąda od nas czynu.

Tylko, bowiem udzielając Polakom Wołyńskim należnej obrony, zachowamy Ziemię Wołyńską dla przyszłej Polski.

Polacy! W s z y s c y d o s z e g e g u !

P.W.
/Korpus Odsieczy Wołynia/
/K.O.W./

ДОКУМЕНТ ч. 1

(Переклад)

*Не нищ! Перечитай і віддавай своїм товаришам
i приятелям.*

П О Л Я К И !

З Волині приходять вістки, які заморожують кров у жилах. Від кількох тижнів на просторі цілої Волині відбувається масова різня тамошніх поляків. Озброєні українські банди з організації Тараса

Бульби і бандерівці гуляють по краю і мордують, і палять польські села і поселення.

Це не є якісь випадки, але одностайно зорганізована акція, за якою укривається найправдоподібніше совєтська рука. (підкреслення в оригіналі — В. В.) Українці, які виявили себе найвірнішими янічарами гітлеризму, тепер перетворюються у знаряддя совєтського імперіялізму і його підривної політики для задоволення своїх власних нищівних і мордерських інстинктів. Під сучасну пору на Волині горять, одне по одному польські села. По-звірськи вони мордують населення так як за часів Хмельницького. Видовбування очей, відрізування носів і вух, розрізування животів vagітним жінкам, всаджування людей на палі, прибивання живих дітей до стін і палення цілих родин є на денному порядку.

Найбільше сплила кров'ю Крем'янецьчина, де майже все польське населення або вимордовано, або втекло закордон до т. зв. "Генерального Губернаторства". Зараз різня поляків поширилася і на інші повіти. Палять польські костели і досі замордовано 40 священиків. Чудово озброєні українські банди нападають не тільки на поляків, але і на менші німецькі станиці, які були змушені забратися до більших міст. Щіла полоса Краю залишилася без охорони оборони і банди шаліють безкарно.

Польськість на Волині гине! Заки Польська Держава вимірить злочинцям заслужену кару, вимордовано вже десятки тисяч осіб а інші десятки тисяч осіб повтікали до Львова, Krakova і в Люблінщину. Їм треба прийти з допомогою і тому взиваємо все суспільство до щедрого фінансування і підтримки РГО, яка збирає фонди на допомогу біженцям з Волині.

Але перш за все треба допомогти тим полякам, які ще остали на Волині і стоять на сторожі польськості тих земель, вдережуючись у своїх станицях.

Ми закликаємо всі польські організації, незалежно від політичних переконань, щоб вони негайно приступили до організації оборони Волинської Землі, щоб вислали узброні відділи для її оборони і зліквідували совєтсько-українську антипольську акцію. Совети, як це відомо, зголосують претенсії до наших східніх земель. Вони хотять при допомозі доконаних фактів, руками банд зліквідувати там усе польське населення і в той спосіб осягнути чисто "український" стан населення Волині. Українці ніколи не вміли думати політично, а ті, в яких всяка політична дія означає давати волю закоріненим у тому роді

гайдамацьким інстинктам, бездумно обертаються в знаряддя совстів і тим приготовляють інкорпорацію Волині до Сowstської "України". Тому що німці не можуть, чи не хочуть, опанувати палаючого вогнями Краю і гайдамаччини, яка мордує польське населення, мусимо самі взятися за цю справу.

По раз перший наші довголітні приготування (??? — В. В.) мають нагоду здати іспит і пробу життя, а організації можуть виказати свою силу. Сотки тисяч поляків на Волині стоять перед загрозою страшної мученицької смерті. Від нас вимагає чину не тільки національна солідарність, але, і то в першу чергу, інтерес польської державності.

Уділяючи волинським полякам належної допомоги в їхній обороні, збережемо Волинську Землю для майбутньої Польщі.

Поляки! Всі ставайте в ряди! (Підкреслення в оригіналі — В. В.)

П. В.

(Корпус Оборони Волині — К. О. В.)

Дата не подана, але ця летючка
відноситься до подій літом 1943 р.

DOCUMENT No. 2

DO LUDNOŚCI UKRAINSKIEJ zamieszkalej na terenie pow. Hrubieszowskiego.

Wysiedlanie i mordowanie Polaków dokonywane przez policję i milicję ukraińską z inicjatywy Niemców pogłębia tragiczne nieporozumienie pomiędzy Polakami i Ukraińcami.

Apelujemy zatem do sumienia i godności Narodu Ukrainskiego:

Nie bądźcie narzędziem mordu w reku Niemców, bo nie tedy droga do wolności.

Nie szukajcie wrogów w Polakach, bo tam ich nie znajdziecie.

W s p ó l n y m n a s z y m w r o g i e m s à w ł a s n i e
N i e m c y którzy dla swoich celów nastawiają jednej okolicy Ukraińców przeciw Polakom, a w innej Polaków przeciw Ukraincom, ciesząc się z walki wzajemnej.

Wspólnym naszym wrogiem są ci wszyscy, tak Polacy jak i Ukraińcy, którzy współpracując z Niemcami, nieporozumienie nasze pogłębiają. Nie wierzcie obietnicom Niemców, bo oni łatwo sprzedają to, co zrabowane. Polska była i będzie. Ukraina była i będzie, ale nie na ziemi hrubieszowskiej, bo tutaj jej nigdy nie było i nie będzie.

Ziemie hrubieszowskiej nie damy. Nie będzie ona ani niemiecka, ani ukraińska, tylko — polską.

Broniąc jej będziemy do ostatniej kropki krwi.

Cierpliwość nasza została już wyczerpana. Tym wszystkim, którym zależy na pogłebianiu nieporozumienia pomiędzy Polakami a Ukraińcami oświadczam krótko:

1/ za każdą wieś polską wysiedloną z udziałem policji i milicji ukraińskiej zostaną natychmiast spalone dwie wsie ukraińskie

2/ za każdego Polaka zabitego przez Ukrainca zostanie natychmiast zabitych dwóch Ukrainców.

Apel ten wydajemy w dniu wspólnego Święta Wielkanocnego z głęboką wiarą, że znajdzie on należyté zrozumienie i, że to wspólne święto będzie początkiem dalszej wspólnej pracy nad odzyskaniem wolności.

25. IV. 1943

ДОКУМЕНТ ч. 2

(Переклад)

До Українського Населення яке мешкає у Грубешівському повіті

Виселювання і мордування поляків українською поліцією і міліцією з ініціативи німців тільки поглиблює трагічне непорозуміння поміж поляками й українцями. З уваги на те, ми апелуємо до гідності Українського Народу:

Не будьте знаряддям мордування у руках німців, бо не туди веде дорога до волі.

Не шукайте ворогів у поляках, бо там ви їх не знайдете.

Спільним нашим ворогом є власні німці (підкреслення в оригіналі — В. В.), які для своїх цілей настроюють в одній окolicy українців проти поляків, а в іншій поляків проти українців і тішаться, коли ми між собою воюємо.

Спільним нашим ворогом є всі ці, так поляки, як і українці, які, співпрацюючи з німцями, поглиблюють наше непорозуміння. Не вірте німецьким обіцянкам, бо німці легко продають те, що награбували.

Польща була й буде. Україна була й буде, але не на Грубешівській Землі, бо тут її ніколи не було і не буде. Ми не дамо Грубешівській Землі і вона не буде ані німецька, ані українська, тільки — польська. Боронити її будемо до останньої краплі крові.

Наша терпеливість вичерпана. Тим усім, котрим залежить на поглибленню непорозуміння поміж поляками й українцями, коротко заявляємо:

1/. За кожне виселене польське село з участю української поліції і міліції, негайно будуть знищенні два українських села.

2/. За кожного поляка, якого заб'ють українці — негайно будуть забиті два українці.

Цей зак²ик видаємо в день спільніх Великодніх Свят з глибокою вірою, що він знайде івлежне зрозуміння і що те спільне свято буде початком дальшої спільноти праці для відзискання волі.

25.IV.1943

DOCUMENT No. 3

DO NARODU UKRAIŃSKIEGO

Wojna zbliża się ku końcowi. Triumf sprawiedliwości nad gwałtem i przemocą jest już bliski. Morze krwi przelanej w obronie wolności i sprawiedliwości, ofiary milionów istnień ludzkich nie pojedą na marne.

Polska, której udział w tej wojnie jest tak wielki i której ofiary i cierpienia są tak ogromne, wyjdzie z tej walki zwycięską i wraz z Aliantami uczestniczyć będzie w odbudowie nowego lepszego świata.

Spoleczeństwo ukraińskie, niestety, pod wpływem wrogiej propagandy i zdezorientowane przez tych, którzy chcą dziś uchodzić za przywodcę i wyrazicieli woli Ukrainskiego Narodu, poszło w poważnej części inną drogą niż Polacy: droga współpracy z okupantem. Już pierwsze miesiące wojny wykazaly jednak, że "współpraca" ta ma polegać na ślepym posłuszeństwie i pomocy okupantowi w jego walce z Narodem, i Państwem Polskim.

Ciężko i krwawo placi już Naród Ukrainski za tę naiwną i słuzalczą politykę. Rozwianie się ostatecznie wszelkich złudzeń co do polityki niezależności, choćby w najskromniejszej formie, przymusowa niewolnicza

praca na rzecz maszyny wojennej w Niemczech i w Kraju, bezlitośny wyzysk gospodarczy, a ostatnio uzyskany "przywilej przelewania krwi" w pomocniczych formacjach armii niemieckiej — oto bilans czteroletniej współpracy ukraińsko-niemieckiej. Osamotnienie w swiecie, zwłaszcza wśród państw alianckich — oto najważniejszy rezultat tej polityki na terenie zewnętrznym.

Ludność ukraińska w żywej ma również pamięci "współpracę" z okupantem sowieckim. Te dwa lata rządów bolszewickich zostawiły po sobie koszmarne wspomnienia. Aresztowania, masowe deportacje, a w ostatniej fazie i egzekucje — oto etapy, którymi bolszewicy kroczyli dla pozyskania sobie "oswobodzonej — jak twierdzili — od jarzma polskiego" ludności ukraińskiej.

Zapoznała się ona również w tym okresie z rezultatami panowania Sowietów w ciągu 25 lat na Ukrainie Sowieckiej — panowania, które wyraziło się wytypieniem świadomego elementu Narodu Ukrainskiego, w pustoszącej asymilacji proletariackiej, wreszcie w rusyfikacji rzesz ukraińskich.

Zdawało się, że te doświadczenia powinny opamiętać Naród Ukrainski i skłonić go do poddania rewizji swego dotychczasowego stanowiska. Przebłyski takiego opamiętania widoczne są już w szerokich masach Narodu Ukrainskiego, lecz akty dalszego współdziałania z Niemcami, akty okrucieństw i gwałtów, zadanych ostatnio przez Ukraińców ludności polskiej na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej z poduszczeniami okupantów, a często z własnej inicjatywy, w dalszym ciągu kopią przepaść między Narodem Polskim i Ukrainskim, a jednocześnie kopią grób dla marzeń Narodu Ukrainskiego.

Na zegarze dziejów zbliża się wielka historyczna godzina — godzina ostatecznego zwycięstwa sprawiedliwości. Kto jej wyczucić nie potrafi, ten sam na siebie wydaje wyrok.

Jako Krajowa Reprezentacja Polityczna Narodu Polskiego zwracamy się do Was w tym historycznym momencie:

Zwróćcie z błędnej drogi;

zerwijcie z upokarzającą Was zależnością od okupanta;

potępcie bestialstwa masowych mordów dokonywanych na ludności polskiej Woyni przez ludność ukraińską podjudzaną przez Niemców i bolszewików;

powstrzymajcie natychmiast wszelkie wrogie akty ukraińskie przeciw Narodowi i Państwu Polskiemu;

potępcie werbunek do dywizji ukraińskiej i przeciwdziałajcie mu;

wytwarzcie z nami solidarną samoobronę przed niszczycielską akcją okupanta i czynnie stwierdzcie wrogie wzgędem niego stanowisko Narodu Ukrainskiego.

Mamy wspólnych wrogów, przeto stancie przy naszym boku do walki z nimi.

Jedynie wspólnie przelana krew w walce ze wspólnymi wrogami, z których jeden t.j. Niemcy gnebi obecnie oboje Narody, a drugi t.j. Rosja już wyciąga chciwa rękę po nasze ziemie, zamieszkałe przez Polaków i Ukraińców mogłaby wyrownać przepaść dzielącą dzisiaj oboje Narody i stworzyć podstawę do dalszej współpracy Polaków z Ukraińcami w imię hasła: za Waszą i Naszą Wolność.

Rozumiemy i doceniamy działania Narodu Ukrainskiego do stworzenia Niepodległej Ukrainy. Oświadczam jednak, że nie zrezygnujemy ze wschodnich ziem Rzeczypospolitej, w południowej części których od wieków mieszkały Polacy obok Ukraińców, na których Naród Polski w ciągu wieków poczynił olbrzymi wkład cywilizacyjny i gospodarczy. Ziemie te powinny stać się nareszcie terenem braterskiego współżycia obu Narodów. Gwarantujemy więc na tych ziemiach pełny swobodny rozwoj ludności ukraińskiej na zasadach wolności oraz równości praw i obowiązków obywatelskich.

Na tej drodze Naród Ukrainski znajdzie pełne zrozumienie i poparcie Narodu Polskiego i jego wielkoduszną gotowość do zapomnienia doznań uraz i krzywd.

Krajowa Reprezentacja Polityczna

ДОКУМЕНТ ч.3

(Переклад)

До Українського Народу!

Війна наближається до кінця. Тріумф справедливості над гвалтом і насильством вже близько. Море пролитої крові в обороні свободи і справедливості жертв мільйонів людських істот не підуть на марне.

Польща, якої вклад у цю війну був такий великий і якої жертви і терпіння такі кольосальні, вийде з цієї боротьби переможцем і разом з аліянтами буде брати участь у відбудові нового і кращого світу.

На жаль, українське суспільство, під впливом ворожої пропаганди і здезорієнтоване тими, які уważають себе провідниками і речниками волі Українського Народу, пішло у великій кількості іншим шляхом ніж поляки: шляхом співпраці з окупантами. Але вже в перших місяцях війни виявилося, що під "співпрацею" треба розуміти сліпий послух і допомогу окупантам в його боротьбі з Польським Народом і його Державою.

Тяжко і криваво платить Український Нарід за ту наївну і вислужницьку політику. Остаточно розвіялися всякі ілюзії щодо політики незалежності, навіть і в якісь найскромнішій формі, примусова невільнича праця в користь воєнної машини в Німеччині і в Краю, жорстокий господарський визиск, а вкінці і здобутий "привілей проливати кров" в допоміжних формacіях німецької армії — ось біляns чотиролітньої українсько-німецької співпраці. Осамітнення: у світі — а зокрема серед аліянтських держав — це найважніший вислід тої політики на зовнішньому відтинку.

Українське населення ще добре пам'ятас "співпрацю" зsovетським окупантом. Ті два роки большевицького панування залишили по собі кошмарні спогади. Арештування, масові депортациі, а в останній фазі і розстріли — ось і етапи, якими большевики прямували позискати собі [прихильність] "візволеного" — як це вони твердили — з польського ярма" українського населення.

В тому часі українське населення запізналося також і з вислідамиsovетського панування на протязі 25-ти років в Sovетській Україні, панування, яке характеризувалося нищенням свідомого елементу Українського Народу, руйнуючою пролетарською асміляцією, а вкінці і масовою ліквідацією українців.

Здавалося, що такий досвід повинен би опам'ятати Український Нарід і заставити перевірити свої дотеперішні позиції. Проблеми такого опам'ятання видно вже в широких масах Українського Народу, але акти дальшої співпраці з німцями, акти жорстокості і гвалтів, яких останньо доконали українці на польському населенні на східніх землях Речі Посполитої за намовою окупантів, а часто і з власної ініціативи, продовжують копати пропасть поміж Польським та Українським Народами, і в той же сам час копають і гріб для мрій Українського Народу.

На годиннику подій зближається велика історична пора — пора остаточної перемоги справедливості. Хто не зуміє її вичути — той сам на себе виносить присуд.

Ми, Крайова Репрезентація Польського Народу, закликаємо Вас у цій історичній хвилині:

Заверніть з блудної дороги;

Зірвіть з обтяжуючою Вас залежністю від окупанта;

Засудіть звірські масові морди польського населення Волині, які виконало українське населення під юджуване німцями і большевиками;

Негайно зупиніть всякі ворожі дії українців проти Польського Народу і Польської Держави;

Засудіть вербунок до української дивізії і виступайте проти нього;

Створіть з нами солідарну самооборону перед нищівними діями окупанта і власним чином докажіть, що Український Нарід вороже наставлений до німців;

Маємо спільніх ворогів і тому станьте побіч нас до боротьби з ними.

Тільки спільно пролита кров у боротьбі зі спільними ворогами, з яких один, тобто німці, гнобить тепер оба (наші) Народи, а другий, тобто Росія, вже простягає свою жадібну руку по наші землі, які замешкують поляки і українці, — могла би ту пропасть загорнути, яка сьогодні ділить оба Народи і створити підставу до дальшої співпраці Поляків з Українцями в ім'я гасла: за Вашу і Нашу свободу.

Ми розуміємо і належно оцінюємо прагнення Українського Народу створити Незалежну Україну. Однак заявляємо, що ми не зрезигнуємо зі східних земель Речі Посполитої (підкреслення — В. В.), в полудневій частині яких від століть мешкають поляки і українці, на яких Нарід Польський на протязі століть вложив величезний цивілізаційний і господарський вклад. Ті Землі повинні остаточно статися тереном братнього співжиття обох Народів. Ми гарантуємо на тих землях повний і свободій розвиток українського населення на засадах свободи і рівності громадянських прав і обов'язків.

На тій дорозі Український Нарід знайде повне зрозуміння і підтримку Польського Народу і його великородзинну готовість забути всі дізнані кривди й урази.

Крайова Політична Репрезентація

Заввага:

На летючці дати немає, але зі змісту виходить, що вона була видана в часі вербункової акції до дивізії "Галичина", але ще перед покликанням добровольців до Дивізії, отже в часі між початком травня та половиною липня 1943 року. — В. В.

(Aug. 43)

U k r a i n c y !

Wojna się kończy. Przegrana niemieckich najazdców jest zdecydowana. Z opórów wojny, z kurzawy krwi powstaje odnowiony, świat w nim odnowiona zwycięska Rzeczypospolita Polska.

Los związał was z naszymi losami. Zamieszkali na ziemi Rzeczypospolitej Jej prawom podporządkować się musicie.

Większość z was jest spokojna i lojalna, lecz wielu z was dalo się otumanic agitatorom, przeważnie przybyszom z tak zwanej Galicji, jednostkom oddawna oplaconym przez Niemców, by sieli zament na szkodę naszą i waszą. Wielu z was, otumanionych, uległo zwierzecym podszeptom i szczególnie za Bugiem dopuściło się bestialskich mordów na Polakach. Kara ich nie minie.

Pamietajcie, że Narody Sprzymierzone w tej właśnie chwili zadające ostateczny cios hordom barbarzyńców niemieckich, postanowiły że ani jedna zbrodnia Niemców i tych wszystkich, którzy z niemi nie zostanie darowane. Ukarane zostaną i narody, które sprzymierzyły się ze zbrodniarzami niemieckimi, ukarane zostaną jednostki, które zbrodni się dopuszcili. Pamietajcie, że działalność zbrodnicy zaprowadzi wasz naród przed Trybunaly, w których sędziami bedziemy My—Polacy. Tylko wasza postawa, lojalna wobec Polski odpowiedzialność waszą może pomniejszyć. Niestety stwierdzamy, że zaraza z za Buga zaczyna się przenosić na nasze tereny. Coraz częściej zdarzają się wypadki morderstw ukraińskich, dokonanych na Polakach. Z tym nie będziemy czekać na Trybunał. Za to czeka was odwet natychmiastowy. Przypomnijcie sobie Molożów, Strzelce, Tychanie, Pasieki. Jesteśmy na tyle silni, by każdą zbrodnię pomscić trzykrotnie.

Nie chcemy dopuszczac się bezmyslnych masakr, radzibysmy uchronić od odwetu każdą jednostkę niewinną, ale w obecnych warunkach zmuszeni zostalismy przyjąć zasadę odpowiedzialności zbiorowej. Za zbrodnie popełnione odpowiadać będzie najbliższa okolica. Baczcie wiec, by wśród

was nie ukrywali się mordercy. Pedzcie ich precz od siebie, likwidujcie sami, jeżeli nie chcecie, byście za nich odpowiedzieli głowami.

Badzcie lojalni. Pamietajcie, że lesne oddziały Wojska Polskiego, działające na waszych terenach tylko drogą rekwizycji mogą zaopatrywać się w niezbędny sprzęt i wyżywienie. Zarówno Wam jak i Polakom nie wolno jest odmówić. Wojna jest wojna — każdy opór będzie zgniecony, oporne gospodarstwa i wsie zostaną zniszczone.

Pamietajcie o nadchodzących wielkich chwilach dziejowych. Nie kopcie u nog swoich przepaści nie do przebycia.

Miejscowy Komendant

POLSKICH ODDZIAŁÓW ZBROJNYCH

ДОКУМЕНТ ч.4

(Переклад)

У КРАЇНЦІ!

Війна кінчається. Програна німецьких наїзників уже вирішена. З восни опорів та потоків крові встає відновлений [світ], а в ньому відновлена переможна Річ Посполита Польська.

Доля зв'язала Вас з нашою судьбою. Замешкуючи землі Речі Посполитої мусите підпорядковуватися її законам. Більшість з вас є спокійна і лояльна, але багато з вас далося затуманити агітаторам, які переважно приходили з т.зв. "Галичини", особам, які вже здавна були на німецькій платні, які ширили безладя на вашу і нашу шкоду. Багато з вас затуманених піддалося шкідливим підшептам і по-звірськи мордували поляків, зокрема за Бугом. Кара їх не міне!

Пам'ятайте, що Союзні Народи /тобто аліянти — В. В./ власне в тому моменті, завдаючи остаточний удар варварським німецьким ордам, виришили, що ані один німецький злочин і тих, які з ними співпрацювали, не обійтеться безкарно. Покарані будуть і народи, котрі приятелювали з німецькими злочинцями, покарані будуть й одиниці, які поповнили злочини. Пам'ятайте, що злочинна діяльність заведе ваш нарід перед Трибунал, у якому суддями будемо Ми —

Поляки. Тільки ваша лояльна постава супроти Польщі може зменшити вашу відповідальність.

Нажаль, стверджуємо, що зараза з-за Буга починає переноситися і на наші терени. Щораз частіше трапляються випадки, що українці мordують поляків. З тим ми не будемо чекати на Трибунал. За те чекас негайна пімста. Пригадайте собі Моложів, Стрільці, Тихані, Пасіки. Ми ще настільки сильні, щоб кожний злочин пімстити трикратно.

Ми не хочемо допускатися бездумних масакрів, ми хотіли б зберегти від пімсти кожну невинну одиницю, але в теперішніх обставинах ми є змушені застосувати засаду збірної відповідальності. За поповнені злочини відповідати буде найближча околиця. Отже, уважайте, щоб злочинці не скривалися поміж вами. Проганяйте їх від себе геть, ліквідуйте [їх] самі, якщо не хочете відповідати за них [власними] головами.

Будьте лояльні. Запам'ятайте, що лісові відділи Войска Польського які діють на ваших теренах, можуть заосямотрюватися необхідним знаряддям і поживою тільки за посередництвом реквізіції. Так Вам, які і полякам не вільно [їм] ні в чому відмовити. Війна є війною і кожний опір буде зломаний, а господарства і села, які ставитимуть опір, будуть знищені.

Пам'ятайте про те, що наближається велика історична хвилина. Не копайте під своїми власними ногами пропасти, якої ви не зумієте перескочити.

Місцевий Комендант
Польських Збройних Відділів

Замітка:

Цей заклик не має дати, але на копії в архіві УЦК є поставлено олівцем "УІІІ, 1943", що означає серпень 1943. Самозрозуміло, що цю летючку випущено дещо скорше в 1943 р., але щойно в серпні вона попала до УЦК у Krakowі.

B. B.

ДОКУМЕНТ ч.5

З В І Т

представника УЦК у Люблинському Дистрикті,
д-ра Льонгина Голейка, на Засіданні Проводу УЦК
в Уряді Внутрішнього Управління
в дні 10 грудня 1943 р. у Krakovі
про ситуацію на Холмщині і Підляшші

(Витяг з Протоколу, стор.11-13)

Д-р Голейко:

1/. Організаційна праця у деяких повітах, як приміром, Білгорай, Люблин, Краснік і Радинь, з огляду на комуністичні та польські терористичні акти, майже завмерла, або дуже послабла. Нажаль, однак, є випадки, що німецькі чинники не лише недоцінюють цеї важкої ситуації в праці наших УДК, що за "неприхильне наставлення" українського населення до німецької влади робиться відвічальним не лише УДК, але і УЦК.

Мимо цих кольосальних труднощів Комітети роблять все, що лише можливе — так, що ми з їх праці вповні задоволені.

2/. Справи безпеки і переселення: Справи безпеки і переселення в'яжуться взаємно, бо саме в зв'язку з переселенням багато поляків переходить до польських банд, які нападають на наших переселенців, викидають їх з одержаних господарств, дуже часто палять цілі села, а мужчин, дітей і жінок вбивають. Вже маємо довжезні листи (списки) людських жертв та спалених господарств і сіл. До того доходять ще більшовицькі та й жидівські банди.

Для ілюстрації подамо:

Повіт Білгорай: в околицях Тарногороду поселено близько 6.000 українців зі Замійського повіту. Проти поселенців звернулась підпольна польська організація та місцеві поляки, які вернули з концентраційних таборів, ю висліді того почалися вбивства наших солтисів, сільських агрономів та наших мужів довір'я, як теж взагалі осіб, які при переселенні брали участь і число їх виносить 32.

В серпні 1943 був напад на село Буковину — 10 осіб вбито, 7 тяжко ранено, 31 господарство спалено.

22.10.43 польська банда напала на села Лукову, Олександрію і Княжпіль. Станіця української поліції складалася тоді з 18 людей в

тому 2 німецьких жандармів. В перестрілці з бандою згинуло 11 українських поліцистів, солтис і 2 німецьких жандармів, а 4 поліцистів борються зі смертю.

Одночасо інша банда цілком ограбувала село Олександрів знасилувала всіх дівчат, а селянам казала до 1.11.43 полишити село.

Ціла переселенча акція закінчилася в цей спосіб, що з 6.000 поселенців у білгорайському повіті — 4.000 втекло з поворотом на свої попередні місця.

Другою неприємною справою білгорайського повіту є те, що з початком липня явився в Комітеті в Тарногороді командант 22 поліційного полку. Гавштурмфірер Шуберт та заявив, що хоче перевести в білгорайському повіті набір добровольців до свого 22 полку, з тим, що ці люди будуть пізніше повинні службу на терені люблінської області. Цю акцію попирав теж гаряче країспатман з Білгорая. Зголосилося близько 700 добровольців — а тепер зачуваємо, що їх мають відкомандувати до Норвегії.

Повіт Замістя: в двох стапах виселено приблизно 21 тисяча українців. У зв'язку з переселенням польська терористична організація виступила проти нашої Делегатури в Томашеві Любл. та проти Союзу Кооператив і вимордовала цілу управу Союзу Кооператив і багато наших мужів довір'я. Загалом під час переселенчої акції замордовано 59 провідних українців у цьому терені.

Повіт Грубешів: польська терористична організація 25.4.43 р. видала летючку, в якій грозить, що за кожне виселене польське село спалить 2 українські. І цю погрозу вона виконала: 6.5.43 спалено в селі Моложів 59 українських господарства. 29.5.43 в селі Стрільці 80 господарств, а 21.5.43 в селі Ухані 23 господарства.

1.10.43 спалено в селі Пасіки 90 господарств при чому 9 господарів замордовано, а 10 тяжко ранено.

По спаленні села Пасіки польська терористична організація видає летючку, в якій домагається, щоб населення віддавало польській військовій організації середники живности й одіння — бо це є одинокий спосіб заохочування цієї армії — а живий спротив буде силою зломлений.

Цими подіями допроваджено українське населення до розпуки і воно побачило, що лише в дорозі відплати можна поборювати дальші ексцеси поляків. В дорозі відплати помордовано поляків в селах Хоробрів, Долгобичів, Телятин.

Український Допомоговий Комітет у Грубешові, бачучи загрозливе для безпеки положення, візвав українське населення заховати спокій з підкressленням, що дальнє продовжування відплати може допровадити до репресії з німецької сторони й до ще більшого хаосу.

Нажаль польська сторона не потрактувала подібно цієї справи. Польський комітет, під натиском німецької влади, видав відозву — але в ній винує він так українську, як і польську сторону. З другого боку польська терористична організація не лише не застосувалася до заклику польського комітету, але вже вночі на 23.10 спалила село Мірче, де згоріло 182 господарства; вночі на 28.10 така сама доля зустріла село Молодятичі, а 29.10 село Грабовець, при чому вбито багато людей і то в садистичний спосіб. Число замордованих виносить 220 осіб, а число тих, що зістали без даху над головою — понад 2.000.

В повіті Холм в звітовому році замордовано 60 провідних українців; в повіті Біла Підл. 20, а в повіті Люблін 31.

8.12.43 українські інституції міста Любліна дістали поштою погрози відплати за виступи проти польського населення на Волині за підписом "рука справедливості", Люблін, 7.12.43.

Для покращання відносин у Люблинській області є конечно побільшити скількість української поліції та впровадити відповідно озброєну самооборону.

**УКРАЇНСЬКИЙ ДОПОМОГОВИЙ
КОМИТЕТ
на повіт Грубешів
у Г р у б е ш е в і
Тел. 80
Ч. 4010/0 "....."/42**

ДОКУМЕНТ ч.6

Грубешів, дnia11 березня.....1944

**До
Українського Центрального Комітету
Краків**

**Подаємо до відома, що від дня 9.III.44 до 11-го III.44 згоріло 11
українських сіл та зістали помордовані не лише мужчини, але й жінки
та діти в дуже жорстокий спосіб.**

**Рано 9.III.44 люди з Аделіни, вол. М'яке, дали знати до волосного
уряду та станиці укр. поліції в Сагрині, що до їх села прийшла велика
банда, зложена з самих поляків. Банда вийшла з турковицького та
тучапського лісів, правдоподібно прийшла вона з лащовецької та
типовецької волостей.**

**Волость дала знати до Грубешева до відносних властей безпеки та
до УДК. О год. 4 по полуздні ця банда напала на село Мяке, спалила
їого дотла та постріляла багато українців. Польські господарства
оминала та поляків не била (зрештою поляки вицофалися зі всіх сіл, де
були напади). О. год. 4 рано дня 10-го банда напала на село Турковичі
спалила його та побила українців; в цей самий час був напад на
кольонію Сагринь та село Сагринь. В цім селі сконцентрувалося понад
3 тисячі українців зі всіх околичних сіл. Село та кольонія спалені, дуже
багато є побитих українців (коло 500). Рано 10-го та сама банда
прийшла до кольонії Теребінь, спалила її та помордувала людей. Інша
знова банда спалила село Стріжовець де також були жертви в людях.
По полуздні від год. 2-гої банда спалила село Теребінь (10 км. від
Грубешева) а о год. 4 запалила село Маличі, вибираючи лише самих
українців. Дальше банда відійшла до села Вербковичі, але у
Вербковичах була застава укр. ортшузів та поліції, що змусило її
відступити.**

Друга банда пішла на район крилівської волости, спалила та вимордувала українців в с. Сиховичах, де є понад 200 трупів та ранених, вернула до села Ласкова і, помимо сильної оборони, село спалила та побила багато людей. Третя банда спалила Старе село, телятинської волости. Де тепер є банди — невідомо, в кожному разі, на терені волости Сагринь в тамошніх лісах та в польських кольоніях. Банда прийшла з волости ладовецької, тишовецької, кітлицької та з околиць Комарева, заміського повіту. Місцеві поляки були для них за провідників та підсобили їх харчами та збросю. Зазначуємо, що польське населення з тих місцевостей, де були напади, перенеслося до Грубешева та до окремих фільварків, яких бандити не палили ані грабували. Від весни минулого року в кожнім звіті ми показували звідки приходять банди на наш терен, але до того часу ніхто в центральних властей цього не представляв як слід, аж тепер прийшло до такої страшної катастрофи. Ще звертаємо увагу, що на терен грабовецької, ужанської та молодятинської волостей приходять банди з війславецької волости, пов. Холм та красничинської волости (бонецькі ліси) пов. Красностав. Коли дальше центральні власті не звернуть на ті місцевості уваги то українці в грубешівськім повіті перестануть існувати. На наші прохання і представлення у місцевої влади про небезпеку в повіті від польських банд, в часі нападу банд і до тепер влада нічого не робила та не робить, хоча в місті є військо, жандармерія, частини СС Дивізії Галичина, а в околиці Грубешева є три сотні Волинського Легіону.

Просимо щоб негайно наші централі представили це все у відносних властей безпеки, щоб це більше не повторилося. Рівночасно просимо прийти нам з якнайбільшою допомогою, бо масмо вже більше як 3 тисячі родин без даху над головою, голих та голодних. Нам лишилося на удержанні майже половина дітей, які вчащають до фахових та середніх шкіл в Грубешеві та інших містах.

**УКРАЇНСЬКИЙ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ**

Поштова скрітка 226

Тел. 117-92 і 206-90

Ч.318/44

При відповідях покликуватися
на ці числа

ДОКУМЕНТ ч.7

Люблін, дня 24 березня 1944

Н Е Г А Й Н Е !

**Український Центральний Комітет
Організаційний Відділ
Львів — Краків**

у справі: дальнє палення наших сіл на Грубешівщині.

Від неділі 19 березня й до нині горять далі українські села Грубешівщини.

“Польське народове oddзяли” під керівництвом своїх старшин мордують далі сотні українських селян і дітей.

Всі заходи перед урядовими чинниками, які або обіцяють дещо зарадити або просто вислухують наших алярмуючих звітів, не доводять до ніяких успіхів. Говорили вони мені, що перший раз удалося полякам тому, що весь узброєний запас пішов на виправу в більський повіт. Тимчасом й тепер польська банда гуляє собі безкарно і далі буде діяти, коли не прийдуть військові відділи.

Модним тепер на нашій верхівці стали нарікання на Галицьку Дивізію та інші українські віddіli! Польська зручна пропаганда вложена поляками в чужі мізки!

До попередньо спалених сіл, від 9-12.3., а саме двох волостей Сагринь і Крилів : 17 сіл: Сагринь, Мяке, Турковичі, Андріївка, Маличі, Теребінь, Колонія Сагринь, Моложів, Ласків, Шиховичі, Малків, Перегоріл, Вороновичі, Модринець, Модрич-Колонія, Старе Село, Ріплин,.....”..... ляцька орда спалила знову від останньої неділі 10 українських сіл, а саме: Берестъ (вол.Молодятин), Верошин, Витків, Жабче (вол. Потуржин), Ощів (вол.Долобичі), Кащаник, Ліски (вол. Варяж), Міняни, Масловичі, Козодави,(вол.Міняни).

Сотні нових трупів лежать замордованих ляцькою бестією!
Другі більші сотні остали без даху над головами!
М о б і л і з у й т е самооборону з українських земель, бо тут помочі
не діждатися!
“Народове oddзяли” складаються з бандитів зі всіх земель бувшої
Польщі, але тепер переважають волинські і галицькі ляхи!!!
Народ у розпуці, бо ми всі тут безрадні!
Пришліть особливих відпоручників з Централі УЦК на місце!
Особливі кур'єри хай привезуть багато грошей, річей, тощо!
Ще тепер можна поратувати нещасні жертви ляцької голоти, бо
експлуатація частинно відкликана, точніше, на довший час намічена.
Слава Україні!

Др. Л. Голейко
представник УЦК

ДОКУМЕНТ ч.8

П Р О Т О К О Л 2 8
списаний дня 27.IV.1944 р. в УДК Грубешів.
**Зізнання Дідуха Константина, літ 27, учителя села Сушів, волость
Потуржин.**

Від Різдвяних Свят ц. р. не довелося мені ні одної ночі спати в хаті. Місцем моого нічлігу була стодола, хлів або якась солома при стодолі. Рано година 5 упускав своє дуже вигідне місце спання і дуже скорим кроком біг радий і веселий до хати, що щасливо пройшла ніч. Не виспаний, втомлений до безкрайності, йшов до праці. Не раз приходилося за столом здрімнутися, але нагло пробуджувався і дальше продовжував свою працю з дітьми. По скінченню лекцій був щасливий, бо міг свободно і спокійно собі відпочити і то навіть в хаті на ліжку. Однаке не довго був я так щасливий, що міг спокійно собі посидіти в своїй хаті бодай в пополудневих годинах.

Одного гарного дня 3 год. по полуздні прийшло двоє незнаних типів зі зброяєю в руках до хати, де я мешкав і спитали: “чи ту мешка укр. учитель?”

В цей час на щастя мене не було в хаті, а пішов я до кравця досить далеко від своєї хати. Були вони в кількох хатах і всюди питали про учителя.

Коли повернув я до хати і довідався, що були гості, стало мені якось лячно. Довго перед собою бачив двох чорних типів зі зброяєю в руках і ніяк не хотіли вони звільнити мою голову і мої очі якими широко я на них дивився. Від хвилини відвідання мене через двох гостей не мав я вже місця в своїй хаті. Мешкав я по цілім селі, в іншій хаті ів сніданок, в іншій обід і вечерю. Місця праці не хотілося мені упустити, лише тому, що дуже полюбив дітей і не хотів, щоби вони лишилися без духового провідника.

В таких тяжких умовинах працював я до 15 березня 1944 р. Рано 15 березня о 8 год. побачив я страшний образець в сусідньому селі 3 км. від мене.

Село Жабче — гарне село ціле стало в полум'ях вогню від польських бандитських запальних куль. Чути було голосні стріли з машинок, змішані з зойком і криком людей. По хвилині прибігли люди з Жабча дуже перелякані до моєго села. Багато не хотіли ці люди говорити, тільки кричали переляканим голосом "втікайте, бо поляки палять, а людей стріляють і ножами ріжуть!" Вхопив я малий пакуночок, наладований мною вже давно й подався дальнє до сусіднього села. В тім селі людей було дуже багато. В кожній хаті було по 5, а навіть 8 родин. Банда польська підсуvalася щораз ближче до села, де були скучені всі люди з поблизьких сіл. Ради іншої не було, тільки втікати в сторону галицьких сіл. Великий обоз людей з кіньми і піших раненько у вівторок вирушив з Лотужина в сторону Галичини села Угринова. Обоз людей далеко не доїхав, бо тільки до Виткова. Недалеко Виткова є ліс. З цього лісу вийшла велика банда добре озброєна й почала стріляти до людей, які посувалися в сторону Галичини.

Багато людей і коней зістало забитих по тій дорозі. Серед людей витворилась велика паніка. Люди кричали, плакали й порозбігалися на всі чотири сторони. Дорога покрилася густо людськими і кінськими трупами. Багато зістало тяжко ранених, а бандити підходили від одного до другого, і в страшний спосіб добивали ранених. Я мав знова дуже велике щастя й вдалося мені якимось чудом продергтися між живими і побитими, між озброєними і неозброєними до села Угринова, де відпочив собі по так страшних і приких вражіннях моого пережиття.

/—/ Дідух Константин

Грубешів, 27.IV.1944

Згідно з оригіналом

Підпис нечіткий

Чесанів, дня 17 лютого 1944

УКРАЇНСЬКИЙ ДОПОМОГОВИЙ КОМИТЕТ
ПОВІТ ЗАМОСТЯ
ДЕЛЕГАТУРА В ЧЕСАНОВІ

З В І Т

Організаційного Підреферента Делегатури Чесанів
про напад большевицьких банд на терені Чесанівщини,

Дня 10 лютого прийшли зі сторони Верхрати до Бруска Старого большевицькі банди у великий силі. Вже рано 11 лютого в лісах коло Брусна чути було виразну пальбу машинових крісів. Всі сполуки на Раву Руську перетяли.

Потяг з мадярськими відділами обстріляли. Люди, що походили з Брусна Старого говорили про те, що банда мас характер чисто большевицької диверсії. Вночі з 10-го на 11-го лютого банда перетягала через Рудку-Хотилюб-Фільварок Нове село, попри саме село на Чесанів, а звідси через Люблинець, Новий і Старий Замх, Борівець, Обшу, Ружанець, Руду Ружанецьку, Гуту Ружанецьку, Сусац та Наріль.

Сила банди: По дорозі з Костилюблля на Чесанів нараховано 700 саней. Коли прийняти, що на кожній фірі було приблизно по трьох людей, не рахуючи кінноти, обчислено, що всіх бандитів було коло 3.000 людей.

Узброєння банди: Всі бандити були узброєні в большевицькі машинові пістолі. Крісів було мало, також ручних гранат не помічувано. За собою тягнули, крім цього, 6 канонів при цьому мали дві важкого калібрі.

По дорозі на Чесанів узброєна банда у числі 15 людей, шість саней та шість кіннотчиків заїхали спеціально до Нового Села до школи, де дощенту пограбували директора] цеї школи Миколу Бородача. Його самого бандити забрали зі собою до ліса, де він і досі перебуває.

В Чесанові банда розбіглась по хатах та /г/ рабували, шукаючи при цьому за горілкою. По дорозі з Брусна забрали молодих людей а в тому й одного нашого поліциста з Горинця, про яких і досі чутки немає.

Дня 12.2.44 тим самим шляхом переїхало знову, у цьому самому напрямку 100 фір. Першого дня банди роззброїла станицю польської поліції в Чесанові. Прийшли під станицю та взивали їх до здачі. По довшій нараді вони здалися. Їх заладовано на фіри та повезли зі собою. Поведінка бандитів у Чесанові була дуже оглядна. Всюди питалися, входячи до хати, чи українець, чи поляк. Оглядалися по стінах за образами і по цьому орієнтувалися про національність мешканців даної хати.

Всюди, де лише банди переходила, місцевий активний польський елемент активно влучувався в акцію бандитів. Поляки приходили відразу зі зброяю, де їх дуже радо вітали, давали відразу відповідне одіння, виряд і вони влучувалися до діяльності банди. Сама банда не страшна, якби не місцеві в ній поляки. Вони то відразу виготовляли списки української інтелігенції, яку за всяку ціну старалися большевики живцем захватити до ліса.

Перетягаючи (тобто — переходячи — В. В.) через село Люблинець Новий, большевики зайдли до фільварку, який охороняли 11 жовнірів. Взивали їх до здачі, однак вони не піддалися та дві години хоробро боро[ни]лися перед переважаючими силами. Коли врешті большевики притягли канони та зачали розбивати будинок, в якому вони (тобто німецькі вояки — В. В.) мешкали, а потім його підпалили, жовніри мимо цього стріляли хоробро далі. Всіх цих молодих людей [большевики] постріляли, крім двох, що вискочили із палаючого будинку. Один [з них] був тяжко ранений... Їх забрали бандити зі собою.

Дня 15.2.44 із штабу банди втік забраний большевиками з Брусна Старого, присілок Хмелі, Кузневич Михайло, якого переслухано і він розповів наступне: Головний штаб банди знаходиться в селі Борівець /Боровець/, шефом штабу банди є майор большевик, а до того ще й жид. При ньому є цілий ряд людей, що подрібно випитують...про все, що відноситься до внутрішнього життя українців. Він грозить, б'є та називає всіх фашистами. При переслухуванні використовує знаних з описів большевицьких метод[ів] слідства. При Кузневичі знайшов виказку УНО... Й питався, нащо йому цей посвідки, чому він тримає її при собі. З ним у хаті штабу сидів також дір[ектор] Бородач з Нового Села, якась німка з Луцька, що по дорозі її захватили та жовніри з

Люблінця Нового. Дня 14 лютого 1944 одного з німців розстріляли а другого, на приказ майора жида, спалили живцем на кострі, який спеціально приготували з сухих дров поляки та большевики. Кузневич простий хлопець зі села, несамовито перестрашений при оповіданні цієї сцени, заломався та розплакався. При цьому завважував, що поляки та спеціальні "отделені" банди, серед сміхів та вереску, приготували ще дров та підкидували, сміючись разом з дівшуками партизанкамі, що поприходили разом, які теж ходили узброні з бандою. Переважно жидівки передовсім, що там належать до спеціального суду при штабі пана товариша майора. Ціле село Борівець співпрацювало з бандою. Всі допомагають та роблять службу у банді. Борівчани відразу створили місцеву міліцію для внутрішньої охорони села. Вони там їздять вдень до Чесанова та по сусідських селах на звіди, виконуючи свою паршиву роботу на знищенні українського елементу... Все що тепер твориться по наших селах, всі грабунки — це робота борівчан, при чому це саме роблять мешканці Руди Ружанецької, Нареля та Замху.

Поляк Врубель Антон зі Замху став відразу комендантом відділу. Люди з Борівця та Замху приїздять до Люблинця Нового та Старого й помагають грабувати ці села. В перших днях цієї інвазії большевики зайняли Люблинець Старий та Новий, але після наради з комендантом місцевої польської банди опустили ці села, говорячи, що тут небезпечно, бо оба ці села боронилися перед нападами польських банд і тому тепер будуть доносити про рухи банд. Вся молодь зі сіл Люблинець Новий, Люблинець Старий, Жуків втекли до Нового Села чи Любачева. Ані з Борівця, ані з Замху чи іншого т. зв. Заграницького села, ніхто не втік і всі влучилися до діяльності большевиків. Доки будуть існувати такі села, вічно тут будуть неспокої, бо там ведеться довгими місяцями пропаганда за большевиками. Тут на Холмщині всі "лігеншафти" (гобто удержані фільварки — В. В.) стали остосюються большевицько-польської роботи.

Кузневич оповідав, як на його очах у штабі до майора зголосився комендант польських банд та запропонував співпрацю. Пропозицію прийняли так само і його людей, яких він привів, та влучено до банди. Ішла нарада, що робити з польською поліцією в Чесанові. Цей саме комендант заявив, що в часі його нападів на Чесанів та околицю не впав ніколи один стріл на нього; він [був] за прийняттям усіх поліцистів до банди. Відібрано їм /тобто польським поліцистам — В. В./ кріси та мундири та дали їм зброю та мундири большевицькі.

Вночі з 16 на 17 іде сильна канонада в лісах. Прийшли відомості, що банда окружила 300 шуцполіцістів та їх розбила. Існує загроза, що [вони] опанують цілу нашу околицю. Ціла боротьба ця відбулася у Руді Рожанецькій. Все наше економічне й культурне життя знищено і все в розтічі. Може цей звіт... буде змога вислати, але дальнє тут перебування та яка-небудь праця стала неможливою взагалі.

Треба при тому зазначити, що з польських сіл приходять до нас лишень грабувати так що нема вже ані коня, ані корови, ані воза, ані саней; люди біжать, куди очі несуть. Ми заздалегідь усунули всі акти Делегатури, що не конечно потрібне — попалили.

Просимо ургувати та представити цей побіжний стан владі, щоб наділила скору поміч. Крім того зазначуємо, що большевики будуть скоро робити мобілізацію польського населення. Про яку-небудь пропаганду за Сталіном — покищо немає ще і сліду.

Ціль приходу большевиків тут перетяти сполучення німців з фронтом та уможливити прихід большевії. Це вони заявляють, кажучи, що будуть тут за десять днів. Підсилення банди йде літаками. Однак досі тут ніхто не бачив цього, щоб така поміч приходила. Знищити банду можна тепер ще, зразивши її на довше босм.

За Делегатуру:
/ Підпис вирізаний/

Другий підпис не чіткий

ДОКУМЕНТ ч.10

ДО УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ В КРАКОВІ

З ВІДОМЛЕННЯ

На терені Білгорайського повіту, а зокрема на теренах найдальше висунених на Захід, то є волость Горішній Потік і волость Крестів, Біща, життя для українців вже тепер не виносне, а все через польські банди. Перші випадки грабунку почались у 1942 р. восені, а потому щораз частіше грабують. А від грудня м. р. досі то немає ні одної ночі, щоби

не ограбили одного, а то й кільканадцять українців (поляків не грабують, хіба про око). Ні один українець в літі вночі не спить у хаті ані у власнім господарстві, тільки десь у полі, на межі або в полукипках, а тепер неспостережно йде до сусіда-поляка. Заліз де в солому, чи під якийсь дах, бо як попадуть його там бандити, то як не вб'ють на місці або зіб'ють до безпритомності, то заберуть зі собою до ліса, де мучать його різними тортурами аж поки не сконає. Для нас опис советських знущань зовсім блідий у порівнянні з тим, що відбувається під опікою влади. Ото тільки короткий список жертв за 1 рік, що згинули від ляцької кулі (бо котрих ограбували, то вже трудно під сучасну пору устійнити).

1. Шевала Антін, муж довір'я, учитель с. Кульно, згинув під час нічного нападу від бандитів.
2. Мостовський Микола, с. Кульно, згинув від поль. бандитів.
3. Левицький Дмитро, дяк с. Липини Долішні. Руки зв'язані дротом, розрізане черево.
4. Священик Кадій Олександер (70 років) забраний з церкви вночі через польських бандитів і доси його не віднайдено, а нутро Липинської церкви здемоловали.
5. Волошин Адам і Микола, селяни, забрані бандитами до лісу і вже не вернулися.
6. Жінка Бабія Адама, селянка з Липин Горішніх, забрали до лісу і не вернулася.
7. Палико Андрій, замордований у лісі.
8. Перестінко Дмитро, сел. Гор. Потока, зовсім не свідомий, вбитий бандитами в лісі, тільки тому, що найдено при ньому українську кенкарту.*)
9. 17 грудня (1943) між год. 7-8 рано, 700 м. від поліційної станиці, в помешканні вбито волосного секретаря Бонна Дмитра, його жінку Катерину, тестя Миколу Ящечка й війта Івана Ящечка, на яких напали поль. бандити а по виконанні вбивства відійшли до Липин, про що вже була згадка в Krakівських Вістях. Тільки не знаю, чому саме нам замовчувати з чиїх рук згинули, так це зовсім ясно, нас усіх виб'ють а Ви будете мовчати. Хіба боїтесь за власне життя, то хоч напишіть, що боїмось написати.

Де ж обіцяна поміч? Де галицькі агітатори, що підбурювали населення, що збільшували ненависть і пропасть між двома сусідами? Їх нема, вони давно втекли, а нарід лишили на поталу полякам. В червні виселено поляків з Тарногородської округи а наслано українське

населення з Томашівщини, але не забезпечено їх. Поляки напали й усе те вимордували, кого схопили а хто втік в одній сорочці (Ви про це не пишете) і поляки назад обсіли на тих господарствах а українське населення пішло жебрати, бо ж на їх прадідівській землі засіяли фольксдойчі.

А Ви чванитесь Галицькою Дивізією СС? Та ж холмщаки служать при поліції, і в Шупо, пильнують фабрики, жидів у гетах, а на їх батьків і сестер спеціально нападають польські бандити і це є опіка? Зрештою, чи ми можемо сподіватися опіки і справедливості від німецької адміністрації, в яких сидять виключно самі фольксдойчі, що є з духа і крові польськими шовіністами, тільки прикриваються німецьким плащиком?

Як до забезпечення збіжевого контингенту — то найшлося військо, а для забезпечення життя і майна тому населенню, що завсіди у 100% виконували свої обов'язки — то нема сили. Майте відкриті уха й очі бо Й таки факт є, як стояв відділ німецького війська для забезпечення здачі контингенту, то лейтенант тої групи завсіди пив і гостиався з поляками і то такими, які ще за польських часів були злодіями, а він (лейтенант) говорив, що це "гуд бавер" бо дав багато горілки і солонини, яку вночі награбували, А коли українська поліція впіймала одного бандита то три рази приходив (лейтенант), щоб його випустили. Ось є опіка, але не для нас.

Тепер усе польське населення до нас відноситься ворожо а сприяє бандитам, які до речі, це польська підпільна військова організація, що має почати винищувати все українське населення, в першу чергу — свідоме. Бо вони вважають, що німецька адміністрація краю вже давно провалилася б, якби не українська поліція і свідоме українське населення

Молодь наша б'ється на фронтах, за кого? за нову Європу? Але вона не для нас, бо як так даліше буде, то й один не діжде кінця війни. Ви нас вважаєте комуністами? Ні, холмщани ніколи не були комуністами, але тяжкі обставини кидали нас у ту сторону, звідки могли б мати якусь полегшу. Українське населення було в 100% прихильно наставлене до німців. Приміром, десятки тисяч нашої молоді виходило до Німеччини; я був заклик вступати до Охоронної Служби СС — то наша молодь зголосилася масово, контингент також вповні віддавали. А за це що маємо? Жодної школи на селі нема, бо вчителі повтікали, а хто не втік — того замордували. Служба Божа, як правиться, то мусить бути присутня узброєна поліція, бо інакше прийдуть бандити, ограблять людей, а священика замордують, як це

наприклад, сталося в селі Кульно на Новий Рік. Під час Служби Божої польські бандити окружили церкву й пороздягали людей з кожухів і чобіт. У нас про це мовчиться й досі ні одного бандита не зловлено.

Поки будуть на наших землях поляки її фольксдойчери в адміністрації — поки буде польська інтелігенція, духовенство, гаєві, управителі маєтків — доти не буде тут спокою, бо тільки з них виходить усе це під'юджування й вороже настроювання польського населення супроти нас.

Як проти дизертирів — то є способи карної санкції, а проти бандитів — то нема. Наприклад, є кілька польських родин, про яких відомо, що їх сини належать до банди, але їх зловити не можна. А про те їхні родини живуть собі спокійно. Отже, прошу розглянути ці справи й у відповідальних чинників поробити відповідні заходи, бо тепер так стало, що як іде є якийсь урядовець українець — то мусить утікати до міста, якщо хоче жити.

Вибачте за острій тон цього писання, бо дійсність є багато гірша, як тут описано.

Потік Горішній, 4.2. 1944

Михайло Федірчук,
селянин с. Гор. Потік

П. С. Якщо одержите цього листа, то будь ласка, напишіть мені хоч поштівку. М. Ф.

ДОКУМЕНТ ч.11

10 лютого 4

**УКРАЇНСЬКИЙ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ
Поштова скрітка 226
Tel. 117-92 і 206-90**

03/Гл./Кн.

Вповноважений Громадянин

Михайло Федірчук

Потік Горішній

З ВІДОМЛЕННЯ

Сьогодня одержали ми Ваше письмо з дня 4 лютого ц. р. і бажаємо бодай коротко Вам відповісти.

Надзвичайно важні умовини життя українського населення на терені майже цілої люблинської області, а зокрема білгорайського повіту є нам добре відомі. Про це все своєчасно повідомляємо німецьку владу та просимо за відповідну охорону для нашого населення. Тісю справою постійно займається Представництво У.Ц.К. в Люблині що раз-у-раз інтервеніює у Губерніяльної влади, яка виконує безпосередню службу безпеки на тому терені. Крім того цій болючі справі присвячує чимало уваги сам п. Провідник У.Ц.К. д-р В. Кубайович, що вже двічі робив інтервенцію у п. Генерал-Губернатора д-ра Франка в справі нестерпних відносин на терені люблинського дистрикту. Зокрема дуже багато заходів підприняв Український Центральний Комітет, щоб поліпшити важку долю наших переселенців. Однаке Ви самі зрозумійте, що не все дастися зробити так, як би хотілося...

В кожному разі треба Вам і іншим знати, що ми робимо все, що в нашій силі. Тверді часи, в яких живемо, завдають дуже важкі удари, але нічого вам не поможе, коли будемо нарікати та жалітися. Мусимо самі бути тверді та спільно помогати собі, щоб перебути врем'я люте.

Дивується, чому в часописі "Краківські Вісті" не подають, з яких рук гинуть наші люди. Не подають, бо не можна — про це рішає цензура. Також неслушний Ваш жаль до галичан, які піднесли національну свідомість на Холмщині. Вони виконали свій обов'язок і за це належиться їм тільки вдяка. А коли приходиться нам терпіти за нашу національну справу, то це є для нас тільки честно. Очевидно, що мусимо всіми силами боронитися, бо такий закон боротьби, що на світі панує.

Старайтеся тримати живий зв'язок з Українським Допомоговим Комітетом, Делегатура в Білгораї, та повідомляйте його про все, що у Вас діється.

У важніших справах звертайтеся до Представника У.Ц.К. в Люблині на адресу: Beirat beim Gouverneur des Distrikts Lublin, in Lublin, Pilsudskistr. 10/1.

Якщо можете, то доповніть присланий список жертв ще датами, коли вони згинули та точніше подайте місцевості. За всі Ваші інформації будемо вдячні, але просимо вважати, щоб вони були згідні з правдою.

Держіться байдьоро та будьте доброї думки.

Начальник Канцелярії

U K R A I N O Y Z A Z B R U C Z !!!

Za kilkanaście dni minie już rok od krwawej niedzieli 11 lipca 1943 roku, kiedy to rozwodzone bndy ukraińskie dopuściły się masowych, bestialskich mordów na ludności polskiej, na żołnierzach.

Straszliwe lato 1943 r., które przeżyły ludności polskiej na Wołyniu do dnia budzi grozę i w tradycji ludowej tamtych stron przetrwa dłuższą w pamięci niż wspomnienie buntu Szekli w 1846 r. Już dziś, po roku kolejnie jesteśmy świadkami nowych zbrodni. Ludność ukraińska pijana krwią morduje dalej ludność polską dla samej rozkoszy mordowania. Piony wioski i miasteczka, walą się w gruszy kościoły, szkoły, dwory i chaty, ginie wszelki ślad kultury i cywilizacji, morduje się najszczędzony, kobiety i dzieci.

Jakiś straszny, potworny czas ogarnął tę zwyczajną społeczeństwo ukraińską, która swoją historią pioła krwią i pożogą, której jedyną ambicją jest zwycięzka w świecie jako społeczeństwo katów i zbrodniarzy.

My, Naród Polski jedyny pan i gośćodarz tej ziemi musimy wyciągnąć z tych faktów wszystkie konsekwencje.

Ludność ukraińska wyznaczała społeczeństwo zgodnie z jej postępowaniem uznając za społeczeństwo katów i zbrodniarszy i jako takich jak najsurowijsi ukarać. Tego domaga się sprawiedliwość. To jest nasz obowiązek.

Zbrodnicze społeczeństwo ukraińskie, jako zdwojowanego wroga Narodu Polskiego i Państwa Polskiego trzeba nam będzie pozbawić wszelkich praw politycznych.

Zołnierzu Polski - na kresowym frontzie Rzeczypospolitej, na Ciebie zwrcone są oczy całego Narodu! Od Twoego męstwa i od Twojej inicjatywy zależy tylko one, Ziemia Czerkieska uwolni się od krwawej swobody hajdamackiej rzezi.

Wojna wypowiedziana! - Wygrana wygrywamy w bitce pod maskiem!

U K R A I N O Y Z A Z B R U C Z !!!

ДОКУМЕНТ ч.12
(Переклад)

Українці на Збручі!!!

За кільканадцять днів промине рік від кровавої неділі 11 липня 1943 року, коли то звироднілі українські банди допустилися масових і звірських мордів польського населення на Волині. Страшне літо, яке пережило польське населення на Волині, по сьогоднішній день викликає жах і в народній традиції того краю перетриває довше у пам'яті чим спогади про бунт Шеки в 1846 році. Вже сьогодні, зaledве рік пізніше, ми є свідками нових злочинів. Українське населення п'яне від крові мордує далі польське населення для самої тільки розкоші морду. Горячі села і містечка, у руїну обертаються костели, школи, двори і хати, гине весь слід культури і цивілізації, мордують чоловіків, жінок і дітей.

Якийсь страшний, потворний шал охопив те звиродніле українське суспільство, яке свою історію пише кров'ю і вогнем, якого одинокою амбіцією є прославитися у світі як суспільство катів і злочинців.

Ми, польський народ, одинокий пан і господар тої землі, мусимо витягнути з тих фактів всі консеквенції. Українське населення, згідно з його поступованням [треба] визнати як суспільство катів і злочинців і, як таких, покарати якнайбільш строго. Того домагається справедливість. То є наш обов'язок.

Злочинне українське суспільство, яко здецидованого ворога Польського Народу і Польської Держави, треба вже нам буде позбавити всіх політичних прав.

Польський Жовніре на кресовому фронті Речіпосполитої, на Тебе звернені очі цілого народу! Тільки від Твоєї відваги і від Твоєї ініціативи залежить чи Червенська земля звільниться від кривавих судорог гайдамацької різni.

Війна виповіджена! Вирушаємо в бій під гаслом:

У КРАЇНЦІ ЗА ЗБРУЧ!!!

Заввага:

Під цією летючкою немає підпису, ані дати. Але, як видно з тексту, її випущено "на кільканадцять днів перед 11 липня 1944 р., тобто в червні 1944 р.

B. B.

Вживані скорочення

АК — Армія Крайова

АЛ — Армія Людова

ЕОКА — Кипрська підпільна організація у 4

IRO — International Relief Organization (Міжнародня Допомогова Організація)

ОУН — Організація Українських Націоналістів

ОУН-СД — ОУН-Самостійників-Державників

ОУН/СБ/ — ОУН Степана Бандери

ПУН — Провід Українських Націоналістів

РОА — Русская Освободительная Армия

РОНА — Русская Освободительная Народная Армия

СС

УНДО — Українське Национально-Демократичне Об'єднання

УВО — Українська Військова Організація

УГА — Українська Галицька Армія

УД — Українська Дивізія "Галичина"

УКЦ — Українська Католицька Церква

УНА — Українська Національна Армія

УПА — Українська Повстанська Армія

УВВ — Українське Визвольне Військо

УЦК — Український Центральний Комітет

УСС — Українські Січові Стрільці

УНР — Українська Народня Республіка

ВУ — Військова Управа

НКВД — Народний Комісаріат Внутрішніх Дел

КГБ — Комітет Государственої Безпеки

ТАСС — Телеграфічна Агенція Совєтського Союзу

УЛС — Український Легіон Самооборони

БІБЛІОГРАФІЯ

Бродовський котел; воспоминания, очерки, документы. Львів, Каменяр, 1974, 270 стор.

Гайкс. Вольф-Дітріх. Українська дивізія "Галичина"; історія формування і бойових дій у 1943-1945 роках. З передм. Володимира Кубійовича. Торонто, Накл. Братства кол. Вояків I УД УНА, 1970. 277 стор. ілюстр.

Галан, Ярослав. Твори. (Редакційна колегія: Я. П. Білоштан та інш.) Київ, Держ. вид-во худож. літератури, 1960. 3 томи. ілюстр.

— — — — Люди без батьківщини; оповідання, нариси, памфлети. Київ, Дніпро, 1967. 141 стор.

Даниленко, С. Т. Дорогою ганьби і зради; Історична хроніка. Київ, Наукова Думка, 1970. 356 стор. ілюстр.

Дмитрук, Климент. Безбатченки; правда про участі українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці до нападу фашистської Німеччини на СССР. Львів, Каменяр, 1974, 236 стор.

— — — — Свастика на сутанах. Київ, Вид-во політ. літератури, 1973. 340 стор. ілюстр.

История Великой отечественной войны Советского Союза 1941-1945. Москва, Воен. изд-во Мин-ва обороны, 1962, 6 томів.

Івано-Франківська область. Редакційна колегія: Чернов О. О., голова. Київ, Гол. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1971. 979 стор. (Історія міст і сіл Української РСР)

Кравчук, Петро. Правнуки погані; українські націоналісти в Канаді. [написав] Марко Терлиця [псевдонім]. Київ, Радянський письменник, 1960. 305 стор.

Крохмалюк, Роман. Заграва на сході; спогади й документи в праці у Військовій Управі "Галичина" в 1943-1945 роках. Торонто. Накл. Братства кол. Вояків I УД УНА 1978.

Львівська область. Редакційна колегія: Маланчук В. Ю. голова. (Київ), Гол. Редакція Укр. Рад. Енциклопедії, 1967, 979 стор. (Історія міст і сіл Української РСР)

Лебедь, Микола. УПА — Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу. (б. м.). Видання Пресового Бюра УГВР, 1946, 124 стор.

Медведев, Дмитрий. Сильные духом. (Это было под Ровно). Київ, Радянський Письменник, 1963, 389 стор.

Радянська енциклопедія історії України. Редакційна колегія: А. Д. Скаба, відпов. редактор. Київ, Академія Наук Укр. РСР, 1969, 4 томи.

Українська РСР у Великій вітчизняній війні Радянського Союзу 1941-1945 рр. Редакційна колегія: І. Д. Назаренко, голова. Київ, Вид-во Політ. літератури України, 1969. 3 томи.

Журнальні статті

Бабець, Павло. "У Чехословацькому корпусі" — Вісті Комбатанта, ч. 4(60), 1972, стор. 46-52.

Бойдуник, Осип. "Деякі уточнення", — Новий Шлях (Вінніпег), ч. 37 і 38, вересня 14 і 21, 1963 р.

Бородулін, С. "Найманці антикомунізму; українські буржуазні націоналісти на службі старих і нових хазяїв" — Вісті з України, №. 47(1056) 16 вересня 1978, стор. 6-7.

Верига, Василь. "Дмитро Паліїв — воїн і патріот, 1896-1944". — Вісті Комбатанта, ч. 5-6 (36-37), 1968, стор. 35-45.

"Довкруги СС Стрілецької дивізії 'Галичина'" — Бюлетень Красного Проводу Організації Українських Націоналістів — Самостійників Державників, р. 3, ч. 11, стор. 1-5, а також Сучасність, ч. 10(34), 1963, стор. 106-110.

Долинський, Роман. "Бойова група Басрдорфа"; причинки до історії I Укр. Дивізії УНА, кол. дивізії "Галичина" — Вісті Братства кол. Вояків I УД УНА (Мюнхен), ч. 3-6 (77-80), стор. 10-13, ч. 7-10 (81-84), 1957, стор. 6-9.

Кравчук, Петро. "Ганебна річниця" — Життя і слово, (Торонто), 21 травня 1973, стор.

Курах, Михайло. "Українська дивізія 'Галичина' в насвітленні большевицької пропаганди" — Вісті Братства кол. Вояків I УД УНА (Мюнхен), ч. 91, 1958, стор. 68-72.

Матла, Олександер. "Справа Гути Пеняцької і джерела" — Вісті Комбатанта, ч. 1 (93), 1978, стор. 55-61.

Сокольський, Остап. "Дивізійники в очах бритійців" — Свобода (Джерзі Сіті), ч. 182, 23 серпня 1977, стор. 2, кол. 5-7.

— "— — "— "Рімінські дивізійники в очах британської комісії" —
Вісти Комбатанта, ч. 5-6(91-92), 1977, стор. 65-68.

Шанковський, Лев. "Варшавське повстання і українці у світлі
документів" — **Визвольний Шлях**, (Лондон), №. 2 (227), 1967, стор. 152-
159.

ПРАЦІ ПОЛЬСЬКІ ТА ІН.

- Bartelski, Lesław. Powstanie warszawskie. Warszawa, Iskry, 1965,
271 p.
- Bethel, Nicholas. The last secret; forcible repatriation to Russia,
1944-7. Introd. by Hugh Trevor-Roper. [London,
A. Deutsch, 1974]. XIV, 224 p.
- Bór-Komorowski, Tadeusz. Armia podziemna. Wyd. 3. Londyn,
Veritas, 1967, c1950. 399 p. ports, maps.
- Borkiewicz, Adam Józef. Powstanie warszawskie 1944; zarys
działania natury wojskowej. Przedmowę napisał Jerzy Hag-
majer. [Wyd. 2] Warszawa, Pax, 1964. 610 p. illus, maps.
- Churchill, Winston Spencer. Triumph and tragedy. Boston,
Houghton, Mifflin Co., 1953. 800 p. (The Second World
War).
- Dallin, Alexander. German rule in Russia, 1941—1945; a study
of occupational policies. London, Macmillan, 1957. XX,
695 p.
- Daszkiewicz, Andrzej. Ruch oporu w rejonie Beskidu Niskiego,
1939—1944. Warszawa, Ministerstwo Obrony Narodowej
[1975]. 280 p.
- Great Britain. Parliament. House of Commons. Debates, vol. 438.
London, H.M.S.O., 1947.
- Heike, Wolf Dietrich. Sie wollten die Freiheit; Geschichte der
Ukrainischen Division, 1943—1945. Dorheim H., Podzun-
Verlag, 1974. 256 p. illus.
- Hitlerowski terror na wsi polskiej, 1939—1945; zestawienie wię-
kszych akcji represyjnych. Opracował Czesław Madajczyk
przy współudziale Stanisławy Lewandowskiej. Warszawa,
Państwowe Wydawn. Naukowe, 1965. 169 p.
- Juchniewicz, Mieczysław. Polacy w radzieckim ruchu podziemnym
i partyzanckim 1941—1944. Warszawa, Ministerstwo Obrony
Narodowej, 1973. 475 p. illus., maps. (Wojskowy Instytut Historyczny. Seria: Wojna wyzwoleniowa narodu pol-
skiego).

- Kaska, Adam. Nadwiślańskie reduty: Czerniaków, Powiśle, Żoliborz. Warszawa, Książka i Wiedza, 1971. 172 p. illus.
- Kirchmayer, Jerzy. Powstanie warszawskie. Wyd. 4. Warszawa, Książka i Wiedza, 1964. 356 p. plans, maps.
- Klimaszewski, Tadeusz. Verbrennungskommando Warschau. [Wyd. 2]. Warszawa, Czytelnik, 1960. 170 p.
- Klukowski, Zygmunt. Dziennik z lat okupacji Żamojszczyzny, 1939—1944. Wstęp i redakcja: Zygmunt Mańkowski. Lublin, Lubelska Spółdzielnia Wydawnicza, 1958. 477 p.
- Kolasky, John. The shuttered illusion, the history of Ukrainian pro Communist organization in Canada. Toronto, PMA Books, 1979, 220 p.
- Komornicki, Stanisaw. Na barykadach Warszawy; pamiętnik powstania 1944 r. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1964.
- Krannhals, Hanns von. Der Warschauer Aufstand 1944. Frankfurt am Main, Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1962. 445 p. maps.
- Kunicki, Mikołaj. Pamiętnik Muchy. Wyd. 1. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, [1959]. 437 p.
- Littlejohn, David. The patriotic traitors; a history of collaboration in German occupied Europe, 1940—1945. London, Heinemann, 1972. 391 p.
- Lovell, Jerzy. Polska jakiej nie znamy; zbiór reportaży o mniejszościach narodowych. [Wyd. 1]. Kraków, Wydawn. Literackie, 1970. 173 p.
- Ludność cywilna w powstaniu warszawskim. Pod red. Czesława Madajczyka. Wyd. 1. Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974. 3 v. in 4. illus., facsimis. (Biblioteka Syrenki).
- Madajczyk, Czesław. Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce. Warszawa, Państwowe Wydawn. Naukowe, 1970. 2 tomy.
- Polska. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Oddział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z ziem wschodnich. Kwiecień — maj 1944. Londyn.
- Rudziński, Aleksander Witold. Dziennik z powstania warszawskiego. Londyn, Oficyna Poetów i Malarzy, 1974. 104 p.
- Siemion, Leszek. Z lat okupacji hitlerowskiej na Lubelszczyźnie. [Wyd. 1]. Lublin, Wydawn. Lubelskie, 1971. 341 p.
- Shandruk, Pavlo. Arma of valor. With introd by Roman Smal-Stocki. Translated by Roman Olesnicki. New York, R. Speller, 1959, 320 p. illus. (Makers of history).

- Studnicki, Władysław. Polska za linią Curzona. Londyn, [s.n.], 1953. VII, 230 p.
- Szczęśniak, Antoni B. Droga do nikąd; działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa, Ministerstwo Obrony Narodowej, 1973. 586 p.
- Tolstoy, Nikolai. Victims of Yalta. London, Hodder and Stoughton, 1978. 406 p.
- Walichnowski, Tadeusz. U źródeł walk z podziemiem reakcyjnym w Polsce. [Wyd. 1]. Warszawa, Książka i Wiedza, 1975. 344 p.
- Wroniszewski, Józef K. Ochota 1944. [Wyd. 1]. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1970. 276 str. ilus., maps., ports.
- Zamojszczyzna; kronika walki i pracy. Materiały zebral Adolf Budzyński i inni. Opracował Edward Suchora; redakcja: Zofia Kruszelnicka, Aleksander Moskala. [Wyd. 1]. Lublin, Wydawn. Lubelskie, 1970. 1 tom.
- Zawodny, Janusz Kazimierz. Nothing but honour; the story of the Warsaw Uprising, 1944. Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 1978. 328 p.
- Zbrodnia niemiecka w Warszawie 1944 r.; zeznania, zdjęcia. Opracował Edward Serwański i Irena Trawińska. Przedmową poprzedził Zygmunt Wojciechowski. Poznań, Wydawn. Instytutu Zachodniego, 1946. 246, XIII str. ilstr., port. (Documenta occupationis Teutonicae, 2).
- Zbrodnie okupanta hitlerowskiego na ludności cywilnej w czasie powstania warszawskiego w 1944 roku, w dokumentach. Wybór i opracowanie: Szymon Datner, Kazimierz Leszczyński. Ze wstępem Janusza Gumkowskiego. [Wyd. 1]. Warszawa, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962. 443 ilus., plany.
- Zycie w powstańczej Warszawie, sierpień — wrzesień 1944; relacje, dokumenty. Opracował, wstępem, przypisami i aneksami opatrzył Edward Serwański. [Wyd. 1]. Warszawa, Pax, 1965. 371 p. ilus., port.

Журнальні статті, розвідки, зізнання

- Bach-Zelewski, Erich von dem. „Relacja von dem Bacha o powstaniu warszawskim“. **Dzieje najnowsze; kwartalnik Instytutu Pamięci Narodowej**, t. 1, zesz. 2, 1947, p. 295—323.

- Cieślak, Tadeusz. „Hitlerowski sojusz z nacjonalizmem ukraińskim w Polsce”. **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**, studia i materiały, t. 5, str. 93—108.
- Dmytryshyn, Basil. “The Nazis and the SS Volunteer Division «Galicia»”. **American Slavic and East European Review**, vol. 15, no. 1, 1956, p. 1—10.
- „Dziennik Iwana Waszenko” — **Dzieje najnowsze**, kwartalnik Instytutu Pamięci Narodowej, zesz. 2, 1947, p. 324—335.
- Gcibel, Paul Otto. „Bericht des SS-Brigadeführer und Generalmajors der Polizei Paul Otto Gcibel, SS und Polizeiführer Warshaw, am 24. Mai 1948. — Krannhals, Hanns von. Warschauer Aufstand 1944. Frankfurt am Main, 1962, p. 262—277.
- H., M. “The Ukrainian «Galicia» Division — shameless betrayers of Ukraine” — **The Ukrainian American** (New York), vol. 13, no. 4, April 1977, p. 3.
- Halberstadt, Jerzy. „Antoni B. Szcześniak, Wiesław Z. Szota. Droga do nikąd” (recenzja) — **Przegląd historyczny**, t. 68, zesz. 4, 1977, st. 791—796.
- Juchniewicz, Mieczysław i Julian Tobiasz. „Polsko-ukraińskie współdziałanie w ruchu podziemnym i partyzanckim w latach II wojny światowej”. — **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**, studia i materiały, t. 5, str. 109—131.
- Juchniewicz, Mieczysław. „Z działalnovci organizacyjno-bojowej Gwardii Ludowej w obwodzie lwowskim PPR — GL” — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 4, 1968, str. 112—161.
- Lewyckyj, Borys. „Ukraińska likwidacja powstania warszawskiego” — **Kultura** (Paris), Nr 6, 1952, str. 74—82.
- Naruszewich, Natalia. “Zarys historii PRL” **Zeszyty historyczne**, zesz. 42, 1977, str. 5-25, s zesz. 47, 1979, str. 20-72.
- Ortyński, Lubomyr. „Prawda o Ukraińskiej Dywizji” — **Kultura** (Paris), Nr 11, 1952, str. 109—116.
- Polska. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Oddział Społeczny. Sprawozdanie sytuacyjne z Ziemi Wschodnich. — Kwiecień — maj 1944. (Londyn), Nr 15/44.
- Prus, Edward. „Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów i ogłoszonej we Lwowie w 1941 r. «samostijnnej derżawy» pod protektoratem Trzeciej Rzeszy” — **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**; studia i materiały, t. 9, str. 107—138.

- Radziwończyk, Kazimierz. „Niemieckie siły zbrojne w okupowanej Polsce, 22.VI.1941 — wiosna 1944“, część II — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 4, 1962, str. 31—96.
- Raźmowski, Władysław. „Akcja Treblinka“ — **Dzieje najnowsze**, kwartalnik poświęcony historii XX wieku, rocz. 1, 1969, Nr 1, str. 167—172.
- Stachewicz, Piotr. „Z walk w obronie Starówki w powstaniu warszawskim; pierwsza faza działań grupy «Północ», 7—11.VIII.1944“ — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 3, 1974, str. 144—184.
- Szcześniak, Antoni B. „Niektóre problemy stosunków polsko-ukraińskich w latach 1939—1947“. — **Polska Ludowa**; studia i materiały, t. VII, 1968, str. 59—106.
- Szota, Wiesław. „Zarys rozwoju Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Armii Powstańczej“ — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 1, 1963, str. 163—218.
- Torzecki, Ryszard. „Niektóre aspekty hitlerowskiej polityki wobec Ukraińców (1940—1944)“ — **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**; studia i materiały, t. 5, str. 155—160.
- Wołczew, Wsiewołod. „Przyczynek do stanowiska ugrupowań obozu londyńskiego na Lubelszczyźnie wobec kwestii ukraińskiej — **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**; studia i materiały, t. 5, str. 161—169.
- „Stosunek ruchu oporu na Lubelszczyźnie do ZSRR i radzieckich sił zbrojnych w ostatnim okresie okupacji (Styczeń — lipiec 1944)“ — **Z dziejów stosunków polsko-radzieckich**, studia i materiały, t. VI, str. 153—181.
- Ziebołow, W. „Kronika rajdu I Ukraińskiej Dywizji Partyzanckiej im. Sidora Kowpaka“ — **Wojskowy przegląd historyczny**, Nr 4, 1960, str.

Неопубліковані матеріали

- Czahorski, Zbigniew. „Do Towarzystwa b. Wojakiw UPA, 140 Bathurst St., Toronto, Ont.“ 28.XI.1971.
- Himmler, Heinrich. „Rede des Reichsführer SS auf dem Appel des Führerkorps der Galizischen SS Freiw. Infanterie Division in Neuhamмер am 16 Mai, 1944. National Archives, Washington DC, T-175-94-2614657-67
- Паліїв, Дмитро. “Історичні досвіди” — промова до старшинського та підстаршинського корпусу дивізії “Галичина” в червні 1944 р.(12 сторін машинопису — Архів Гол. Управи Братства Кол. Вояків I УД УНА).

І М Е Н Н И Й П О К А Ж Ч И К

В покажчику не подано назви "Українська Дивізія 'Галичина'" тому, що ціла праця відноситься до неї.

Скорочення, вживані у покажчиках: амер. — американський; Гал. — Галичина; гол. — головний; заст. — заступник; к-р — командир; м. — місто; нім. — німецький; окр. — окружний; партиз. — партизанський; поль. — польський; рос. — російський; с. — село; сов. — совєтський; укр. — український.

Азербайджанський батальйон: диви
Батальйон Бергмана
Армія Крайова: 7-8, 11, 19-20, 96,
103, 122.
Армія Людова: 7, 95.
Бабець Павло: 90, 135, 139.
Бажан Микола, сов. дипломат: 67,
173-174, 202.
Bailoff, Brigaderfhr SS, к-р школи
Позен-Трескав: 126.
Баначик Владислав, міністер поль.
екзильного уряду: 113, 115.
Бандера Степан, провідник
ОУН(б) — 77, 84, 184.
Бартельський Леслав: 40, 49.
Барч Е. А., польськ. хірург: 126.
Бах-Зелевський, Еріх фон дем, ген.
СС і к-р Варшавської округи:
9-10, 36, 46, 49, 190-191.
Батальйон Бергмана: 36.
Батальйони Хлопські: 103.
Bethell Nicholas: 88.
Бізант Альфред, полк. УГА, голова
ВУ: 54, 78-79, 99.

Блащак Едвард, офіцер окр. штабу
АК — Замостя: 105, 194.
Бойдуник Осип, член ПУН: 148.
Бойова Група Баєрдорфа: 103-108,
115, 123, 185, 194.
Бор-Коморовський Тадеуш, к-р АК:
8, 10, 17.
Боркевич Адам, польськ. полк.: 15-
18, 32, 35, 125, 128, 138.
Братство кол. Вояків І. УД. УНА:
101.
Брежнєв Леонід, сов. диктатор: 88.
Бригада Камінського диви РОНА.
Бульська Малгожата, лікар: 26.
Валіхновський Тадеуш: 17.
Васілевська Ванда: 65.
Ващенко Іван: 34.
Вершигора Петро, к-р Укр. партиз.
Дивізії ім. Ковпака: 64, 103.
Вехтер Отто, губернатор Галичини:
65-66, 79, 95, 183.
Вільсон Вудро: през. ЗСА: 169.
Віноградзкі, псевдо "Корвін", к-р.
поль. партиз. загону: 121

- Військова Управа: 54-57, 78-79, 57, 98-99, 145.
 Верховний Совет ССР: 63
 Власов Андрій Андрісович, ген. к-р РОА: 27-28, 30, 60, 190, 192.
 Войцеховський Зигмунт, проф.: 32.
 Войцеховський Казімеж, ком-т Гути Пеняцької: 111, 114.
 Волчов, Всеволод: 95-96, 101, 103.
 Вольтер Франсуа М. А.: 156.
 Вронішевський Юзеф К.: 14, 18, 21, 125, 138.
 Wohlschlaeger, нім. свідок: 20.
 Гавфре Артур, ген.-майор: к-р нім. XIII корпусу під Бродами: 71
 Гаги, майор, к-р відділу Поліції Безпеки: 15.
 Гайкс, Вольф Д.; шеф штабу УД: 71, 90, 99, 107, 144, 188, 193-194, 197, 200.
 Галан Ярослав: 65, 67, 80, 89.
 Гальберштадт, Єжи: 98, 102.
 Гальський Климентій, — диви Дмитрук Клим.
 Гайдзік, Болеслав: к-р польськ. бойків у Брадах: 111-112
 Гівіс (Hilfswillige): 15-16, 45
 Гімлер, Гайнріх, райхсфюрер СС: 8, 31, 57, 100-101, 132
 Гірняк Кость: 142
 Гітлер Адольф, фюрер III-го Райху: 83, 98, 151-152, 155, 161, 193
 Греко-Католицька Церква — диви Українська Католицька Церква
 Група Шмідта: 36
 Гайбель Павль Отто, ген., к-р СС і Шуцполіції Варшавського дистрикту: 9, 16, 36, 130, 190-191
 Гвардія Людова: 111
 Гергард Ян: 135
 Грівас Георгіос, кипрський революціонер: 165
- Гродзіцький, поль. підпільник: 120
 Гром, псевдонім — диви Блащак Едвард
 Грончевський Едвард, старшина Армії Людовогі: 95
 Даллін, Александер: 149
 Даниленко Сергій: 74-78, 90, 202
 Датнер Шимон: 12, 18, 138, 197
 Дашкевич Анджей: 121, 123
 Делегатура Польського Уряду в Краю: 94, 100
 Дірлевангер Оскар, ген. СС, к-р Пробоскої Групи: 9-10, 28, 31, 191
 Дмитришин Василь: 59, 188
 Дмитрук Клим: 77-80, 85-86, 90-91, 202
 Долинський Роман, старшина УД: 105-107, 115, 197
 Донські Козаки: 60
 Дяченко Петро, полк., к-р Укр. Легіону Самооборони: 37-39
 ЕОКА: 163
 Жепецька Ірина, лікар: 22
 Жимерський Міхал, ген., к-р АЛ: 7
 Заводни Януш: 39-40, 42
 Загачевський Евстахій: 144
 Зелений Зенон: 99
 Йден, Антоні, брит. міністер: 62
 Інфілд, Глен В.: 17, 196
 IPO: 131
 Камінський Мечислав, к-р РОНА: 9-10, 22-23, 26-28, 30-31, 35-36, 46, 190, 192
 Капустянський Микола, ген.: 56
 Карпатська Січ: 175
 Каска Адам: 39
 Квіслінг, Відкун А.Л.Й., норвезький політик: 165
 Кедрин Іван: 77
 Кенан, Джордж, amer. дипломат: 40
 Кірхмаєр, Єжи, поль. ген.: 15, 17, 35, 37, 43, 128-129, 138, 191

- Клімашевський Тадеуш: 104, 106-107
 Клюковський Зигмунт, лікар: 104, 106-107, 194, 197
 Коженьовський Б., к-р сов. партиз. відділу ім. Чкалова: 112
 Коляска Іван: 88, 91, 203
 Ковпак Сидор, к-р сов. партиз. загону: 62-63, 84-85, 103, 106, 183, 199-200
 Коморницький Станіслав: 39
 Коновалець Євген, полк.: 84
 Кононов, І. Н., к-р Донських Козаків: 60
 Костельник, о. Гавриїл: 76
 Кох, Еріх, райхскомісар України: 65
 Кравс, Бурмістр: 104
 Кравців Богдан: 77
 Кравчук Петро: 85-88, 91, 203
 Крангальс, Ганс фон: 15, 17-18, 35-37, 39, 42, 45, 49, 129, 138, 190, 196-197
 Крилач, Юрій (Єжи): 43-44, 46-47
 Кришкевич, лікар: 104
 Крохмалюк Роман: 58, 79, 89, 91, 187
 Крутіков Борис, ватажок сов. партиз. відділу: 64, 111-112, 114
 Кубійович, Володимир, голова УЦК: 55-56, 77, 96, 154, 183
 Кундіюс, Анастасій, к-р сов. партиз. відділу на Золочівщині: 111
 Куніцький, Миколай, заст. к-ра партиз. відділу на Люблинщині: 64
 Кунцевич Тадеуш, офіцер окр. штабу АК-Замостя: 105, 197
 Курах Михайло: 63, 67, 89
 Куриловіч, Ян, поль. підпільник: 112
 Курманович Віктор, ген. УГА: 66, 92, 98
 Кутузова, орден: 63
- Лаба, о. Василь, гол. капелян УД: 77, 79
 Лазурко Роман: 142
 Лебедь Микола, заст. провідника ОУН(б): 54-55, 58, 77, 79, 204
 Лепін, Володимир: 203
 Левицький Борис: 42, 46, 49, 130
 Лещинські Казіміж: 12, 197
 Ліндеман Фріц, ген., к-р дивізії: 71
 Литлджон, Давід: 61, 206
 Ловелл Єжи: 43-45, 48-49, 130, 139, 191, 197
 Лозінська Вероніка: 16
 Мадайчик Чеслав: 13, 34-35, 58, 109
 Масєвська Марія: 38
 Мазепа Іван, гетьман: 84
 Масловський, Віталій: 83, 91, 202-203
 Матла Олександер: 113-114
 Медведєв Дімітрій, к-р партиз. сов. загону: 64, 112, 114, 197
 Медведь Лев, представник УССР в ОН: 174, 202
 Мек-Ніл, Гектор: 148
 Мельник Андрій, голова ПУН: 77, 84, 184
 Міколайчик Станіслав, прем'єр поль. уряду: 7-9, 43.
 Міхновський Микола, укр. політик: 137
 Молотов Вячеслав, міністер зовн. справ СССР: 7, 62, 181.
 Мудрий Василь, укр. політник: 170
 Навроцький Осип, сот., секр. ВУ: 54
 НКВД-КГБ: 77, 80, 203
 Народна Армія — диви: Армія Людова
 Народовс Сіли Збройне: 43
 Нарушевіч, Наталя: 17
 Ніхімов, Рос. адмірал, орден: 63
 Нахтігаль: 80-81, 168
 Недвіг, нім. ген.: 71
 ОУН: 56-58, 81, 92, 94, 96-97, 110, 166,

- 174-175, 184, 199
 ОУН-(6): 54-55, 57, 78-79, 81, 96, 110,
 143, 159, 169, 174, 184, 204-205
 Олександер Невський, орден: 63
 Ольжич Олег: 56
 Ортинський Любомир: 42, 131-132,
 139
 Остромира Марія: 136
 Охоронна Поліція — диви —
 Шуцполіцай
 ПУН — диви ОУН
 Павлюс Фрицрих, фельдмаршал: 73
 Паліїв Дмитро, сот. УД: 57, 59, 99,
 132, 139, 183
 Пачковський Альфред: поль. майор:
 17
 Пестлюра Симон, Гол. Отаман УНР:
 31, 36
 Псткевич, науковець: 24-26, 29
 Підгайний Богдан, пор. УД: 126, 138
 Піхотна дивізія ім. Косцюшка —
 диви Польська Дивізія ім.
 Косцюшка
 Пласкі Станіслав: 36
 Побігущий, Євген, майор УД: 77
 Подкова, псевдонім — диви:
 Кунцевич Тадеуш
 Польська дивізія ім. Косцюшка: 11,
 67
 Порттер Голдайн Д: 54
 Прус Едвард: 89-90, 121-122, 160
 РОА: 22-23, 27, 30, 37, 44, 60-61, 130,
 135, 198, 206
 РОНА: 9-10, 21-23, 26-28, 30-32, 35,
 38, 41-42, 44-46, 61, 126-127, 130,
 190-192, 198
 Ражмовський Владислав: 118-121,
 123, 197
 Райнєфарт Гайнц, ген. СС: 9-10, 28
 Рібентроп Йоахим, нім. міністер
 зак. справ: 181
 Рогр Гюнтер, ген.-майор к-р групи у
 Варшаві: 9
- Рокосовський Константин, гол.-ком.
 I-им Білоруським фронтом: 8
 Роланд (легіон): 80, 168
 Ростворовський, ксьондз: 40
 Рудзінський Александр: 124, 138
 Рудницька, Мілена: 187
 Рузвельт, Франк Д.: през. ЗСА: 11,
 157, 168, 182
 Русская Народная Освободительная
 Армія — диви РОНА
 Русская Освободительная Армія —
 диви РОА
 СС Бригада Дірлевангера: 31-32, 38,
 44
 СС— Бригада Камінського — диви
 РОНА
 СС-Штурмбригада Камінського —
 диви РОНА
 Свобода Людвік, ген., к-р
 Чехослов. корпусу: 73
 Семіон Лешек: 107-108, 110
 Сенюта Іван, уповн. ВУ: 79
 Сервінський Едвард: 12-13, 17, 28-29,
 33, 196
 Зіхергайтсполіцай: 9, 15-16
 Сікорський Владислав, поль. ген.: 63
 Скоропадський Павло, гетьман: 84
 Совєтська армія: 7, 10, 115, 181, 186,
 189, 194
 Сокольський Остап: 58
 Спандонський А.: 25, 27
 Сталін Йосиф, сов. диктатор: 7, 9,
 11, 47, 56, 62, 80, 89, 152, 155, 181-
 182, 184-185, 192-193, 202
 Стецишин Богдан: 78-79
 Студніцький Владислав: 93-94, 124
 Суворов, О. В., рос. полководець,
 орден: 63
 Сульженко, В. К.: 81-83, 101
 Сушко Роман, полк.: 56
 Терлиця Марко — диви Кравчук
 Петро
 Толстой Ніколай: 89

- Томашевський Пйотр, ксьондз: 127
Торжецький Ришард: 94-95, 101
Травінська Ірена: 12, 17, 28, 196
Трояновський Станіслав: 22, 30-31,
 35
Українська Військова Організація
 (УВО): 166
Українська Галицька Армія: 155
Українська Католицька Церква: 14,
 75-76, 202-203
Українська Національна Армія: 86,
 143-144, 147, 149, 187, 205, 207
Українська Партизанска Дивізія
 ім. Ковпака: 65, 103, 193
Українська Парламентарна
 Репрезентація: 170
Українська Повстанська Армія: 30,
 43, 55, 62, 64, 73, 76, 87-88, 92,
 94-97, 108, 110, 121, 136, 150,
 154-155, 157-158, 162-163, 166-
 167, 175, 177, 182, 193, 195, 200,
 204
Українське Визвольне Військо: 61-
 62, 147, 169, 198
Українське Національно-Демократичне
 Об'єднання (УНДО): 167-168
Український Національний
 Комітет: 86
Український Центральний Комітет:
 55, 57-58, 76, 98, 101, 145, 153-
 154, 157, 166-167, 173, 183, 185,
 194-195, 204
- Українські Січові Стрільці: 55, 155
Уніяцька Церква — диви
 Українська Католицька Церква
Ушаков, Ф. Ф., рос. адмірал, орден:
 63
Фрайтаг Фріц, ген. СС, к-р УД: 80,
 99, 107, 185
Хмельницький, Богдан, гетьман,
 орден: 63
Хрущов, Микита, сов. диктатор: 155
Чагорський З.: 139
Червона Армія — диви **Советська**
 Армія
Чередищенко Віталій: 202-203
Черчиль Вінстон С., прем'єр В.-
 Британії: 11, 17, 157, 169, 182, 207
Чехословацький корпус: 73
Шандрук Павло, ген. к-р УНА: 85-
 86, 91, 187
Шанковський Лев: 42
Шептицький Андрей, митрополит
 УКЦ: 75, 77, 84, 173
Шота Веслав З.: 92, 97, 100-102, 113,
 195
Spilke, Haupsturmfurter SS: 41
Stein, SS-Mann: 24
Stein Georg H.: 59
Schutzpolizei: 16, 37
Щесняк Антоні Б: 49, 94, 97, 100-102,
 110, 115, 195, 197
Юхнівич М.: 111-113
Янковський: 7-9, 43

П О К А Ж Ч И К ГЕОГРАФІЧНИХ ІМЕН

В покажчику не подано сторінок для міста Варшави у першому розділі з уваги на те, що ця назва повторюється на кожній сторінці. Зате є подані дільниці Варшави.

Авербах, Німеччина, табір полонених: 139
Австрія: 26, 82, 137, 147-148, 160, 173, 187, 202, 205
Альпи; гори: 171, 205
Америка: 167
Англія: 145, 148, 167-169
Африка: 148
Балігород, м.: 106, 121
Белярія, Італія, табір полон.: 172
Берлін: 86, 98
Білгорай, м.: 101, 103, 105-106, 193
Білій Камінь, с. в Галичині: 186
Білорусь: 7, 192
Брюн, Моравія: 120
Буг, ріка: 96, 103, 117, 185, 193
Броди, м.: 68-73, 77, 81-83, 86, 101, 111, 113, 123, 125-126, 139, 147, 162, 186, 195, 201
Варшава: 124-136, 189-191
Велико-Британія: 187, 202, 204-205
Вельке Ровно, с. на Слов.: 134
Верховина с. на Холмщині: 43
Версаль, Франція: 167
Висла, ріка: 7, 11, 68, 189
Винниця: 88
Волга, ріка: 155
Волинь: 69, 94-95, 122, 185, 193

Воля, (Варшава): 9-10, 23, 38, 40
Воркута, концтабір: 17
Врутки, Словаччина: 134
Гайделягер, вишк. табір: 63, 100, 115, 132, 185, 199
Галичина: 26, 32, 47, 56, 62, 75, 78, 84, 94-95, 103, 107, 122, 125, 156, 160-163, 166, 183-184, 196
Голяндія: 63, 164-165
Грубешів; Холмщина: 101, 103, 105, 108, 110, 113
Гончарівка, с.: в Гал.: 82
Гута Бродська, с. в Гал.: 111
Гута Верхобузька, с. в Гал.: 111
Гута Псняцька, с. в Гал.: 111-115, 195
Гана: 146
Гоздув, с. на Засіянні: 107, 187
Гляйхенберг, Австрія: 82, 187
Делятин, с. в Карпатах: 84
Дембіца, Польща, м.: 100, 132, 185, 199
Дніпро, ріка: 93
Дрогобич, м. в Гал.: 43, 88, 130
Дубно, м. на Волині: 88
Європа: 42, 118, 134, 155, 157, 166, 181-182, 191
Житомирщина: 77

- Жолібож, (Варшава): 37, 39
Жіліна, Словаччина: 135
Заган, м. на Дол. Шлеську: 186
Закарпаття: 101, 104, 193
Засяння: 93-95
Західна Україна: 73, 88, 96, 112, 181, 185-186, 192, 204, 206
Зборів: 68
Збруч, річка: 93
Звіринець: 105, 194
Зеленяк, базар у Варшаві: 19-22
Золоте Побережжя — диви: Гана
Золочів: 88, 111, 122
Йозефув: 105
Ізраїль: 148, 187
Італія: 54, 58, 76, 145, 148, 171-173, 202, 205
Кавказ, гори: 137, 155
Каліфорнія: 39
Кам'янець-Подільський: 51
Каменецький Повіт, Гал.: 99
Канада: 58, 168, 174
Каринтія, Австрія: 187
Карпати, гори: 84-85, 137, 184, 200
Карпатська Україна: 160
Київ: 74, 77, 181, 199
Кипр: 163
Коломия: 66, 68, 78
Колонія Сташиця, (Варшава): 21, 22, 24
Колтів, с. в Гал.: 70, 72
Краків: 43, 93, 98, 104, 194
Красник, с. в Гал.: 105
Кремль — диви Москва
Кринички, с. : 109
Ленінград: 36
Лінія Керзона: 93
Лемківщина: 93
Лондон: 7, 10, 43, 56, 112-113, 170, 189
Луцьк: 68
Люблін (Люблінщина): 41, 95-97, 101, 103, 107, 109, 185, 194
Люксембург: 24
- Люненбург, Нім.: 129
Львів (Львівщина): 68, 77-79, 81-82, 88, 94, 112, 122, 186
Марібор (Марбург), Словенія: 170
Мокотув (Варшава): 37, 130
Москва: 7-8, 53, 65, 68, 72-73, 83, 86, 88, 153, 156, 168, 173, 183
Наддніпрянщина: 21
Німеччина: 26, 30, 33, 53, 60, 63, 65, 81, 113, 148, 152, 155-157, 166, 168-173, 175, 182, 193, 201-202
Нойгаммер: 108, 132, 185-186
Норвегія: 66
Нормандія: 66
Нюриберг: 83
Одеса: 104
Орел, м. в Росії: 36
Острів Мазовецький: 117
Охота (Варшава): 9-10, 14, 18-19, 21-22, 27, 30, 126
Перемишль: 78
Палестина: 146
Підляшша: 117
Піренейські гори: 63
Повісле (Варшава): 37-39
Позен-Трессав: 125
Познань (Познанщина): 28, 36-37, 126
Полісся: 94
Полтава: 17, 155
Польща: 7, 11-12, 17, 37, 42-48, 86, 93, 97, 104, 115, 152, 166, 168-169, 181, 185, 193, 199
Потсдам, Нім.: 89, 201
Потуржин, с. на Холмщині: 108, 110
Почапи, с. в Галичині: 82
Прага (Варшава): 11
Прибалтика: 76
Пусткув, с. в Ряшівщині: 100
Рава Руська: 68-69
Радивилів: 68
Расце, Словаччина: 136
Риманів, 122

Ріміні, Італія: 54, 172, 187, 205
Росія: 87, 167-168, 181-182, 184, 206
Румунія: 169
Ряшів (Ряшівщина): 96
Сандомир: 68, 186
Св. Мартін, Словаччина: 135
Сибір: 87, 181
Словаччина: 133-135, 186-187
Слозенія: 82, 122, 137, 160, 164, 187
Советський Союз: 7, 41, 53, 58, 60-61,
67-68, 74, 83, 92, 98, 152, 168, 181-
182, 192-193, 198-201, 203
Соколів, Підляшша: 118
Сталінград: 73, 182
Станиславів: 78, 88
Стирія, Австрія: 187
Східня Малопольща — диви
Галичина
Третій Райх — диви Німеччина
Тарногород: 100, 104, 106, 194
Тернопіль: 68, 78
Томашів: 103, 110
Треблінка, концтабір: 118-119, 196

Угорщина: 169
Угрів, Підляшша: 118
Україна: 46, 62, 65, 73-76, 83-84, 86,
136, 151-155, 158, 160, 164, 167,
169, 172, 181-182, 192-193, 207
Умань: 88
Фельдбах, Австрія: 82
Франція: 63
Харків: 159
Холм (Холмщина): 43-44, 94-95, 101,
103-104, 106-108, 122, 185
Хоцень, Сяніччина: 122
Чадца, Словаччина: 136
Чернякув (Варшава): 30, 37, 39
Чехословаччина: 63, 169
Чортків: 78, 88
Шлеськ, Дол.: 185
Щецин, Польща: 43
Щирець: 78-79
Югославія: 121, 187
Янів: 105
Яремче: 84

З М І С Т

Варшавське повстання 1944 р. й українці	5
Історична документація повстання.....	7
Що говорять свідки?.....	19
Чи здушували українські частини повстання?	35
Дивізія "Галичина" у совєтській та польській літературах	51
Коли і як творилася Дивізія "Галичина"?.....	53
Дивізія "Галичина" і совєтська пропаганда	60
Дивізія "Галичина" в польській літературі.....	92
Дивізія "Галичина" й цивільне населення: Бойова група Баєрсдорфа.....	103
Дивізія "Галичина" й концентраційні табори	117
Дивізія "Галичина" й Варшавське повстання 1944 р.	123
Дивізія "Галичина" — збройне рам'я українського народу	141
Вступ	143
Назва Дивізії та її історія	146
З ким проти кого?.....	151
Чи дивізія "Галичина" колоніяльна частина?	158
Дивізія "Галичина" в полоні й діаспорі	172
Резюме англ. мовою	179
A History in a nutshell	181
The Division "Galicia" in Polish Literature	189
The Division "Galicia" in Soviet Literature	198
The Division "Galicia" in Ukrainian partisan literature.....	204
Документи	209
Основні скорочення	242
Бібліографія	243
Іменний покажчик	250
Географічний покажчик	255

C O N T E N T S

The Warsaw Uprising of 1944 and the Ukrainians	5
Historical documentation of the uprising	7
What do the witnesses testify?	19
Did the Ukrainians participate in crushing the uprising?	35
The Division "Galicia" in Soviet and Polish literatures	51
How and when the Division was formed?	53
The Division "Galicia" and Soviet propaganda	60
The Division "Galicia" in Polish literature	92
The Division "Galicia" and civilian population	103
The Division "Galicia" and German concentration camps	123
The Division "Galicia" — a link in the Ukrainian liberation movement	141
Introduction	143
The Division's name and its history	146
"Who should we ally with?"	151
Was the Division a "German colonial unit?"	158
The Division "Galicia" in the POW camps and afterwards	172
Ukrainian Division "Galicia" in Soviet and Polish Literatures	179
A history in a nutshell	181
The Division in Polish literature	189
The Division in the Ukrainian partisan literature	204
Documents	209
Bibliography	243
Index of personal names	250
Index of Geographical names	255

ЗАВВАЖЕНІ ПОМИЛКИ

Стор.: Рядок:	Надруковано:	Мас бути:
19 6 (знизу)	поведінокю	поведінкою
41 3 (знизу)	уготовлювали	уготовлювати
45 6 (знизу)	не брали участі	брали участь
46 14 (знизу)	моїого варшавського	моного приятеля К. зустрів я отного варшавського...
71 2 (знизу)	совєтські сторики	советські історики
74 14 (згори)	вочах	в очах
84 5 (знизу)	червні й липні 1948	червні й липні 1943
111 12 (згори)	Gwarsii	Gwardii
112 12 (знизу)	оналістів)),	оналістів",
113 12 (згори)	Geheine	Geheime
118 6 (згори)	часі від	час від
125 14 (згори)	новетання 1844	новетання 1944
127 6 (згори)	варшавськх	варшавсько-
146 2 і 5 (знизу)	Hauptsturmführer	Hauptsturmführer
147 10 (згори)	Galizsche Nr. I	Galizische Nr. I
152 4 (знизу)	служби	службу
157 19 (згори)	азартною	газартною
157 20 (згори)	а зарг	га зарг
163 8 (знизу)	"арбайтслієрів"	"арбайтслієрів"
168 16 (згори)	мідтарної	мідгарної

На стор. 118 просимо викреслити речення, почавши з 11-го рядка, від слів: **Під цим оглядом...** аж до рядка 20-го в наступному абзаці, кінчаючи на словах: **концентраційних таборів.**

On p. 183, line 12-13: paws with three crowns, one above his head and two beneath the hind paws.

should be:

paws with three crowns, two above his head in upper corners of the shield
and one beneath the hind paws.

